

Slovensko a režim normalizácie

Pre ÚPV SAV vydalo Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov

Maďarská menšina v slovenskej politike v rokoch normalizácie²⁸²

Postavenie maďarskej menšiny v komunistickom Československu prešlo viacerými metamorfózami. Po roku 1945 až do jesene 1948 boli jej príslušníci zbavení občianskych práv. Časť príslušníkov maďarskej menšiny sa v rámci „výmeny obyvateľstva“ medzi Československom a Maďarskom musela vystáť do Maďarska, ďalší zas boli deportovaní do českého pohraničia. Ďalšia časť maďarskej menšiny sa z obáv z represii prihlásila v rámci tzv. reslovakizácie k slovenskej národnosti.²⁸³ Ústava 9. mája právne postavenie príslušníkov menšín nekodifikovala, až Ústava ČSSR z roku 1960 zakotvovala ich rovnoprávne postavenie s ostatnými občanmi krajiny. Prvý raz existenciu maďarskej a ukrajinskej menšiny na Slovensku zakotvil ústavný systém povojnového Československa v ústavnom zákone z 31. 7. 1956 o slovenských národných orgánoch, ktorým sa v niektorých oblastiach rozšírili ich právomoci. Podľa § 2 tohto zákona bola SNR poverená „zabezpečiť“ v duchu rovnoprávnosti priaznivé podmienky pre hospodársky a kultúrny život občanov maďarskej a ukrajinskej národnosti.²⁸⁴ Právne postavenie menšín upravoval ústavný zákon o postavení národností v ČSSR č. 144/1968 Zb. prijatý 28. 10. 1968, ktorý príslušníkom menšín na individuálnej úrovni garantoval ich rovnoprávnosť s ostatnými občanmi krajiny ako aj ich kultúrne a jazykové práva. K tomuto ústavnému zákonu však neboli prijaté zákony, ktoré by garantovali jeho praktickú realizáciu. Absencia týchto právnych úprav vyvolávala v 70. a 80. rokoch 20. storočia spory na etnicky zmiešaných územiach a nespokojnosť, ktorú prejavovali príslušníci menšiny a v mnohých prípadoch aj príslušníci väčšinového slovenského národa.

²⁸² Za umožnenie prístupu k archívnym dokumentom ďakujem pracovníkom dokumentačného strediska československej nezávislej literatúry v Prahe Libri Prohibiti a pracovníkom archívu združenia Fórum Institut Bibliotheca Hungarica v Šamoríne. Zároveň vyslovujem poďakovanie PhDr. Jozefovi Kissovi, CSc. za mimoriadne cenné pripomienky a konzultácie v otázkach problematiky maďarskej menšiny na Slovensku.

²⁸³ Pozri: Šutaj, Š.: Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku. Bratislava, Veda 1993; Janics, K.: Roky bez domoviny. Maďarská menšina na Slovensku po druhej svetovej vojne. Budapešť, Púski 1994; Obžalovaný prehovorí. Dokumenty z dejín Maďarov v Československu. Bratislava, Kalligram 1994; Bobák, J.: Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948). Martin, Matica slovenská 1996; Vadkerty, K.: Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948. Dekréty prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu. Bratislava, Kalligram 2002 a i.

²⁸⁴ Zvara, J.: Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945. Bratislava, EPOCH 1969, s. 104.

Aktivity maďarského disentu na Slovensku podobne ako aktivity kresťanského disentu a v obmedzenej miere aj aktivity tzv. občianskeho disentu nadväzujú na procesy, ktoré sa začali už v 60. rokoch. Jeho protagonisti (Miklós Duray, László Nagy, Alexander Varga) pôsobili na pôde organizácie Csemadok (Kultúrny zväz maďarských pracujúcich v ČSSR, Csehoszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége), resp. v mládežníckom a študentskom hnutí. Liberálnejšia politická atmosféra v 60. rokoch umožňovala, že oficiálne organizácie mohli dodatočne legalizovať niektoré aktivity, mocenskými orgánmi oficiálne nepovolené. Takou bol napríklad Mládežnícky klub Józsefa Attilu, ktorý síce v čase svojho vzniku (1964) nebol povolený ako samostatná organizácia, ale Csemadok dodatočne legalizoval jeho činnosť. Na jeho čele v rokoch 1965 - 1967 stál M. Duray, medzi spoluzakladateľov patrili historici A. Varga a Jozef Kiss. Po roku 1967 ho vo funkcii vystriedal L. Nagy. Tento klub sa od roku 1965 iniciatívne podieľal spoločne s Csemadokom na organizovaní pravidelných zhromaždení bratislavských Maďarov v parku pri soche Sándora Petöfiho dňa 15. marca pri príležitosti výročia maďarskej revolúcie 1848. V druhej polovici 60. rokov vznikli aj ďalšie mládežnícke kluby, združujúce študentov maďarskej národnosti v Brne a Prahe. Tieto kluby poriadali letné tábory, ktoré sa postupne stávali fórom prezentácie kritických názorov študentov.²⁸⁵ Reformný proces roku 1968 sa nevyhol ani Csemadoku. Jeho dlhoročný predseda Július Lőrincz, ktorý túto funkciu zastával od roku 1949, bol zosadený a na jeho miesto nastúpil spisovateľ László Dobos. Ďalším významným predstaviteľom Csemadoku sa stal Rezső Szabó. V rokoch 1968 - 1969 vznikli na pôde Csemadoku ďalšie organizácie, akými boli napr. Maďarská sociologická a sociografická spoločnosť v Československu či Etnografická spoločnosť, ktoré sa usilovali o zapojenie tvorivej inteligencie do menšinového kultúrneho života. Z týchto zoskupení sa v prípade priaznivého vývoja pomerov mohli stať zárodoky formovania menšinových občianskych aktivít. Ich činnosť bola v normalizačnom období znemožnená aj zásluhou normalizačnej garnitúry v samotnom Csemadoku. Po rozpade jednotnej mládežníckej organizácie Československý zväz mládeže (ČSM) sa ustanovil Zväz maďarskej mládeže na Slovensku. Okrem už spomínaných predstaviteľov sa pri vzniku maďarskej mládežníckej organizácie angažovali napr. Lajos Tóth a Árpád Dukad Zólyomi.²⁸⁶ Predsedníctvo SAV pozitívne prijalo návrh predstaviteľov etnickým menšín, aby bol v rámci akadémie zriadený národnostný kabinet.²⁸⁷

Naopak, po roku 1969 nastal negatívny zlom v činnosti občianskych združení príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku. L. Dobos a R. Szabó mu-

²⁸⁵ Tieto tábory pretrvávali aj v období normalizácie. Neskôr, začiatkom 80. rokov 20. storočia na nich boli otvorene prezentované opozičné názory a nálady.

²⁸⁶ Duray, M.: Rozhovor autora s M. Durayom. Bratislava, 16. 2. 1999; Nagy, L.: Rozhovor autora s L. Nagym. Bratislava, 8. 9. 1999.

²⁸⁷ Memorandum 33. Fórum Institut - Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

seli odísť z verejných funkcií vrátane vedenia Csemadoku, na ich miesto nastúpila nová normalizačná garnitúra, ktorá pôsobila pri likvidácii prejavov nezávislého života maďarskej menšiny v súčinnosti s vedením KSS, pričom niekedy bola sama iniciátorom represíí. Do vedúcich pozícií sa neraz vracali osobnosti spojené s mocenskými špičkami v 50. a 60. rokoch. V roku 1970 sa na krátky čas stal predsedom Csemadoku István Fábry, neskôr sa do tejto funkcie opätovne vrátil J. Lőrincz. Nezávislé organizácie maďarskej menšiny, resp. ich zárodky prestali existovať, pričom ich likvidácia bola neraz skôr dôsledkom neformálnych tlakov zo strany vedúcich predstaviteľov KSS a Csemadoku ako priameho mocenského zákroku. Stalo sa tak napr. v prípade Zväzu maďarskej mládeže, ktorý v ovzduší narastajúcej normalizácie ani nepožiadala o registráciu.²⁸⁸ Samotný Csemadok bol ako „spoločenská záujmová organizácia maďarskej menšiny na Slovensku“ podriadený Ministerstvu kultúry SSR a vylúčený z Národného frontu.²⁸⁹ Tým poklesla jeho úloha vo verejnom živote. Nemohol napr. navrhovať kandidátov do volieb do národných výborov a do parlamentov. Jeho úloha sa obmedzovala výlučne na oblasť kultúry, táto organizácia stratila politické funkcie, ktoré aspoň v obmedzenej miere plnila pred rokom 1969. Najmä od druhej polovice 50. rokov sa aj napriek nevôli mocenských špičiek KSS predovšetkým na úrovni nižších zložiek objavovali tendencie k ponímaniu Csemadoku ako politickej reprezentácie maďarskej menšiny. Od samého začiatku svojej existencie pritom Csemadok slúžil, aj napriek nesúhlasu komunistického režimu, aj ako fórum vyslovovania nespokojnosti. Bolo to podmienené tým, že bol jedinou legálnou a oficiálne akceptovanou organizáciou orientovanou na príslušníkov maďarskej menšiny. Na jeho pôde sa objavovali snahy o ochranu menšinových práv, pochopiteľne často prejavované v intuitívnej rovine a predovšetkým na nižších úrovniach.

Po prijatí ústavného zákona o postavení národnosti v ČSSR sa realizovali viaceré kroky, ktoré mali uspokojiť požiadavky menšín, vznášané v rokoch 1968-1969. Hoci ústavný zákon upravujúci základné zásady postavenia národnosti bol prijatý na federálnej úrovni, kompetencie v oblasti menšinovej legislatívy a v oblasti praktického výkonu národnostnej politiky boli zverené republikovým vládam. Vo vláde SSR bol zriadený post ministra bez kresla, ktorý mal na starosti národnostnú politiku. Do tejto funkcie bol vymenovaný László Dobos, vo funkcii však v dôsledku normalizačných čistiek vydržal iba krátky čas, do 30. 6. 1970. Po jeho odchode z postu ministra už nový minister vymenovaný nebol. V Slovenskej národnej rade (SNR) bol zriadený Výbor SNR pre národnosti a uznesením Predsedníctva SNR č. 185 z 23. 9. 1968 aj Sekretariát Predsedníctva SNR pre národnosti ako pomocný orgán Predsedníctva SNR a príslušného výboru. Pri vláde SSR sa vytvorila Rada pre národnosti vlády SSR (RVN) vedená práve L. Dobosom a Národnostný sekretariát pri úrade

²⁸⁸ Varga, A.: Rozhovor autora s A. Vargom. Bratislava, 27. 5. 1999.

²⁸⁹ Krátké zprávy. Stanovy Csemadoku nejsou schváleny. Infoch, 1987, roč. 10, č. 9.

vlády ako jej pomocný, iniciatívny a odborný orgán. Zároveň fungoval ako odborný aparát ministra bez kresla a vlády SSR. Náplň jeho práce bola schválená uznesením vlády SSR č. 203 z 8. 4. 1969. Na Ministerstve školstva SSR bol zriadený odbor pre národnostné školstvo, pri Ministerstve kultúry SSR vznikla skupina pre národnostnú kultúru.²⁹⁰

Národnostný sekretariát mal v rámci Úradu vlády SSR postavenie na úrovni odboru. Jeho úloha spočívala nielen v príprave opatrení vlády v oblasti národnostnej politiky a v ich pripomienkovaní, ale aj v analýze sociálno-ekonomických problémov oblastí, problematiky národnostných kultúr a médií a vo vypracovaní analýz a štatistik týkajúcich sa národnostných problémov. Poskytoval podklady, návrhy, stanoviská a expertízy aj pre RVN. Program RVN bol spočiatku veľmi ambicióznym. Na jej prvom zasadnutí 22. 4. 1969 sa ustanovili stále pracovné komisie rady, samostatne pre úsek maďarský a pre úsek ukrajinský (rusínsky). Na oboch úsekoch vznikli komisie pre oblasť sociálno-hospodársku, školstva a kultúry, na činnosti ktorých participovali odborníci z radov menšín. Okrem nich sa ustanovila dočasná pracovná skupina pre vypracovanie politických smerníc návrhu zákona o postavení národnosti v SSR vedená prodekanom Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove a podpredsedom rady pre národnosti Ivanom Bajcurom. Súčasťou tejto skupiny sa stali dočasné tímy na riešenie čiastkových problémov (orgány a reprezentácia, školstvo, národná kultúra, používanie jazyka. V pláne práce RVN bolo aj vypracovanie téz návrhu zákona o postavení národnostného školstva so zvláštnym zreteľom na rozšírenie siete stredných odborných a učňovských škôl. Rada mala vydávať neperiodický cyklostylový bulletin s perspektívou jeho neskoršej premeny na periodikum. Pri Slovenskej akadémii vied sa mal zriadiť samostatný Ústav pre národnosti, ktorého úlohou mal byť komplexný výskum menšinovej problematiky. Tento ústav mal o. i. zabezpečovať podklady aj pre RVN.²⁹¹

V roku 1969 sa RVN stretla ešte dvakrát pod vedením L. Dobosa, ale pôvodné tempo jej práce sa začalo ochabovať. Na svojom druhom zasadnutí, konanom 10. 7. 1969, poverila L. Dobosa, Viliama Plevzu, Juraja Zvaru a Jozefa Gyönyöra vypracovaním návrhom politických smerníc zákona o postavení národnosti s termínom do 21. 7. 1969. Vedúci národnostného sekretariátu Bertalan Tolvaj prezentoval tézy k zásadám návrhu zákona o postavení národnosti, ktorých vypracovaním bol poverený. Rada sa zaoberala aj problematikou ustanovenia národnostných komisií pri ONV, resp. MsNV, prípravy televízneho vysielania v jazyku národnosti (s termínom do konca druhého polroka 1969) a vysielaním správ a aktualít zo života národnosti v slovenskom jazyku. Na programe bolo aj zriadenie Maďarského oblastného divadla v Košiciach vzhľa-

²⁹⁰ Pripomienky k návrhu na zrušenie odboru pre národnosti Úradu vlády SSR. Bratislava, 20. 4. 1973. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

²⁹¹ Zasadnutie Rady vlády pre národnosti (RVN) 22. 4. 1968. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

dom na príliš rozsiahly rádius maďarského divadla v Komárne.²⁹² Na ďalšom zasadnutí RVN konanom 2.12. 1969 však informácie o priebehu prípravy zákona o národnostiach prebiehali ústne, aspoň podľa oficiálnych dokumentov sa plnenie úloh z predchádzajúceho rokovania nekontrolovalo. Rada vzala na vedomie, že materiál venovaný stavu a problémom národnostnej kultúry budú predkladať L. Dobos a minister kultúry SSR Miroslav Válek spoločne. Schválila tiež zásady štúdia abiturientov maďarskej národnosti na zahraničných vysokých školách.²⁹³

Divadlo Thália v Košiciach síce v roku 1970 vzniklo ako detašovaná scéna komárňanského divadla,²⁹⁴ čo predstavitelia menšiny hodnotili ako pozitívny prínos,²⁹⁵ normalizačné čistky však prakticky znamenali zastavenie práce RVN a národnostného sekretariátu pri Úrade vlády SSR na obdobie takmer jedného roka. Nezačali sa ani práce na vypracovaní štatútu rady. Vedúci predstavitelia odboru Fedor Gondor a Bertalan Tolvaj museli zo svojich funkcií odísť. Tolvaj bol pritom zo zamestnania prepustený počas svojho pobytu v nemocnici. Dôvodom jeho odchodu bola o. i. snaha, aby RVN získala pozíciu orgánu koordinujúceho postup rozličných rezortov v oblasti národnostnej politiky. Podpredseda vlády SSR Štefan Sádovský, niekdajší prvý tajomník ÚV KSS, ktorý prevzal po L. Dobosovi zodpovednosť za národnostnú politiku, svojím rozhodnutím z 30.9. 1970 zloženie RVN podstatným spôsobom zmenil. V RVN pri jej vzniku mali paritné zastúpenie príslušníci všetkých národností žijúcich na Slovensku. Po reorganizácii uskutočnenej Š. Sádovským v nej zasadalo 9 príslušníkov slovenskej národnosti, 6 členov bolo maďarskej národnosti a traja sa hlásili k národnosti ukrajinskej. Sádovský tento krok odôvodnil tým, že hoci RVN má iba pomocný charakter, „nosiťom národnostnej politiky musia byť predovšetkým orgány štátotvorného národa za spolupráce so zástupcami jednotlivých národností.“ V správe, ktorú o činnosti Národnostného sekretariátu predložil vláde SSR, uvádzal, že v jeho činnosti sa vyskytli „vážne nedostatky“, akými boli napr. priama korešpondencia s ministrami a „určité prvky autonómnosti.“²⁹⁶ RVN sa pod Sádovského vedením zišla až 20. 11. 1970. Z pôvodného umierneného stúpenca reforiem sa Sádovský v snahe zachrániť si svoje mocenské pozície transformoval do oddaného, miestami mimoriadne iniciatívneho realizátora a tvorcu normalizačnej politiky. To ho však pred politickou smrťou na začiatku 70. rokov nezachránilo. Š. Sádovský na rokovaní RVN obvinil sekretariát, že „prekračoval svoju právomoc,

²⁹² Zasadnutie RVN 10. 7. 1969. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

²⁹³ Zasadnutie RVN 2. 12. 1969. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

²⁹⁴ Zasadnutie RVN 22. 6. 1972. Správa o niektorých otázkach občanov maďarskej národnosti v Západoslovenskom kraji. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

²⁹⁵ Gyönyör, J.: Stav riešenia národnostnej otázky v SSR (aktuálne problémy). Vnútny materiál RNV, nedatovaný. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

²⁹⁶ List B. Tolvaja predsedovi vlády SSR Petrovi Colotkovi. Bratislava, 18. 1. 1971. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

snažil sa riešiť veci rezortných ministerstiev.“ V podstate zopakoval svoje výhrady zo správy z 30.9. 1970. Národnostný odbor mal podľa neho mať len poradné a iniciatívne funkcie a jeho úlohou bolo vypracúvať materiály, ktoré sa týkali výlučne iba národnostnej otázky. Zároveň sa zredukovali kompetencie RVN iba na otázky kultúry a školstva, vylúčili sa z nej sociálne a ekonomické otázky. Kým do roku 1970 sa práce na príprave zákona o postavení národností utlmovali pravdepodobne najmä v dôsledku neformálne vyvíjaných politických tlakov, Š. Sádovský v novembri 1970 otvorene vyhlásil, že navrhované tézy politických zásad pripravovaného zákona sú „z politických dôvodov neprijateľné.“ „Preto som ich dal zastaviť. Preto musíme začať úplne odznova.“ Stalo sa tak ešte v dobe, keď pôsobil vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSS. Vzápätí vysvetlil, ako si predstavoval nový začiatok prác nad návrhom zákona: „Doporučujem nepustiť sa do týchto prác hneď.“²⁹⁷ Dialo sa tak aj napriek tomu, že schválenie návrhu zákona o postavení národností v SSR bolo poňúc vládny vyhlásením prvej vlády SSR súčasťou plánu činnosti vlády na každý polrok.²⁹⁸

Zároveň v roku 1970 bola prijatá vyhláška Ministerstva vnútra SSR č. 93/1970 Zb. o určovaní názvov obcí a ich častí, ulíc a iných verejných priestranstiev. Táto vyhláška nepovoľovala dvojjazyčné označovanie napr. ulíc, miest a obcí. Jej prijatie bolo zdôvodňované údajnými „národnými záujmami.“²⁹⁹ Rozhodnutie Slovenského úradu pre tlač a informácie (SÚTI) zo 14.12. 1970 č. 585/1970, ktoré sa odvolávalo na § 7 uvedenej vyhlášky, však zakazovalo používanie historických, t. j. maďarských názvov obcí a miest, platných pred druhou svetovou vojnou v tlači a telekomunikačných prostriedkoch. Toto nariadenie v neskoršom období vyvolávalo konfrontácie a nespokojnosť najmä medzi príslušníkmi maďarskej menšiny. Za porušenie tohto nariadenia, resp. citovanej vyhlášky mohol SÚTI voči vydavateľom vyvodit’ „závery vyplývajúce zo zákonom nám danej právomoci.“³⁰⁰ Podobné opatrenie č. 405 SÚTI prijal aj v auguste 1971. Absurdita a diskriminačný charakter tohto nariadenia bola o to väčšia, že aj v slovenčine sa bežne a bez úradných sankcií aj v normalizačnom období používali zaužívané geografické názvy odlišné od názvov v origináli (napr. Wien – Viedeň, Venezia – Benátky a pod.).

V roku 1971 sa RVN podobne ako v predchádzajúcom roku zišla iba raz. Zasadnutie malo formálny charakter, rada neprejednávala nijaké koncepčné materiály, jej členovia sa iba oboznámili s oficiálnou správou o rozvoji ekonomiky a základných smerniciach rozvoja v piatej päťročnici v oblastiach,

²⁹⁷ Zasadnutie RVN 20. 11. 1970. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

²⁹⁸ List B. Tolvaja predsedovi vlády SSR Petrovi Colotkovi. Bratislava, 18. 1. 1971. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

²⁹⁹ Gyönyör, J.: Stav riešenia národnostnej otázky v SSR (aktuálne problémy). Vnútny materiál RNV, nedatovaný. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³⁰⁰ List B. Tolvaja predsedovi vlády SSR Petrovi Colotkovi. Bratislava, 18. 1. 1971. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

v ktorých žijú občania maďarskej a ukrajinskej národnosti, resp. s predbežnými výsledkami sčítania obyvateľstva.³⁰¹ V roku 1972, po završení hlavnej vlny normalizačných čistiek, začala práca RVN nadobúdať systematickejší charakter. Predmetom rokovania rady bolo vyučovanie slovenského jazyka na národnostných školách, situácia maďarskej menšiny v jednotlivých krajoch, otváranie nových tried s maďarským vyučovacím jazykom na niektorých stredných odborných školách a pod. Išlo o témy, ktoré nevyvolávali podstatnejšie konfrontácie.³⁰² Uznesením č. 18 z 26. 1. 1972, t. j. po štyroch rokoch jej formálnej existencie, Predsedníctvo vlády SSR konečne schválilo štatút rady.

Začiatok 70. rokov však celkovo znamenal ústup od pôvodne proklamovaných zámerov v oblasti národnostnej politiky. Národnostná problematika sa postupne dostávala na okraj záujmu vtedajších slovenských, resp. československých politických špičiek. Podobne ako v ostatných oblastiach života spoločnosti, ani v oblasti národnostnej politiky nebola nová normalizačná politická garnitúra ochotná pristúpiť na akékoľvek zmeny existujúceho stavu. Aj tie zmeny, ktoré sa realizovali koncom 60. rokov, bola pripravená zlikvidovať. Na miestnej úrovni sa niektoré problémy začínali objavovať už na jeseň 1969, predovšetkým v súvislosti so snahami o otvorenie škôl, resp. tried s maďarským vyučovacím jazykom. Týkalo sa to napr. snahy o otvorenie prvého ročníka na Strednej pedagogickej škole v Leviciach, prekážky boli kladené aj v Šahách, Čiernej nad Tisou či v Šali, kde úrady nepovolili otvorenie materskej školy s maďarským vyučovacím jazykom. V Želovciach mala byť zlikvidovaná maďarská základná i materská škola.³⁰³

Omnoho závažnejší dosah však mali opatrenia realizované na úrovni najvyšších štátnych orgánov SSR. Už po roku 1968 sa upustilo od praxe vydávania maďarských prekladov zákonov a iných právnych predpisov. Výbor SNR pre národnosti bol po voľbách v roku 1971 zrušený, resp. bol zlúčený s Výborom SNR pre národné výbory, štátnu správu a veci národností. V skutočnosti však aj v práci tohto výboru zohrávala národnostná problematika marginálnu úlohu, v priebehu dvoch rokov tento výbor nevydal nijakú správu o národnostiach. Odbor pre národnostné školstvo na Ministerstve školstva SSR bol nahradený oddelením, čím sa v rezorte obnovil pôvodný stav. Po roku 1971 zostal na Ministerstve kultúry SSR pôsobiť v oblasti národnostnej problematiky iba jediný pracovník. Náместníkom ministrov vlády SSR, ktorí pochádzali z radov národností, bola postupne zverená agenda, nesúvisiaca s národnostnou problematikou. Skomplikovala sa aj realizácia medzištátnej dohody o štúdiách žiakov maďarskej národnosti na vysokých školách v Maďarsku. Okrem prijímacích pohovorov na príslušnej vysokej škole záujemcovia o štúdium potrebo-

vali aj vyjadrenie učiteľského zboru, súhlas výboru ZO KSS na škole, príslušného OV KSS a museli absolvovať aj osobitné prijímacie pohovory na Ministerstve školstva SSR. Kým v ČSR republiková vláda 20. 2. 1970 schválila, aby v krajoch, okresoch a mestách, resp. obciach s národnostne zmiešaným obyvateľstvom pôsobili pri národných výboroch aj komisie pre národnosti, Ministerstvo vnútra SSR návrh na zriadenie podobných komisií listom z 9. 2. 1970 č. SM-184/1970 zamietlo. Zásahy SÚTI negatívne postihovali aj menšinové časopisy, registrácia troch maďarských týždenníkov (Hét, Világ, Nő) bola zrušená. Hrozil teda ich zánik, pričom Hét bol orgánom Csemadoku. Pracovníci redakcií uvedených časopisov dostali výpovede, ktoré však neskôr boli odvolané.³⁰⁴ Slovenský rozhlas prestal 3. 1. 1971 vysielať správy v maďarskom jazyku v trvaní 5 minút na národnom okruhu. Tak sa československé rozhlasové vysielenie v maďarskom jazyku stalo pre občanov maďarskej národnosti žijúcich alebo pracujúcich v Česku či na severnom Slovensku, kde nebol dostupný signál okruhu určeného pre maďarské národnostné vysielenie, nedostupné. Vysielenie Československej televízie v maďarskom jazyku, plánované už od roku 1969, sa nerealizovalo ani začiatkom 70. rokov. Ani publikovanie diela prozaika Vladimíra Mináča „Dúchanie do pahrieb“ vo viacerých slovenských periodikách i v knižnej podobe pochopiteľne neprineslo v slovensko-maďarských vzťahoch oteplenie, naopak, maďarská inteligencia jeho odmenenie literárnou cenou vnímala ako vytváranie protimaďarskej atmosféry. Samotný akt publikovania a možno ani ocenenia takéhoto diela by nemusel vyvolávať obavy, pokiaľ by bolo možné s argumentmi V. Mináča viesť v dobe jeho vzniku polemiku. To však už samozrejme na prelome rokov 1970 – 1971 nebolo možné.

Niekedy v rokoch 1971 – 1972 vystúpil s kritikou niektorých krokov v oblasti národnostnej politiky pracovník Národnostného sekretariátu Úradu vlády SSR József Gyönyör.³⁰⁵ Navrhol reorganizáciu RVN, zriadenie komisií pre národnosti pri národných výboroch, prijatie zákona o postavení národností v SSR. Kritizoval nedostatky v odbornej výchove maďarského dorastu. Na prekonanie negatívnych slovensko-maďarských stereotypov navrhoval vzájomnú previerku učebníc vlastivedy, zemepisu a dejepisu. V nedatovanom elaboráte písal o potrebe zriadenia učňovských škôl s maďarským vyučovacím jazykom a preskúmanie siete maďarských materských a stredných odborných škôl, najmä poľnohospodárskeho smeru. Upozorňoval na absenciu maďarských kultúrnych inštitúcií, akými boli špecializované knižnice, múzeá či galérie a predložil konkrétne návrhy na ich zriadenie. Osobitnú pozornosť venoval aj nízkej rozvinutosti národnostne zmiešaných oblastí, kde medzi najpálčivej-

³⁰¹ Zasadnutie RVN 2. 11. 1971. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

³⁰² Pozri zasadnutia RVN 15. 5. 1972, 22. 6. 1972 a 15. 12. 1972. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

³⁰³ Pripomienky k práci sekretariátu a perspektívne návrhy na rok 1970. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

³⁰⁴ Gyönyör, J.: Stav riešenia národnostnej otázky v SSR (aktuálne problémy). Vnútny materiál RNV, nedatovaný. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

³⁰⁵ Gyönyör, J.: Stav riešenia národnostnej otázky v SSR (aktuálne problémy). Vnútny materiál RNV, nedatovaný. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

šie problémy zaradil nedostatok pracovných príležitostí a s tým súvisiace migrácie za prácou. Za problém označil aj nízku vzdelanostnú úroveň menšinového obyvateľstva, jeho nepriaznivú sociálnu štruktúru (viac než 40 % príslušníkov maďarskej menšiny v uvedenom období pracovalo v poľnohospodárstve), nízku zamestnanosť žien, ktoré často vykonávali iba sezónne práce a nízky stupeň industrializácie oblastí, obývaných menšinami. Tieto faktory sa odrážali aj na vývoji životnej úrovne národnostného obyvateľstva.

Negatívne zmeny postihli aj Národnostný sekretariát Úradu vlády SSR, najmä po obvineniach, ktoré voči jeho pracovníkom vzniesol v septembri a novembri 1970 vtedajší podpredseda vlády Štefan Sádovský. Po ich preskúmaní sa však ukázalo, že nijaká právna norma porušená nebola.³⁰⁶ Vedenie úradu podľa sťažností jeho pracovníkov pre jeho prácu nevytvorilo priaznivé priestorové podmienky, nezabezpečilo ani priaznivé ohodnotenie jeho pracovníkov. Počet jeho pracovníkov sa na základe rozhodnutia podpredsedu vlády Štefana Sádovského bez ohľadu na rozsah úloh zredukoval z pôvodných 15 na 6, vrátane administratívnych síl. Začiatkom marca 1973 bolo na pôde Úradu vlády SSR avizované jeho zrušenie. Toto opatrenie sa malo realizovať do konca júna 1973. Sekretariát sa mal transformovať na oddelenie, resp. skupinu v rámci 2. odboru Úradu vlády SSR, pričom jeho vedúci by sa stal iba tajomníkom RVN. Kompetencie sekretariátu i počet jeho pracovníkov sa mali ďalej zredukovať. Na Úrade vlády SSR, ale aj v iných centrálnych orgánoch v Bratislave sa neoficiálnou cestou šírili názory o zbytočnosti existencie podobného útvaru, akým bol Národnostný sekretariát.

Pracovníci Národnostného sekretariátu v liste z 20. 4. 1973 vystúpili proti zamýšľaným opatreniam. Upozornili na možné negatívne dôsledky podobného kroku, spočívajúce napr. vo vyvolaní napätia a nepriaznivého ovzdušia vo vzťahoch medzi maďarskou menšinou a slovenskou väčšinou. Zároveň tvrdili, že zrušenie Národnostného sekretariátu je súčasťou celkového procesu oslabovania činnosti RVN a prípravou na jej postupný zánik. Úvahy o zrušení sekretariátu boli odôvodňované aplikovaním skúseností z ČSR, hoci tam podľa sčítania obyvateľstva v roku 1970 sa k nemeckej, resp. k poľskej národnosti hlásilo približne 80 tis. (0,8 %), resp. 67 tis. (0,7 %) občanov, t. j. celkovo približne 1,5 % obyvateľstva, kým na Slovensku sa maďarské a ukrajinské obyvateľstvo podieľalo celkovo 13,1 %. Iný ako slovenský jazyk uvádzalo za svoj materinský jazyk až 14,7 % obyvateľstva. Na druhej strane sa pracovníci Národnostného sekretariátu odvolávali na existenciu Komisie pre národnosti, zriadenej pri Výbore Českej národnej rady pre národné výbory a národnosti, poradného zboru pre národnostné školstvo pri Ministerstve školstva ČSR, analogického poradného zboru pri Ministerstve kultúry ČSR a národnostných komisií

³⁰⁶ Podľa B. Tolvaja boli tieto obvinenia vypracované na základe nepravdivých informácií, resp. neodbornosti pracovníkov, ktorí podkladový materiál Š. Sádovskému poskytli. List B. Tolvaja predsedovi vlády SSR Petrovi Colotkovi. Bratislava, 18. 1. 1971. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

pri národných výboroch všetkých stupňoch v zmiešaných regiónoch. V Česku nebola prijatá ani právna úprava, ktorá by zakazovala používanie „nesprávnych“ miestnych názvov (t. j. názvov používaných menšinami) v národnostnej tlači.

Dokument poukázal aj na niektoré „chyby a nedostatky“ v národnostnej politike po roku 1969. Podľa pracovníkov Národnostného sekretariátu Úradu vlády SSR sa nedodržovala zásada proporcionálneho sociálno-ekonomického rozvoja regiónov, najmä v oblastiach južné a východného Slovenska. V dôsledku toho uvedené regióny, najmä na východnom Slovensku, disponovali vysokým počtom voľných pracovných síl, ktoré boli nútené za prácu migrovať. V oblasti školstva autori dokumentov kritizovali nedostatočne rozvinutú sieť stredných odborných škôl s vyučovacím jazykom národnosti. Menšinová mládež často mala z jazykových dôvodov problémy so školským prospechom. Nedostatočne príležitosti získať vzdelanie spôsobovali, že sa nevytvárali rovnaké podmienky pre umiestnenie národnostnej mládeže v pracovnom procese. Knižničný fond nezodpovedal pomeru národností v krajine. Otvoreným problémom zostávala vysoká cena kníh dovážaných z Maďarska. Autori dokumentu kriticky hodnotili aj podiel menšín na riadení štátu, dokonca aj v okresoch s väčšinou obyvateľstva maďarskej národnosti (Dunajská Streda, Komárno, Galanta, Nové Zámky), najmä v aparátoch krajských a okresných národných výborov, v radách okresných národných výborov a ústredných orgánov štátu.³⁰⁷ Napriek pôvodným príslubom neboli zriadené komisie pre národnosti na národných výboroch všetkých stupňov. Hoci zákon č. 144/1968 Zb. Predpokladal vydanie právnych noriem upravujúcich národnostnú problematiku, nijaké vypracované neboli. Nerealizovalo sa ani vydávanie legislatívnych noriem v maďarskom jazyku. Nespokojnosť vyvolával aj fakt, že začiatkom 70. rokov boli odstraňované dvojязыčné označenia názvov ulíc. V dennej tlači naďalej platil zákaz používania maďarských názvov miest a obcí.³⁰⁸

³⁰⁷ Porovnaj štatistické údaje uvedené v nedatovanej správe J. Gyönyőra, pochádzajúcej z obdobia rokov 1971 - 1972. Podľa tejto správy síce počet poslancov volených orgánov zodpovedal podielu maďarského obyvateľstva na celkovom počte obyvateľov Slovenska, ale napr. v okrese Komárno, kde podľa posledného sčítania ľudu Maďari tvorili 69,4 % obyvateľstva, ale z 13 členov Rady ONV boli maďarskej národnosti iba traja. Podobne v okrese Nové Zámky, kde občania maďarskej národnosti tvorili 41,4 % obyvateľov, v Rade ONV bol z 12 členov iba jeden Maďar. V okrese Rožňava, kde Maďari tvorili takmer tretinu obyvateľstva, v Rade ONV nezasadal ani jeden občan maďarskej národnosti. Po voľbách v roku 1971 bol maďarskej národnosti iba jeden predseda ONV, traja podpredsedovia ONV a ani jeden tajomník ONV. Dokonca aj v okresoch s najsilnejším zastúpením maďarskej národnosti nedosahoval podiel pracovníkov aparátu ONV maďarskej národnosti ani 20 %. Gyönyör, J.: Stav riešenia národnostnej otázky v SSR (aktuálne problémy). Vnútny materiál RVN, nedatovaný. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³⁰⁸ Pripomienky k návrhu na zrušenie odboru pre národnosti Úradu vlády SSR. Bratislava, 20. 4. 1973. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra. (V tomto dokumente sa uvádza, že Národnostný sekretariát mal pri svojom vzniku 15 pracovníkov, v liste B. Tolvaja sa hovorí o 11 – pozn. aut.)

Po roku 1973 sa v rozprave o národnostnej problematike na Slovensku začala opätovne otvárať otázka zabezpečenia zásady dvojjazyčnosti na národnostne zmiešaných územiach v praxi. Rada vlády pre národnosti pozitívne hodnotili rešpektovanie zásady dvojjazyčnosti v súdnictve, kde sa zabezpečila možnosť konania a doručovania rozsudkov v materinskom jazyku.³⁰⁹ Na problematiku dvojjazyčnosti sa objavovali rozličné názory. Námestník ministra vnútra SSR Ján Gonda na zasadnutí RVN 8. 6. 1973 opätovne upozorňoval na zákaz používania „nesprávnych názvov“ v duchu už spomínanej vyhlášky z roku 1970.³¹⁰ Tento problém sa objavoval v politickej rozprave opakovane aj v ďalších rokoch bez toho, že by sa ho podarilo uspokojivo vyriešiť. Hoci vyhláška Ministerstva vnútra SSR č. 93/1970 Zb. dvojjazyčné označovanie ulíc a verejných priestranstiev v oblastiach obývaných maďarskou menšinou nezakazovala, zabezpečenie zásady dvojjazyčnosti často záviselo od postoja príslušných okresných funkcionárov. Tak napr. ONV Bratislava-vidiek vydal zákaz dvojjazyčného označenia ulíc v niektorých etnicky zmiešaných obciach, napr. v Podunajských Biskupiciach.³¹¹ Už spomínaný J. Gonda rozhodne nepresadzoval umiernený výklad spomínanej vyhlášky. V odpovedi na žiadosť Mestského národného výboru v Nových Zámkoch o informáciu, či je možné uvádzať dvojjazyčné názvy ulíc v telefónnych zoznamoch, materiáloch civilnej obrany alebo v právnych podkladoch, alebo je potrebné uvádzať ich verný preklad, uviedol, že názov má zodpovedať pravidlám slovenského jazyka, t. j. môže byť iba odvodený od základu inojazyčného slova. Záležitosť uzavrel so slovami: „Zámer sa teda nemôže uskutočniť.“ Rozhodnutie odôvodnil tým, že písanie názvov ulíc a verejných priestranstiev po slovensky je tradíciou od konca druhej svetovej vojny: „Z politického hľadiska tento stav treba chápať ako trvale platný atribút našej národnodemokratickej revolúcie.“ Akékoľvek úvahy o zmene vyhlášky č. 93/1970 Zb. odmietol. Existenciu dvojjazyčného označenia ulíc v Šamoríne označil za zavedenie „nepripustných názvov.“ Tamajší mestský národný výbor k tomuto kroku pristúpil ešte pred voľbami 1971 bez vedomia príslušného ONV a Západoslovenského KNV.³¹² Napriek tomu, že v prípade Šamorína išlo o tzv. neprípustné názvy, nikto sa neodvážil v tomto meste dvojjazyčné tabule odstrániť. Ministerstvo vnútra však zlikvidovalo napr. dvojjazyčné okrúhle pečiatky, ktoré sa vytvorili v okresoch Humenné a Trebišov, resp. inojazyčné texty z nich boli vyrezané žiletkou.

³⁰⁹ Správa o dodržiavaní zásady dvojjazyčnosti v oblastiach obývaných národnosťami. Zasadnutie RVN 6. 12. 1974. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³¹⁰ Správa o realizácii vyhlášky MV SSR č. 93/1970 Zb. o určovaní názvov obcí a ich častí, ulíc a iných verejných priestranstiev s osobitným zreteľom na oblasti obývané národnosťami. Zasadnutie RVN 8. 6. 1973. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³¹¹ Gyönyör, J.: Stav riešenia národnostnej otázky v SSR (aktuálne problémy). Vnútorý materiál KNV, nedatovaný. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³¹² List MsNV Nové Zámky Sekretariátu RVN. Žiadosť o informáciu. Nové Zámky, 9. 3. 1973. Odpoveď námestníka ministra vnútra SSR zo 17. 4. 1973. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

Ministerstvo vnútra SSR sa k otázke dvojjazyčného označovania miest, obcí, resp. ulíc a verejných priestranstiev vrátilo znova v júni 1973. Správa ministra vnútra SSR Egyda Pepicha³¹³ konštatovala „znovuoživovanie dávno zrušených názvov“ najmä v menšinových oznamovacích prostriedkoch. Odmietala možnosť dvojjazyčného označovania obcí, pretože „celý rad nových názvov z roku 1948 nemá vhodný inojazyčný ekvivalent.“ V prípadoch, kde sa zmena názvov po roku 1948 nerealizovala, ako napr. v prípade Dunajskej Stredy či Nových Zámkov, bolo podľa E. Pepicha dvojjazyčné označenie „politicky, právne i prakticky nerealizovateľné“ vzhľadom na to, že slovenské názvy sa vžili. Zavedenie dvojjazyčnosti by v tomto prípade podľa E. Pepicha znamenalo umelé oživovanie izolacionizmu menšín: „Prakticky by sa tvorili právne zábrany proti dobrovoľnému osvojovaniu si jazyka väčšiny menšinou.“ Zároveň by podľa neho bolo v rozpore so zásadou zblížovania národov. V tejto súvislosti citoval slová prvého tajomníka ÚV KSSZ Leonida I. Brežneva o osvojovaní si ruského jazyka príslušníkmi iných národov, prednesené pri príležitosti osláv 50. výročia vzniku ZSSR, ktorý hovoril o „nepripustnosti vytvárať zábrany k zblížovaniu národov.“ Zdôraznil, že pomenovania ulíc môžu mať v duchu vyhlášky z roku 1970 iba inojazyčný základ, ale grafická úprava musí zodpovedať pravidlám slovenského jazyka. Preto podľa neho bolo prípustné pomenovanie Petöfioho ulica, nie však Petöfi útca. V prípade Šamorína citoval pokyn vydaný Západoslovenským KNV na odstránenie „závadných tabulí“ tak, aby to nevyvolalo „politicky nevhodnú odozvu.“ Upozornil na to, že monopolný podnik na výrobu uličných tabulí Kodreta Myjava a jeho závod v Skalici sú v zmysle internej úpravy povinné odmietnuť výrobu takých označení, ktoré sú v rozpore s platnou vyhláškou. Podobne v prípade označenia obcí pripúšťal iba úpravu v slovenskom jazyku. Začiatkom 70. rokov sa ešte v oblastiach s rusínsko-ukrajinským obyvateľstvom používali dvojjazyčné tabule s názvami obcí, minister vnútra však dal jasne najavo, že to považuje za dočasné. Rozhodne odmietol napr. takú možnosť, že by popri slovenskom etymologickom základe napr. Sládkovičovo mohol existovať maďarský tvar Diószeg. Vo svojej správe tvrdil, že slovenské názvy sa vo vedomí obyvateľstva vžili. Odvolával sa pritom na názory funkcionárov národných výborov maďarskej a ukrajinskej národnosti, ktorí zachovanie jednojazyčných označení odôvodňovali tým, že zmeny by znamenali oživovanie prekonaných sporov (predseda MNV Veľké Kapušany), resp. spokojnosťou obyvateľov alebo dokonca potrebou zabezpečiť rýchlu orientáciu v doprave. Nemenovaný pracovník organizácie začného odboru ONV Nové Zámky zas absenciu potreby zmeny zdôvodňoval slovami: „Azda prv by bola sústava dvojjazyčných názvov odôvodnená, dnes už nemá opodstatnenie.“ Zo správy samozrejme nevyplýva, aký názor mali na

³¹³ Správa o realizácii vyhlášky Ministerstva vnútra SSR č. 93/1970 Zb. o určovaní názvov obcí a ich častí, ulíc a iných verejných priestranstiev s osobitným zreteľom na oblasti obývané národnosťami. Ministerstvo vnútra SSR, 8. 6. 1973. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

danú problematiku samotní obyvatelia národnostne zmiešaných území. Je pritom vysoko pravdepodobné, že každý funkcionár, ktorý by v danej otázke prezentoval odlišný názor, by v roku 1973 zrejme musel počítat' prinajmenšom s odchodom zo svojho postu. Minister ďalej poukázal na nerešpektovanie jednojazyčnej sústavy názvov aj v denníku Új Szó. Pokiaľ sa však názvy schválené po roku 1948 vžili, zo správy nie je jasné, prečo sa neustále používali „nesprávne“ názvy a objavovali sa požiadavky na dvojjazyčné označovanie miest a obcí. Správa ministra však aj napriek tomu konštatovala, že „jazykový problém je v podstate vyriešený.“

Otázka prístupu k dvojjazyčnosti bola predmetom diskusie napr. na zasadnutí RVN 11. 2. 1974. Veľmi rozšírený bol názor, podľa ktorého je dvojjazyčnosť „relatívny“ jav, „potrebný iba do času, kým sa príslušníci jednotlivých národností nenaučia po slovensky.“ Na druhej strane ďalší členovia RVN, vrátane členov slovenskej národnosti, akým bol napr. právnik Juraj Zvara, upozorňovali, že „dvojjazyčnosť v národnostne zmiešanom štáte ostáva trvale platnou zásadou.“ Pripomenul potrebu právnej úpravy používania jazykov národností v úradnom styku. Argumentoval pritom skúsenosťami s poľskou menšinou na severnej Morave, kde používanie poľštiny v úradnom styku bolo upravené všeobecne záväzným nariadením KNV v Ostrave. Vyslovil sa za rozpracovanie ústavného zákona o postavení národností, pričom podľa neho by jazyková otázka mala byť upravená na centrálnej úrovni. Upozorňoval na absenciu výskumu problematiky federácie a národnostných vzťahov. Zdôraznil, že „treba vytvárať právne vedomie občanov i v oblasti národnostných vzťahov i napriek tomu, že národnostné vzťahy sú vlastne politické vzťahy.“ Podľa jeho slov riešenie jazykovej otázky „nie je vecou iba Maďarov, ale predovšetkým nás, Slovákov.“ Názory J. Zvaru podporili aj predstavitelia maďarskej a ukrajinskej národnosti. RVN na odporúčanie svojho predsedu, ktorým bol v uvedenom období podpredseda vlády SSR Václav Vačok, prijala uznesenie, v ktorom odporúčala slovenskej vláde riešiť zabezpečenie používania jazykov národností prijatím právnej úpravy, resp. novelizovaním existujúcich opatrení.³¹⁴ Ani v ďalších rokoch však nijaké právne normy v oblasti zabezpečenia dvojjazyčnosti prijaté neboli.

V neskorších rokoch predstavitelia maďarskej menšiny kriticky hodnotili, že na podania a sťažnosti, písané v maďarskom jazyku, príslušné orgány štátnej správy v etnicky zmiešaných oblastiach reagovali takmer výlučne v slovenskom jazyku. Týkalo sa to údajne aj rozhodnutí o priznaní dôchodku.³¹⁵ Spravidla sa však v obci vždy našiel niekto, kto občanovi neovládajúcemu slovenský jazyk dokázal odpoveď orgánu štátnej správy preložiť. Na druhej strane v národnostne zmiešaných oblastiach bol veľmi vysoký podiel (80 až 90 %) podaní v slovenskom jazyku. Podľa správy predloženej RVN to bolo motivo-

³¹⁴ Zasadanie RVN 11. 2. 1974. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³¹⁵ Memorandum 33. Fórum Intitút - Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

vané obavami občanov maďarskej národnosti, že ich podania budú horšie vybavené, pokiaľ nebudú v slovenčine. Prieskum zároveň neobsahoval informáciu, do akej miery boli občania s vybavením svojho podania spokojní. Na druhej strane ústne konania na národných výboroch prebiehali v jazyku, ktorý dotyčný občan ovládal. Pokiaľ daný jazyk pracovník národného výboru alebo funkcionár neovládal, rokovania prebiehali s pomocou tlmočníkov. V oblastiach s ukrajinskou menšinou pritom celá agenda MNV sa realizovala iba v slovenčine. Na miestnej úrovni bola do značnej miery rokovacím jazykom maďarčina, v tomto jazyku boli vydávané aj všeobecne záväzné nariadenia. Na druhej strane sa objavovali sťažnosti obyvateľov slovenskej národnosti, že napr. miestny rozhlas v niektorých obciach reprodukuje správy iba v maďarskom jazyku. Občianske obrady realizované zbormi pre občianske záležitosti prebiehali podľa správy dôsledne dvojjazyčne. V skutočnosti však existovali prípady, keď predseda MNV odmietol sobášiť v maďarskom jazyku, ako sa to stalo napr. v Senci. V okresoch Dunajská Streda, Nové Zámky a Komárno sa podklady na zasadnutia ONV pripravovali dvojjazyčne, v okrese Veľký Krtíš údajne samotní poslanci maďarskej národnosti navrhli vypracovanie podkladov iba v slovenčine so zámerom „nekomplikovať veci.“ Pri rokovaní ONV sa s výnimkou okresu Dunajská Streda od prekladania do maďarského jazyka upustilo. Podľa správy predloženej RVN v drivej väčšine prípadov komunálni poslanci, resp. pracovníci aparátu národných výborov rozumeli právnym aktom v slovenskom jazyku, čo sa týka vydávania pracovných materiálov a právnych pomôcok v jazyku národnosti, funkcionári zastávali vo väčšine prípadov názor, že stačí, aby v jazyku menšín vychádzali iba niektoré materiály. Správa konštatovala, že v československých podmienkach je najpriateľnejšou formou regulácie uplatňovania jazykových práv je riešenie na miestnej úrovni. Z textu správy teda vyplývalo, že neexistovala potreba upravovať používanie jazykov zákonnou normou a slovensko-maďarské spolunažívanie v zmiešaných oblastiach bolo takmer ideálne.

Členovia RVN a pravdepodobne aj pracovníci Národnostného sekretariátu však na to mali iný názor. Hoci až 20 % pracovníkov aparátu národných výborov ovládalo maďarský jazyk, do značnej miery mali problémy s ovládaním maďarskej odbornej terminológie. Národnostné zloženie pracovníkov národných výborov zodpovedalo percentuálnemu zastúpeniu menšinového obyvateľstva (najmä v prípade maďarskej menšiny) iba na úrovni miestnych, resp. mestských národných výborov. Ani jeden predseda, resp. podpredseda, tajomník či predseda Výboru ľudovej kontroly na KNV alebo na Národnom výbore hlavného mesta SSR Bratislavy v roku 1977 nebol maďarskej národnosti. V Stredoslovenskom kraji boli maďarskej národnosti dvaja podpredsedovia ONV, vo Východoslovenskom kraji iba jeden. Len v Západoslovenskom kraji bolo 9,45 % vedúcich odborov a oddelení na ONV maďarskej národnosti, na strednom a východnom Slovensku ich bolo iba 2,01 %, resp. 1,02 %. Podľa

pripomienok členov RVN pokles počtu správ predkladaných v maďarskom jazyku bol spôsobený aj nízkou jazykovou úrovňou prekladov. Od roku 1971 sa vo voľbách prestali vydávať dvojjazyčné hlasovacie lístky. Hoci platné zákony pripúšťali možnosť dávať deťom krstné mená v maďarskom jazyku, úradný zoznam mien vypracovaný pre potreby matrik Ministerstvom vnútra SSR uvádzal iba ich slovenské ekvivalenty. Boli zaznamenané prípady, že matrikár akceptoval maďarské meno len na odporúčanie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Členovia RVN kritizovali aj opatrenie už spomínané opatrenie SÚTI z roku 1971, ktoré obsahovalo možnosť sankcií za používanie maďarských názvov miest a obcí. Podľa nich jeho existencia svedčí o tom, že „umele vytvorené názvy obcí“ sa medzi menšinovým obyvateľstvom nevžili.³¹⁶ Až v roku 1980³¹⁷ uznesenie vlády SSR umožnilo orgánom štátnej správy zaviesť dvojjazyčné označovanie ulíc a iných verejných priestranstiev v oblastiach obývaných menšinami. Národné výbory sa však neraz vyhovárali na nedostatok peňazí na objednávanie nových tabulí, čím často maskovali svoju neochotu zmeniť označenia ulíc. V niektorých prípadoch, napr. na ONV Nové Zámky nebolo zabezpečené dvojjazyčné označovanie verejných budov.³¹⁸

Po roku 1969 sa téma zriadenia samostatného vedeckého pracoviska zameraného na výskum národností stala tabuizovanou. RVN sa k nej vrátila až v júni 1973. Prvý podpredseda SAV Vojtech Filkorn, ktorý mal vyriešenie tejto otázky na starosti, informoval, že pri Predsedníctve SAV bola zriadená komisia pre koordináciu výskumu národností. O zriadení samostatného výskumného pracoviska vo svojej správe už nehovoril, napriek tomu, že v rokoch 1969-1970 bol tento krok súčasťou oficiálneho programu RVN, s ktorým súhlasili aj predstavitelia vlády SSR a ÚV KSS. Zabezpečenie výskumu národností sa podľa V. Filkorna malo riešiť prostredníctvom rozšírenia vedeckých kolégií ústavov SAV. RVN ďalej rozhodla venovať pozornosť kádrovému zabezpečeniu výskumu národností v oblasti histórie, jazykovedy, literatúry, materálnej a slovesnej kultúry a sociológie.³¹⁹ Definitívne myšlienku o zriadení samostatného vedeckého pracoviska zaoberajúceho sa národnosťami žijúcimi na Slovensku pochoval V. Filkorn koncom roku 1977, keď vo svojej správe pre RVN uviedol, že prioritou ním vedenej Komisie pre výskum národností pri

³¹⁶ Kontrolná správa o uplatňovaní jazyka národností v úradnom styku pred národnými výbormi v obciach obývaných národnosťami. Zasadnutie RVN 2. 12. 1977. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³¹⁷ Približne v polovici 70. rokov sa v denníku Új Szó z iniciatívy jeho vtedajšieho šéfredaktora Zoltána Rabaya začali uvádzať miestne názvy obcí a miest obývané maďarskou menšinou v dvojjazyčnom znení, pričom slovenské názvy boli uvádzané v zátvorkách. Išlo však o úradmi tolerovanú prax, ktorá nemala oporu v právnych predpisoch. Tolerovanie vžitých a príslušníkmi maďarskej menšiny akceptovaných názvov v denníku Új Szó nebolo výsledkom ústretovej politiky komunistickej moci, ale skôr výsledkom neformálnych negociácií vnútri komunistickej nomenklatúry.

³¹⁸ Gyönyör, J.: Záznam o niektorých nedostatkoch, ktoré sa v súčasnosti vyskytujú v realizácii ústavného zákona číslo 144/1968 Zb. o postavení národností v ČSSR. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³¹⁹ Zasadnutie RVN 8. 6. 1973. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

SAV je venovať pozornosť zlepšeniu národnostnej štruktúry existujúcich vedeckých a výskumných ústavov. Zároveň sa však pracovníci SAV mali začať zaoberať výskumom národnostných kultúr, najmä literatúry, ľudovej kultúry a jazyka, čím sa dovtedy zaoberali iba vysoké školy. Vo Filkornovej správe sa už nehovorilo o otázkach sociologického výskumu národností či o problematike historického výskumu. Perspektívne mal v roku 1980 začať na pôde SAV vychádzať časopis venovaný otázkam komplexného výskumu národností žijúcich na Slovensku. RVN so správou komisie súhlasila,³²⁰ Filkornom avizované kroky zamerané na zabezpečenie výskumu národností sa z väčšej časti nere realizovali. V neskorších rokoch sa táto téma, pravdepodobne na základe rozhodnutia politických orgánov, už neotvárala.

Nielen príslušníci maďarskej menšiny, ale aj oficiálni predstavitelia SSR považovali od začiatku 70. rokov za závažný problém nízkou vzdelanosťou úroveň nielen maďarského, ale aj ukrajinského obyvateľstva na Slovensku. Podľa niektorých názorov bola vzdelanosť úroveň maďarského obyvateľstva najhoršia zo všetkých národov a národností v Československu.³²¹ Hoci podiel žiakov maďarskej národnosti prijatých do prvých ročníkov gymnázií v školskom roku 1975/76 zodpovedal podielu príslušníkov maďarského etnika na celkovom obyvateľstve Slovenska, z novoprijatých žiakov na stredné odborné školy Maďari tvorili iba 7,65 %.

Ináč však vyzerala situácia na vysokých školách. Potrebu zvýšiť počet študentov maďarskej národnosti na vysokých školách konštatovali aj uznesenia vlády SSR č. 230/1973 a 290/1977. Z celkového počtu 11 290 novoprijatých študentov na vysoké školy na Slovensku bolo v školskom roku 1975/76 prijatých iba 514 Maďarov (spomedzi 1111 uchádzačov) a 134 Ukrajincov (spomedzi 203 uchádzačov). Na vysoké školy v Česku bolo prijatých 120 Maďarov a 15 Ukrajincov, na štúdium do Maďarska odišlo 30 vysokoškolákov. Študenti maďarskej národnosti sa teda na celkovom počte novoprijatých študentov podieľali iba 5,87 %, Ukrajinci tvorili 1,32 % novoprijatých vysokoškolákov. Námetníčka ministra školstva SSR Marta Vlačihová v správe z októbra 1975 upozorňovala na nutnosť venovať žiakom maďarskej národnosti na stredných a vysokých školách „zvýšenú pozornosť, aby mohli zvládnuť predpísanú učebnú látku a úspešne študovať na stredných a vysokých školách.“ Na južnom Slovensku žiadala prednostne otvárať štvorročné učebné odbory s maturitou. Ďalej odporúčala pri prijímacích pohovoroch brať ohľad na „prípadné slabšie vyjadrovacie schopnosti“ v slovenskom jazyku u uchádzačov maďarskej národnosti.³²² Vláda SSR v septembri 1976 prijala rozhodnutie o zavedení dvojj-

³²⁰ Správa o Komisii pre výskum národností pri SAV. Zasadnutie RVN 2. 12. 1977. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³²¹ List B. Toljaya predsedovi vlády SSR Petrovi Colotkovi. Bratislava, 18. 1. 1971. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³²² Správa o prijímaní žiakov maďarskej a ukrajinskej národnosti na stredné a vysoké školy. Zasadnutie RVN 10. 10. 1975. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

jazyčného vyučovania odbornej terminológie pri výučbe odborných predmetov a rekapitulácii učiva, resp. odbornej konverzácii v slovenskom jazyku.³²³ Od 1.9. 1977 sa zaviedlo v maďarských materských škôlkach u detí starších ako päť rokov každodenné cvičenie artikulačnej bázy v slovenskom jazyku.³²⁴ Prieskum používania jazykov menšín v úradnom styku pred národnými výbormi z roku 1977, ktorého výsledky v oblasti uplatňovania dvojjazyčnosti však členovia RVN spochybnili, uvádzal, že kým v okresoch Trebišov a Veľký Krtíš ovládalo slovenský jazyk približne 90 % mladých ľudí maďarskej národnosti do 30 rokov, vo Filáкове a v Dunajskej Strede, kde bola situácia najhoršia, slovenčinu ovládalo iba 60 % mladých ľudí. Vo vekovej kategórii nad 60 rokov sa v závislosti od jednotlivých okresov úroveň znalosti slovenčiny pohybovala od 30 do 60 %. Na druhej strane správa konštatovala, že občania maďarskej národnosti vo veku 30 – 60 rokov ovládali slovenský jazyk lepšie ako čerství absolventi maďarských škôl.³²⁵ Tento problém znepokojoval nielen mocenské špičky, ale aj časť predstaviteľov maďarskej menšiny, lebo nízka vzdelanostná úroveň maďarskej populácie bola spôsobená aj týmto faktorom.

Relatívne ústretový kurz voči menšinám v oblasti školskej politiky pretrvával ešte v roku 1978. Ešte v októbri 1978 sa na zasadnutí RVN prerokovalo správu námestníčky ministra školstva SSR Marty Vlačihovej o možnostiach rozšírenia vyučovania v jazyku národnosti na stredných odborných učilištiach. RVN prijala uznesenie, podľa ktorého odporúčala ministerstvu školstva rozšíriť vyučovanie v jazykoch národnosti v učňovských zariadeniach s veľkou koncentráciou učňov maďarskej, resp. ukrajinskej národnosti a v existujúcich učňovských zariadeniach, kde sú pobočky pre národnostnú mládež, zvýšiť počet tried s vyučovacím jazykom maďarským, resp. ukrajinským. Zároveň RVN odporúčala vypracovať organizačné zásady, ktoré vymedzujú možnosti zriadenia tried s vyučovacím jazykom maďarským, resp. ukrajinským v učilištiach. Ich návrh mal byť vypracovaný do konca februára 1979.³²⁶ Na druhej strane predstavitelia Ministerstva školstva neustále konštatovali nízku úroveň znalostí slovenského jazyka u absolventov škôl s vyučovacím jazykom maďarským.

V roku 1978 sa však začali naplno prejavovať aj opačné tendencie, smerujúce k redukcii dovtedajšej úrovne práv národnosti na Slovensku. V jarných mesiacoch roku 1978 slovenské úrady rozhodli o rozšírení vyučovania slovenského jazyka na národnostných školách zavedením tzv. dvojjazyčného vyučovania niektorých predmetov, predovšetkým technických a prírodovedných, ale

³²³ Zasadnutie RVN 10. 10. 1975. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³²⁴ Zasadnutie RVN 16. 1. 1979. Zasadnutie RVN 2. 12. 1977. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³²⁵ Kontrolná správa o uplatňovaní jazyka národnosti v úradnom styku pred národnými výbormi v obciach obývaných národnosťami. Zasadnutie RVN 2. 12. 1977. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³²⁶ Informácie o možnostiach prípravy žiakov maďarskej a ukrajinskej národnosti na robotnícke povolania v stredných odborných učilištiach v zmysle Projektu ďalšieho rozvoja československej výchovnovzdelávacej sústavy. Zasadnutie RVN 10. 10. 1978. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

aj dejepisu, čo fakticky znamenalo ich vyučovanie v slovenskom jazyku. Vzhľadom na reálnu situáciu v národnostnom školstve sa toto opatrenie týkalo škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Pripravované zákonné opatrenia sa už prerokovali v Predsedníctve SNR.³²⁷ Proti tomuto kroku sa zdvihla vlna protestov zo strany jednotlivcov i skupín, iniciovaná príslušníkmi maďarskej inteligencie. Rozhodnutie bolo impulzom pre vznik prvej organizácie maďarského disentu na Slovensku, Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny na Slovensku. Zhodou okolností ide aj o prvé známe organizované neoficiálne zoskupenie na Slovensku v období normalizácie, ktoré sa vyvíjalo otvorene politickú činnosť. Jeho zakladajúci členovia, László Nagy, Miklós Duray a Péterom Püspökim-Nagyom sa v 60. rokoch angažovali v Klube maďarských vysokoškolačkov Atillu Józsefa.³²⁸ Neskôr s výborom nadviazali spoluprácu aj ďalší aktivisti, ktorí sa podieľali na jeho rozličných aktivitách, napr. pašovanie literatúry, resp. materiálov výboru z a do Maďarska či na získavanie podkladov potrebných pre činnosť výboru. Vo svojom úvodnom vyhlásení výbor odmietol pripravované opatrenia a označil ich za prejav národnostnej diskriminácie a tendencií k asimilácii. Jeho úvodné vyhlásenie malo podiel na tom, že kompetentné orgány na určitú dobu pripravovanú reorganizáciu školstva odsunuli.

Úvahy o zmene vyučovacieho jazyka na národnostných školách sa znova objavili koncom roku 1978, pričom Ministerstvo školstva SR ich zdôvodňovalo snahou zvýšiť počet študentov maďarskej národnosti na stredných odborných školách a na vysokých školách, osobitne na vysokých školách technického smeru. Niektoré predmety (napr. matematika, fyzika, chémia) sa pritom v ďalšej etape, resp. vo vyšších ročníkoch základných škôl mali vyučovať iba v slovenskom jazyku. Týkalo sa to aj povinne voliteľných predmetov, resp. odborných predmetov na stredných školách. Postupne sa predpokladalo zavedenie „dvojjazyčného“ vyučovania vo všetkých predmetoch s výnimkou maďarského jazyka. Ministerstvo školstva sa pri zdôvodňovaní uvedeného návrhu odvolávalo o. i. aj na fungovanie národnostných škôl v Maďarsku, kde sa v maďarskom jazyku vyučovali buď všetky predmety s výnimkou jazyka národnosti, alebo prírodovedné predmety. Zmena vyučovacieho jazyka na národnostných školách mala prebiehať v dvoch etapách. V prvej etape, ktorej začiatok bol naplánovaný na 1. 9. 1979, sa mala realizovať v školách, kde na to

³²⁷ Vzhľadom na nedostupnosť archívnych fondov NR SR, ÚV KSS a Ministerstva školstva SSR a ďalších ústredných orgánov SR z príslušného obdobia autor nemal možnosť analyzovať oficiálne dokumenty týkajúce sa prípravy uvedených opatrení v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Absencia týchto zdrojov neumožňuje podrobnú analýzu genézy a príčin pokusu o realizáciu spomínaných opatrení, ani detailnejšiu rekonštrukciu priebehu udalostí, nehovoriac už o analýze celkových trendov národnostnej politiky KSS v rokoch 1969-1989, Z rovnakých dôvodov nie je možné uspokojivo verifikovať ani výhrady voči tejto politike vznášané najmä predstaviteľmi maďarskej menšiny.

³²⁸ Mená zakladajúcich členov výboru boli autorovi poskytnuté ako dôverná informácia, preto v tomto prípade nie je možné uvádzať zdroj jej pôvodu.

existovali dané politické (t. j. súhlas rodičov), kádrové a jazykové predpoklady (napr. mestá, etnicky zmiešané oblasti). Dvojazyčné vyučovanie mohlo byť zriadené napr. iba v paralelných triedach. O zmenu vyučovacieho jazyka mali požiadať príslušný národný výbor riaditeľa škôl. V ďalšej etape sa zmena mala uskutočniť na všetkých národnostných školách. Jej zavŕšenie sa predpokladalo v roku 1983.³²⁹

Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu v liste adresovanom podpredsedovi vlády SSR Jánovi Gregorovi z 5. 1. 1979 pripravované opatrenia označil za snahu „zrušiť“ vybudovaný systém maďarského národnostného školstva a vytvoriť školy, vyučujúce aj maďarský jazyk.“ Podľa výboru tieto opatrenia „majú dopomôcť k postupnej likvidácii hlavne maďarskej národnosti“ a to za účelom dosiahnutia homogénneho slovenského štátu obývaného len Slovákmi.“ Zároveň vyhlásenie konštatovalo, že „postavenie národností, ale hlavne maďarskej národnosti na území SSR nepotvrďovalo ústavné a ani právne naplnenie deklarovaných snáh zabezpečiť kolektívnu rovnoprávnosť národností.“ „Takouto politikou nie je možné vychovávať dobrých občanov štátu, ale iba nepriateľov a sprisahancov, ktorí využijú možnosti k vystupovaniu proti tomuto utláčajúcejmu štátu. Netreba zdôvodňovať hlboký omyl a etnocídny úmysel týchto opatrení.“³³⁰ List, podobne ako väčšina ďalších dokumentov výboru, bolo odoslané aj ostatným československým a slovenským najvyšším ústavným činiteľom ako aj vedúcim predstaviteľom KSS a ÚV Csemadoku. Návrh predkladaný ministrom školstva SSR Jurajom Bušom sa stretol s negatívnou odozvou aj medzi oficiálnymi predstaviteľmi maďarskej menšiny. Oficiálne záznamy z rokovania RVN neumožňujú podrobnú rekonštrukciu priebehu diskusie. Účastníci zasadnutia RVN však návrh na realizáciu pripravovaných opatrení označili za „veľmi páličivú politickú, organizačnú a pedagogickú otázku.“ Podľa ich názoru bol predložený návrh v danom časovom období ťažko zvládnuteľný „z hľadiska kádového zabezpečenia.“ Zároveň členovia RVN navrhovali predloženú koncepciu konzultovať so širokým aktívom riaditeľov a učiteľov základných a stredných škôl s vyučovacím jazykom maďarským, aby „nemohla byť“ zdrojom národnostných rozporov.“ Samotné Ministerstvo školstva SSR pritom uvádzalo, že uvedený návrh je v odbornej literatúre „veľmi málo rozpracovaný.“³³¹

³²⁹ Návrh opatrení na zvýšenie počtu študentov maďarskej národnosti na stredných odborných a vysokých školách, osobitne na vysokých školách technického smeru. Zasadnutie RVN 16. 1. 1979. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³³⁰ List Výboru pre ochranu práv maďarskej menšiny v Československu podpredsedovi vlády SSR Jánovi Gregorovi, predsedovi Rady vlády SSR pre národnosti. Bratislava, 5. 1. 1979. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³³¹ Návrh opatrení na zvýšenie počtu študentov maďarskej národnosti na stredných odborných a vysokých školách, osobitne na vysokých školách technického smeru. Zasadnutie RVN 16. 1. 1979. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

Na základe dostupných zdrojov možno vysloviť domnienku, že v slovenských štátnych orgánoch, resp. vo vedení KSS v tom čase neexistovala jednoznačná predstava o ďalšom smerovaní národnostnej politiky. Na jar 1978 sa už objavili prvé návrhy na zavedenie tzv. dvojazyčného vyučovania, zároveň však ešte v októbri toho istého roku sa hovorilo o rozšírení vyučovania v jazykoch menšín na stredných odborných učilištiach. Na druhej strane v neskoršom období, od prelomu rokov 1978-1979 a potom v 80. rokoch sa otázka tzv. dvojazyčného vyučovania otvárala s veľkou nástojčivosťou, hoci konečné rozhodnutie nikdy nebolo prijaté. Je pravdepodobné, že mocenské špičky komunistického režimu na Slovensku boli spočiatku prekvapené reakciou maďarského obyvateľstva, nielen príslušníkov inteligencie, ale aj oficiálnych predstaviteľov Csemadoku a neskôr sa obávali nárastu slovensko-maďarského napätia. Na druhej strane už samotné predkladanie podobných návrhov muselo vyvolávať v radoch maďarskej menšiny znepokojenie a negatívne reakcie a tak prispievať nielen k narastaniu opozičných nálad, ale aj potenciálnych rizík pre vnútornú stabilitu štátu. Preto vyvoláva otázky, aká bola genéza navrhovaných opatrení a aké ciele sledovali ich predkladatelia.

Národnostnú politiku vo vzťahu k maďarskej menšine v tomto období mohlo ovplyvňovať viacero faktorov. Jedným z nich bol pravdepodobne aj vplyv sovietskej tézy o rozvíjaní a zblížovaní národov a národností, ktoré začalo prerastať do ich splývania. Táto téza sa objavovala už v 60. rokoch, v 70. rokoch, najmä po oslavách 60. výročia bolševickej revolúcie sa však začalo hovoriť o formovaní novej kvality jednoty tzv. sovietskeho ľudu. V ruštine sa pre tento pojem používalo označenie „sovetskij narod,“ čo bolo možné interpretovať aj v etnických kategóriách ako formovanie nového národa. Táto koncepcia sa v ZSSR prejavovala intenzívnou rusifikáciou školstva a verejného života vôbec v neruských republikách. Opätovne išlo o prejav snahy stotožniť virtuálnu realitu so sociálnou skutočnosťou, typickej pre celé obdobie existencie komunistického režimu. Je pravdepodobné, že komunistický režim v Československu nasledoval trendy, ktoré v uvedenom období dominovali v ZSSR. Kým v tejto krajine boli v niektorých oblastiach vďaka masovým migráciám obyvateľstva a iným faktorom pre rusifikáciu vytvorené vhodné podmienky, v iných regiónoch, kde fenomény virtuálnej a sociálnej reality vo vzájomnom súlade neboli, tento proces prebiehal pomocou administratívnych metód. To bol aj prípad maďarskej menšiny na južnom Slovensku, ktorá si zachovávala vysoký stupeň organizovanosti a národného uvedomenia.

Jedným z dôvodov zosťrenia kurzu voči maďarskej menšine zo strany československej komunistickej moci mohlo byť narastanie opozičných tendencií v Československu i v Maďarsku v polovici 70. rokov. Skupina maďarských intelektuálov predstavujúcich všetky ideové a literárne smery, počnúc Györgyom Konrádom a končiac Istvánom Csurkom, publikovali vyhlásenie, v ktorom sa solidarizovali s prenasledovanými signatármi Charty 77. Opatrný re-

formný kurz Maďarskej socialistickej robotníckej strany a zdržanlivý postoj jej vedenia k represiam v Československu spôsobovali, že v interných kruhoch vedenia KSČ a KSS bolo Maďarsko považované za krajinu, ktorej politika sa vyznačuje tzv. pravicovým oportunizmom a snahami o revíziu marxizmu-leninizmu. Z toho pramenila snaha izolovať najmä maďarských menšinových intelektuálov od materskej krajiny a materského národa, t. j. od duchovného života v Maďarsku. Deklarovanie spätosti s kultúrou celého maďarského národa sa v tejto optike začalo s novou intenzitou považovať za nacionalizmus.

Činnosť Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu mala konšpiratívny charakter, jeho dokumenty podpisoval výlučne M. Duray, ktorý vzal na seba plnú zodpovednosť za činnosť tohto zoskupenia. Toto rozhodnutie však umožnilo v prípade represívnych zákrokov zo strany komunistického režimu prezentovať činnosť výboru ako iniciatívu jednotlivca, nie ako činnosť organizovanej skupiny. Ak by sa totiž preukázalo, že nejde o individuálne aktivity, členom, resp. spolupracovníkom výboru by hrozili prísnejšie postihy. Druhou stránkou činnosti Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu bola jeho relatívne vysoká miera informovanosti o pripravovaných opatreniach zo strany mocenských špičiek. Tieto informácie výbor získaval od niektorých príslušníkov maďarskej menšiny pôsobiacich v ústredných orgánoch štátnej správy, resp. na nižších stupňoch mocenskej hierarchie komunistického režimu. Osobitne cenné boli informácie, ktoré dostával od niektorých pracovníkov Národnostného sekretariátu pri Úrade vlády SSR. Dokumenty výboru boli poskytnuté Charte 77, vďaka ktorej získali publicitu v Československu i v zahraničí. V máji 1979 M. Duray nadviazal prostredníctvom Ivana Havla, brata Václava Havla, kontakty s Chartou 77, od roku 1983 patrí medzi jej signatárov. Neskôr udržiaval kontakty predovšetkým s českým disidentom Václavom Bendom. Výbor vypracúval aj ďalšie dokumenty o československej menšinovej politike i o stave ľudských práv v krajine, adresoval ich oficiálnym predstaviteľom KSČ a do zahraničia. Myslenie nezávislých maďarských intelektuálov veľmi ovplyvnila kniha Kálmána Janicsa Roky bez domoviny, ktorá sa zaoberala postavením maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1945-1948, keď jej príslušníci boli zbavení menšinových práv, boli kolektívne označení za nepriateľa štátu a pripravovalo sa ich vysídlenie. Záverečná kapitola analyzovala postoj slovenskej historiografie a reagovala na oživenie slovenského nacionalistického mýtu v 70. rokoch, spočívajúceho predovšetkým v pozitívnom reflektovaní opatrení zameraných na zbavenie príslušníkov maďarskej menšiny občianskych práv zo strany niektorých slovenských historikov.³³²

V máji 1979 pri príležitosti 10. výročia prijatia ústavného zákona o československej federácii a ústavného zákona o postavení národností v ČSSR Výbor

³³² Janics, K.: Roky bez domoviny. Maďarská menšina na Slovensku po druhej svetovej vojne. Budapešť, Púski 1994.

vypracoval rozsiahly elaborát, obsahujúci výpočet javov v oblasti školstva, kultúry, na poli ekonomiky a politiky, ktoré jeho členovia považovali za prejavy „protiústavnej diskriminácie.“ Výbor konštatoval, že realizácia ústavného zákona č. 144/1968 Zb. neuspokojilo očakávanie národností, lebo „1. nezabezpečilo sociálny, ekonomický a kultúrny rozvoj národností na vyrovnanie rozdielov voči dvom národom, spôsobených od roku 1945; 2. nezabezpečilo podmerný rozvoj národnostného školstva na všetkých stupňoch; 3. nezaručilo kolektívnu účasť národností v politickom živote štátu, 4. nezaručilo zastavenie násilnej asimilácie národností.“³³³

V oblasti školstva výbor kritizoval nedostatočnú sieť vzdelávacích zariadení s vyučovacím jazykom maďarským na všetkých stupňoch, resp. znižovanie jej hustoty ako aj nízky počet študentov maďarskej národnosti na vysokých školách a univerzitách. Predmetom kritiky bolo aj obmedzovanie možnosti štúdia na vysokých školách v Maďarsku. Tieto faktory podľa dokumentu viedli k prehlbujúcim sa rozdielom vo vzdelanostnej úrovni medzi maďarskou menšinou a slovenskou väčšinou. Na poli kultúry výbor kritizoval obmedzovanie kultúrnych potrieb príslušníkov maďarskej menšiny na ochotnícke hnutie a krásnu literatúru, pričom na úkor rozvoja vlastnej knižnej kultúry vo vydavateľstve Madách, vydávajúcom literatúru v maďarskom jazyku, sa údajne uprednostňovalo vydávanie prekladovej literatúry. Výbor kriticky hodnotil obmedzovanie rozvoja novín a časopisov v maďarskom jazyku, ich nevyhovujúci sortiment ako aj obmedzovanie dovozu literatúry z Maďarska a ďalších krajín.³³⁴ Zároveň sa dotkol aj otázky absencie nezávislého výskumného ústavu spoločenskovedných disciplín pre potreby maďarskej národnosti. V ekonomickej oblasti výbor kritizoval nepriaznivú sociálnu štruktúru maďarského obyvateľstva na Slovensku. Na jednej strane však kritizoval „neorganické spriemyslenie“ oblastí južného Slovenska, ktoré bolo podľa neho zamerané na „efektívne asimilovanie maďarského etnika“, zároveň však kritizoval „nežiadúcu migráciu obyvateľstva maďarskej národnosti za prácou mimo okres trvalého bydliska“ a zaostalú infraštruktúru. Pritom požadoval vytváranie nových kapacít v oblasti spracovateľského priemyslu, ktoré by umožnili zabrániť nárastu latentnej nezamestnanosti vznikajúcej v dôsledku uvoľňovania pracovných síl z poľnohospodárskej sféry. V politickej oblasti výbor kritizoval nepriaznenie kolektívnych práv občanov maďarskej národnosti, vylúčenie Csemado-

³³³ List Výboru pre ochranu práv maďarskej národnosti v ČSSR. Svědectví, 1980, roč. XVI., č. 61, s. 133-138.

³³⁴ Obmedzovanie dovozu literatúry z Maďarska však nesledovalo iba snahu o integráciu maďarskej menšiny do slovenského kultúrneho priestoru, ale malo aj politické pozadie. Vyplyvalo z už spomínaných obáv vedenia KSČ a KSS z prenikania „nemarkistických“ názorov z Maďarska a z ďalších krajín. Tieto opatrenia postihovali teda aj príslušníkov majoritnej populácie, hoci v prípade dovozu z Maďarska prirodzene v najväčšej miere postihovali maďarské obyvateľstvo južného Slovenska (pozn. aut.).

ku z Národného frontu SSR a žiadal obnovenie funkcie ministra vlády SSR povereného národnostnou agendou a pod.

Dokument obsahoval aj viaceré odporúčanie na riešenie vymenovaných problémov. Žiadal prijatie opatrení na zvýšenie počtu študentov maďarskej národnosti na vysokých školách, pričom na niektorých z nich malo byť zabezpečené štúdium v maďarskom jazyku, na iných možnosť absolvovania skúšok v maďarčine. Výbor ďalej požadoval zriadenie vysokej školy pedagogickej s maďarským vyučovacím jazykom v Bratislave, rozšírenie možnosti vysokoškolského štúdia v Maďarsku a garancie, že sa nebudú opakovať pokusy o zmenu vyučovacieho jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským. V oblasti kultúry sa dokument žiadal zriadenie stáleho maďarského divadla v Bratislave, rozvíjanie osvetovej činnosti v maďarčine, založenie ústrednej maďarskej knižnice s územnými pobočkami, zvýšenie kapacity vydavateľskej činnosti v maďarskom jazyku, zriadenie vedeckej ustanovizne pre potreby výskumu a rozvoja života maďarskej národnosti v ČSSR a zvýšenie počtu periodík v maďarskom jazyku. Výbor pritom zastával názor, že mnohí vysokoškolsky vzdelaní občania maďarskej národnosti v oblasti humanitných vied nemali možnosť získať primerané zamestnanie a preto odchádzali z Československa.³³⁵ Súčasťou požiadaviek výboru bolo aj obnovenie členstva Csemadoku v Národnom fronte SSR, vymenovanie námestníkov ministrov, resp. štátnych tajomníkov z radov národností v rezortoch školstva, kultúry, zdravotníctva, poľnohospodárstva a výživy, výstavby a techniky, resp. stavebníctva, ktorí by boli poverení sledovaním a riadením úloh v právomoci uvedených rezortoch v národnostne zmiešaných okresoch. Pri okresných a krajských národných výboroch v zmiešaných okresoch mali byť zriadené rady národností, ktoré by sledovali otázky týkajúce sa národností, najmä v oblasti školstva, kultúry, práce a sociálnych vecí, zdravotníctva a i. Poslancom z radov národností malo byť umožnené združovať sa v kluboch poslancov národností. Na úrovni mestských národných výborov v zmiešaných regiónoch sa zas podľa požiadaviek výboru mali pri odboroch školstva a kultúry ako aj zdravotníctva zriadiť národnostné oddelenia. Výbor žiadal priznanie kolektívnych práv národnostiam žijúcim v ČSSR a priznanie národnostných práv židovskej a cigánskej menšine. Dokument ďalej obsahoval celý rad požiadaviek na zabezpečenie dvojjazyčnosti v zmiešaných oblastiach, napr. pri používaní menšinových jazykov v úradnom styku, pri vydávaní dvojjazyčných úradných tlačív a zabezpečenie povinnej dvojjazyčnosti informačných a výstražných tabulí v zmiešaných oblastiach. Obce Bajany, Kopčany a Malé Raškovce výbor navrhol vyčleniť z okresu Michalovce a začleniť ich do okresu Trebišov, aby „neboli odlúčené hranicou okresu od súvislého maďarského etnika.“

³³⁵ Snaha o získanie uplatnenia v Maďarsku, resp. v iných krajinách však bola do značnej miery motivovaná aj duchovnou atmosférou normalizačného Československa. (pozn. aut.)

Hoci Charta 77 umožnila, že vyhlásenia výboru získali medzinárodnú publicitu, slovenský demokratický exil na sťažnosť reagoval mimoriadne ostro. V dokumente, ktorý v máji 1980 v New Yorku podpísali Emanuel T. Böhm, Rudolf Frašťacký, Imrich Kružliak, Martin Kvetko a Jozef Staško, sa konštatovalo, že ide o oslabovanie spoločnej obrany a vyhľadávanie nepriateľstva v čase, keď národy stredovýchodnej Európy majú pred sebou spoločného nepriateľa a žijú pod spoločným sovietskym útlakom. Dokonca autorom dokumentu vytykali, že Výbor sa nesťažuje na nedostatok ľudských práv a občianskych slobôd a ich akcia sa dostáva do priameho rozporu s akciami disidentov. Signatári listu sa vyjadrili, že vzhľadom na nedostatok informácií sa nechcú vyjadrovať k obsahu sťažnosti. Zároveň však konštatovali, že mnohé problémy, napr. absencia slobody združovania, absencia kolektívnych práv či nevyhovujúce zloženie zastupiteľských zborov je spoločným problémom Slovákov aj Maďarov. Preto odmietali interpretáciu mnohých problémov uvedených v dokumente ako problémov národnostného charakteru. Veľkú pozornosť venovali aj problematike postavenia slovenskej menšiny v Maďarsku, vystavenej intenzívnym asimilačným procesom. V tejto súvislosti konštatovali, že v „slovensko-maďarský problém... nepovstal len po vzniku česko-slovenskej federácie a po vydaní zákona o postavení národnostných menšín. Existuje stará maďarsko-slovenská hypotéka.“³³⁶

Pravdepodobne pod vplyvom vyhlásení výboru, ale zrejme aj pod dojemom obáv režimu, že by sa politické uvoľnenie, ktoré v tom čase prebiehalo v Poľsku, mohlo preniesť aj na územie Československa, začali národnostné požiadavky aktívnejšie presadzovať aj oficiálni predstavitelia Csemadoku. Predseda ÚV Csemadoku Július Lőrincz nastolil v októbri 1980 požiadavku opätovného prijatia národnostných kultúrnych zväzov do Národného frontu. S touto požiadavkou vystúpil aj napriek naliehaniu podpredsedu vlády SSR J. Gregora, ktorý mal na starosti národnostnú problematiku, aby sa o postavení národnostných zväzov nehovorilo. J. Lőrincz argumentoval pritom tým, že súčasné postavenie komplikuje pôsobenie týchto organizácií (vrátane Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich) na úrovni oboj a miest, pretože národné výbory ich odmietajú uznávať za svojich partnerov. Na rokovaní RVN sa opätovne otvorila aj otázka neexistujúceho televízneho vysielania v maďarskom jazyku.³³⁷

Mocenské špičky však na začiatku 80. rokov neboli zo svojich pozícií veľmi ochotné ustúpiť. Hoci vláda SSR v roku 1980 povolila dvojjazyčné označovanie ulíc a iných verejných priestranstiev v mestách a obciach, o rok ne-

³³⁶ K sťažnosti Výboru pre ochranu práv maďarskej národnosti v ČSSR. Svědectví, 1980, roč. XVI., č. 61, s. 139-142.

³³⁷ Správa o výsledkoch národnostnej politiky KSC v okresoch obývaných občanmi maďarskej a ukrajinskej národnosti. Zasadnutie RVN 9. 9. 1980. Pozostalost' Józsefa Gyönyőra.

skôr bolo zrušené národnostné oddelenie Osvetového ústavu.³³⁸ Výbor pre ochranu práv maďarskej menšiny upozornil na opätovný zámer uskutočniť jazykovú prestavbu škôl s vyučovacím jazykom maďarským, prerokúvaný na kolégiu MŠ SSR v decembri 1980, vyhlásením vydaným v apríli 1981. Tentoraz bol pripravovaný krok Ministerstva školstva SSR oficiálne interpretovaný ako „zvýšenie úrovne národnostného školstva,“ resp. ako „snaha pomôcť deťom maďarských robotníkov a roľníkov, aby sa mohli lepšie uplatniť v ďalších štúdiách a v živote.“ Vo vyhlásení sa uvádza, že „maďarská menšina iba vtedy bude môcť považovať republiku za svoju skutočnú vlasť, ak nebude nútená pociťovať spoločenské znehodnotenie svojho jazyka.“ Výbor konštatoval, že snaha o degradáciu maďarského školstva je už „viacdesaťročným snažením národnostnej politiky štátu, počínajúc zrušením vyučovania v maďarskom jazyku v rokoch 1945-1949. Všetky úradné i neúradné zásahy v nasledujúcich tridsiatich rokoch smerovali k tomu, aby maďarské školy – strpené ako nutné a prechodné zlo – stratili na význame.“ Výbor zdôraznil, že podmienkou zabezpečenia rovnoprávnosti každej národnostnej je uplatnenie materinského jazyka menšiny vo vzdelávaní, v kultúre a v spoločenskom živote.³³⁹ Išlo o štvrtý dokument výboru, od svojho vzniku do zatknutia M. Duraya v roku 1982 výbor vydal celkovo 10 dokumentov. Neskôr, v novembri 1981, sa však už opäť hovorilo iba o skvalitnenie vyučovania slovenského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským. O konkrétnych opatreniach sa však nehovorilo. Na druhej strane RVN odporučila ministrovi školstva SSR prijať „účinné opatrenia na odstránenie nedostatku v odbornosti vyučovania v školách s vyučovacím jazykom maďarským, predovšetkým v predmetoch ruský jazyk, dejepis, zemepis, pracovné vyučovanie, výtvarná výchova, občianska výchova, resp. v iných predmetoch, v ktorých odbornosť vyučovania je nepriaznivá.“ Zároveň odporúčala zabezpečiť prípravu učiteľov pre 2. stupeň základných škôl a pre stredné školy s vyučovacím jazykom maďarským tak, aby mohli na požadovanej úrovni zabezpečiť vyučovanie odbornej terminológie, rekapituláciu učiva a odbornej konverzácie vo vyučovacom jazyku školy.³⁴⁰ Následne vláda SSR prijala 25. 11. 1981 uznesenie, v ktorom v duchu dobovej frazeológie konštatovala, že „úroveň vyučovania slovenského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským sa naďalej zlepšuje a žiaci týchto škôl získavajú potrebné vedomosti vo dvoch jazykoch pre uplatnenie sa v spoločenskej praxi.“ Zároveň deklarovala potrebu vytvoriť lepšie podmienky na štúdiu na stredných odborných učilištiach v maďarskom, resp. ukrajinskom jazyku. Ministra školstva a rady KNV, resp. Národného výboru hlavného mesta SSR Bratislava poverila zdokonaľovaním a skvalitňovaním všestrannej prípravy žiakov

³³⁸ Memorandum 33. Fórum Institut - Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

³³⁹ Vyhlásenie Výboru pre ochranu práv maďarskej národnosti v ČSSR, apríl 1981. Fórum Institut - Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

³⁴⁰ Zasadnutie RVN 14. 11. 1981. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

škôl s vyučovacím jazykom maďarským a ukrajinským, najmä na gymnáziách a stredných odborných školách, aby získali „priaznivejšie predpoklady na zapojenie sa do spoločenskej praxe a na štúdium na vysokých školách.“³⁴¹

Život obyvateľov Československa od roku 1981 komplikovali prehlbujúce sa restriktívne opatrenia v oblasti cestovného ruchu s Maďarskom.³⁴² Pravdepodobne boli motivované najmä snahou československých úradov minimalizovať nákupné zájazdy do Maďarska, ktorých dôsledkom bol vývoz značnej časti finančných prostriedkov z územia krajiny a ohrozovanie záujmov domácich výrobcov. V neskorších rokoch k týmto dôvodom zrejme pribudli aj politické faktory. Na druhej strane sa o obmedzovanie nákupov československých občanov v Maďarsku usilovali aj tamojšie úrady, ktoré sa pravdepodobne obávali zrútenia maďarského vnútorného trhu. Z hľadiska poklesu možnosti cestovného ruchu a získavania nedostatkového tovaru tieto opatrenia negatívne pociťovali všetci občania Československa. Pre príslušníkov maďarskej menšiny to však znamenalo aj obmedzenie kontaktov s maďarskou kultúrou a možnosti udržiavať priateľské vzťahy.

Na začiatku 80. rokov v maďarskej komunite dozrieva nová generácia intelektuálov, ktorá už nemá za sebou životnú skúsenosť z obdobia roku 1968 a ku komunistickému režimu má jednoznačne odmietavý postoj. Regrutuje sa z vysokoškolských maďarskej národnosti, ako jej potenciálni lídri sa začínajú vyhraňovať Károly Tóth či László Öllös. Už počas vysokoškolských štúdií sa orientovali na kontakty s liberálne orientovanými predstaviteľmi demokratickej opozície v Maďarsku, napr. so spisovateľom Györgyom Konrádom, Györgyom Benzem, Miklósom Tamásom Gáspárom, Gáborom Demszkyom, Bálintom Magyarom, Miklósom Szabóm a s budúcimi autormi a redaktormi budapeštianskeho samizdatového časopisu Beszélő s Jánosom Kissom a Ferencom Kőszegom. Podieľali sa aj na takých aktivitách, akými bola tzv. lietajúca univerzita v Budapešti, pašovanie maďarskej samizdatovej literatúry a časopisov na Slovensko. V rámci spomínanej tzv. lietajúcej univerzity bol práve z iniciatívy K. Tótha a L. Öllösa usporiadaný špeciálny kurz zameraný na študentov z radov maďarskej menšiny na Slovensku. K. Tóth a L. Öllös začiatkom 80. rokov niekoľkokrát navštívili aj Poľsko, kde sa stretávali s aktivistami mazovskej (mazowieckej) Solidarity, Solidarity individuálnych roľníkov (Solidarność rolników indywidualnych) i s tamojšími študentskými aktivistami. Svoj odmietavý postoj ku komunizmu dávali najavo aj tým, že po skončení vysokoškolského štúdia si radšej, prinajmenšom na istý čas, zvolili robotnícke povolanie, než aby pôsobili v oficiálnych štruktúrach režimu.³⁴³ V roku 1983 vzniká

³⁴¹ Uznesenie vlády SSR z 25. novembra 1981 číslo 335 k vyhodnoteniu plnenia úloh vyplývajúcich z uznesení vlády SSR č. 230/1973 a 290/1977 o riešení problematiky národností žijúcich na území SSR. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³⁴² Zpráva Výboru na ochranu práv maďarské menšiny v ČSR. Infoch, 1988, roč. 11, č. 4.

³⁴³ Öllös, L. - Tóth, K.: Rozhovor autora s L. Öllösom a K. Tóthom. Bratislava 12. 5. 1999.

aj nezávislá skupina mladých maďarských spisovateľov IRÓDIA. Jej názov vznikol vznikom spojením slov irodalom (= literatúra, maď.) a paródia. Išlo skupinu o autorov, ktorí nemali možnosť sa prejavíť v rámci štruktúr a periodík oficiálneho Zväzu slovenských spisovateľov (ZSS), resp. sa o túto možnosť neusilovali. Medzi jej členov patrili okrem K. Tótha napr. Zoltán Híznyai, Tivadár Krausz, Gyula Hodossy a i. V rokoch 1983-1987 vydávali v Nových Zámkoch v mestskej tlačiarni rovnomenné polooficiálne literárne zošity.³⁴⁴

Negatívnu reakciu oficiálnych kruhov SSR vyvolala kniha M. Duraya V kliešťoch (Kutyaszorító, napísaná 1979), ktorá bola vydaná v roku 1983. Autor samotný ju označuje ako „životopisnú esej“. Opisuje v nej predovšetkým národnostné pomery na južnom Slovensku v 50. a 60. rokoch. Táto kniha bola v slovenskej verejnosti prijímaná veľmi kontroverzne, napr. kvôli slovám: „Moji rodičia už boli dva roky manželia, keď ich znenazdajky prekvapila vytúžená udalosť. V novembri 1938 pripojili k Maďarsku tie územia Slovenska, na ktorých bývali Maďari. Skutočnosť, že opäť môžu žiť v Maďarsku, im dávala zabudnúť aj na približujúcu sa vojnovú víchricu. Žili v nepretržitom nadšení, pretože sa oslobodili z oprát cudzieho národa a národnostného útlaku... V roku 1938 videli v Horthym z pozície československých Maďarov osloboditeľa“ alebo „Rodičia sa usilovali naučiť ma rozprávať po slovensky, najmä pred vstupom do školy, ale ja som k tomu pociťoval odpor“ atď.³⁴⁵

Vystúpenie M. Duraya malo za následok prerušenie rokovaní medzi Svetovým kongresom Slovákov a Európskym kongresom slobodných Maďarov, t.j. organizáciami, ktoré mali ambíciu zastrešovať jednotlivé exilové združenia, o spolupráci, pretože maďarský exil vrátane predstaviteľov Európskeho kongresu slobodných Maďarov na čele s Dr. Antalom Czettelom sa solidarizoval so správou Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu.

Kontroverzná kniha Kutyaszorító a spoluorganizácia protestov proti pokusom o slovakizáciu škôl s vyučovacím jazykom maďarským boli príčinami trestného stíhania M. Duraya v júni 1982 za trestný čin poburovania podľa § 100 Trestného zákona. V jeho byte boli vykonané dve domové prehliadky, v tom čase však ešte nebol vzatý do väzby. M. Duray bol zatknutý až 10. 11. 1982.³⁴⁶ V súvislosti s tým bolo na prokuratúru predvolaných až 50 ľudí, pričom obhajca, ktorého si M. Duray zvolil, bol donútený odstúpiť. Vo vyšetrovacej väzbe bol do 22. 2. 1983, keď bol podmienčne prepustený na slobodu.

³⁴⁴ V roku 1987 bolo vydávanie týchto zošitov zastavené, režim sa členov tejto skupiny snažil integrovať do oficiálnych štruktúr založením Sekcie mladých maďarských spisovateľov v rámci Sekcie maďarských spisovateľov v ZSS ako aj vytvorením osobitnej edície vo vydavateľstve Madách. Öllös, L. - Tóth, K.: Rozhovor autora s L. Öllösom a K. Tóthom. Bratislava 12. 5. 1999.

³⁴⁵ Pozri: Duray, M.: Kutyaszorító 1., New York, Püsky Corvin 1983; Duray, Miklós: Kutyaszorító 2., New York, Püsky Corvin 1989. Porovnaj: Greg, E.: Psi obojok. In: Slovenské národné noviny, 3/1990, s. 12. Bratislava 1990.

³⁴⁶ Sdelení VONS č. 317. M. Duray ve väzbe. In: Infor, 1983, roč. 6, č. 1.

Bratislavský mestský prokurátor Miroslav Jakšík 28. 12. 1982 obvinil Duraya z trestného činu podvracania republiky podľa § 98 Trestného zákona. Charta 77 na tento krok reagovala v ten istý deň listom generálnemu prokurátorovi ČSSR, ktorý podpísali jej hovorcovia Radim Palouš, Anna Marvanová a Ladislav Lis. Vystúpila na obranu M. Duraya, pričom varovala pred tendenčnou interpretáciou uvedeného paragrafu.³⁴⁷ Hoci sa proti nemu začal 31. 1. 1983 súdny proces, rozsudok proti nemu vynesený nebol a bol podmienčne prepustený na slobodu. Mladí spolupracovníci Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu Károly Tóth a László Öllös sa procesu zúčastnili ako diváci, priebeh súdneho pojednávania nahrali a urobili z neho záznam, ktorým sa šíril v samizdate v kruhoch maďarskej menšiny i v zahraničí.³⁴⁸ Zároveň však trestné stíhanie M. Duraya zastavené nebolo. V čase prvého uväznenia M. Duraya (1982-1983) Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny formálne prestal vyvíjať činnosť, pretože pod všetkými dokumentmi výboru bol podpísaný iba M. Duray, ktorý všetku zodpovednosť prevzal na seba (V prípade, keby sa ukázalo, že sa na činnosti výboru a na jeho vyhláseniach podieľalo viacero ľudí, aj M. Durayovi hrozil prísnejší postih - pozn. aut.). V skutočnosti však činnosť výboru a vydávanie dokumentov pokračovalo pod hlavičkou novovytvorenej Skupiny na ochranu maďarských škôl v ČSSR, v ktorej okrem Károly Tótha pôsobil László Öllös, Tibor Kovács, Eleonóra Sándor, Zsuzsanna Németh a Mária Bodnár. Neskôr, po prepustení M. Duraya v roku 1983 opäť začal vyvíjať činnosť pôvodný Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu.

Hoci od konca roku 1983 začala Československá televízia s vysielaním spravodajského programu v maďarskom jazyku v rozsahu 30 minút týždenne, zároveň v tom istom roku vedúci predstavitelia KSS a štátnych orgánov vyvinuli ďalšiu iniciatívu na zmenu vyučovacieho jazyka na školách s maďarským vyučovacím jazykom. Navrhovaná novela školského zákona obsahovala § 22, podľa ktorého KNV malo dostať oprávnenie navrhnúť zmenu vyučovacieho jazyka niektorých predmetov na národnostných školách na slovenský, resp. český jazyk. Tento návrh mal KNV právo podať „po jeho prerokovaní s rodičmi žiakov príslušnej školy.“³⁴⁹ Komunistická moc sa zrejme opäť, podobne ako v predchádzajúcich prípadoch buď spoliehala na moment prekvapenia, alebo išlo o autonómnu iniciatívu predstaviteľov Ministerstva školstva SSR či o súboj viacerých koncepcií národnostnej politiky v mocenských elitách, motivovaný azda aj osobnými spormi medzi funkcionármi aparátu ÚV KSS a Ministerstva školstva SSR. Ešte v januári 1983 sa na totiž na zasadnutí RVN

³⁴⁷ Dokument Charty 77 č. 37/82. List Generálnej prokuratúry o prípade M. Duraya. In: Infor, 1983, roč. 7, č. 2.

³⁴⁸ Öllös, L. - Tóth, K.: Rozhovor autora s L. Öllösom a K. Tóthom. Bratislava 12. 5. 1999.

³⁴⁹ List Skupiny pre ochranu maďarských škôl v ČSSR Národnostnému sekretariátu Úradu vlády SSR. Bratislava, 21. 12. 1984. Fórum Institut - Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

o podobných opatreniach nehovorilo, námestníčka ministra školstva M. Vlačihová prezentovala informáciu o perspektívnych zámeroch výchovy učiteľov pre základné a stredné školy s vyučovacím jazykom maďarským.³⁵⁰

Námestníčka Vlačihová venovala pozornosť aj nepriaznivým tendenciám vo vzdelávaní maďarskej mládeže. V tejto súvislosti však, aspoň podľa zachovaného záznamu, nepadla zmienka o pripravovaných opatreniach na zmenu vyučovacieho jazyka na národnostných školách. Nehľadiac na všetky opatrenia, ktorých cieľom bolo dosiahnuť, aby pomer žiakov maďarskej a ukrajinskej národnosti prihlásených a prijatých na stredné a vysoké školy zodpovedal podielu uvedených národností na celkovom počte obyvateľstva (podiel žiakov maďarskej národnosti na základných školách bol 10,1 %), sa ani začiatkom 80. rokov nepodarilo dosiahnuť. Naopak, prejavovali sa skôr opačné tendencie. Tak napr. v školskom roku 1981/82 sa na stredné školy prihlásilo 4 090 žiakov maďarskej národnosti, čo predstavovalo 8,4 % a v školskom roku iba 3 754 žiakov maďarskej národnosti, t. j. 8,1 % z celkového počtu žiakov prihlásených na stredné školy. V tomto školskom roku na stredné školy prijali 3 684 (9,1 %) žiakov maďarskej národnosti a 447 (1,1 %) žiakov ukrajinskej národnosti. O rok neskôr bolo na stredné školy prijatých 3 446 žiakov maďarskej národnosti a 370 žiakov ukrajinskej národnosti. Teda podiel mládeže maďarskej a ukrajinskej národnosti na celkovom počte novoprijatých stredoškôľakov dokonca výrazne poklesol, na 8,6 %, resp. 0,9 %. Podiel žiakov maďarskej národnosti prijatých na stredné školy sa tak začal približovať hodnotám zo školského roku 1975/76, keď dosahoval úroveň 7,65 %.

Na vysokých školách bola situácia o niečo priaznivejšia, ale ani tam podiel prihlásených a novoprijatých vysokoškôľakov maďarskej národnosti ešte stále nezodpovedal podielu maďarskej menšiny na celkovom obyvateľstve Slovenska. Ministerstvo školstva SSR v roku 1982 schválilo pokyny pre prijímanie študentov maďarskej národnosti na vysoké školy. Keďže častou príčinou neúspechu na prijímacích pohovoroch (napr. v prípade Filozofickej fakulty UK na prijímacích pohovoroch neuspelo 59 % záujemcov maďarskej národnosti, na Lekárskej fakulte 56 %) bolo nedostatočné ovládanie slovenského jazyka a slabé komunikačné schopnosti v tomto jazyku, súčasťou uvedených opatrení bola aj tolerancia slabších vedomostí zo slovenského jazyka u týchto uchádzačov.³⁵¹ V školskom roku 1981/82 sa na vysoké školy prihlásilo 1 238 študentov maďarskej národnosti (5,3 %), v nasledujúcom školskom roku ich počet stúpol na 1 345 (5,9 %). Spomedzi nich v školskom roku 1981/82 bolo na štúdium prijatých 682 študentov maďarskej národnosti, ktorí sa tak na celkovom počte novoprijatých vysokoškôľakov podieľali 5,1 %. Nových poslu-

³⁵⁰ Informácia o súčasnej situácii a perspektívnych zámeroch výchovy učiteľov pre základné a stredné školy s vyučovacím jazykom maďarským. Zasadnutie RVN 13. 1. 1983. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³⁵¹ Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

cháčov ukrajinskej národnosti bolo 165 a tvorili 1,2 % z celkového počtu prijatých študentov. V školskom roku 1982/83 sa na vysoké školy dostalo 753 študentov maďarskej národnosti, čo znamenalo 5,7 % všetkých novoprijatých vysokoškôľakov. Ich pomer teda v porovnaní s uplynulým rokom nepatrne stúpol. O rok neskôr však ich podiel klesol na 4,8 %, v roku 1985 podiel príslušníkov maďarskej národnosti na celkovom počte novoprijatých vysokoškôľakov síce stúpol, ale aj tak dosiahol iba 5,3 % z celkového počtu prijatých študentov.³⁵² Keďže v školskom roku 1975/76 pomer novoprijatých vysokoškôľakov maďarskej národnosti dosahoval úroveň 5,87 %, ³⁵³ rozhodne nemožno hovoriť o rastovej tendencii, ale skôr o stagnácii, resp. poklese. Podobne možno interpretovať tendencie vo vývoji podielu žiakov maďarskej národnosti na celkovom počte stredoškôľakov. Výsledkom pretrvávania uvedených negatívnych tendencií bolo čoraz väčšie znižovanie šancí maďarskej komunity na Slovensku vyrovnáť v krátkom čase sa z hľadiska úrovne vzdelanosti majoritnému obyvateľstvu.

Uznesenie RVN ministromi školstva, predsedom KNV a primátorovi hlavného mesta SSR Bratislavy odporúčalo pri rozpise plánu viac zohľadňovať požiadavku vlády SSR zvýšiť počet žiakov maďarskej národnosti na stredných školách, viac prihliadať na rovnomernejšie prijímanie žiakov na jednotlivé školy, najmä z hľadiska potrieb pre rôzne oblasti spoločenského života. Tento bod svedčí o určitej nespokojnosti predstaviteľov národnosti vyjadrovanej opatrnou formou, podobne ako požiadavka, aby orgány školskej správy včas a vo väčšom rozsahu informovali školy, rodičov a žiakov o jednotlivých typoch a sieti stredných škôl ako aj o možnostiach štúdia v nich. Žiaci v školách s vyučovacím jazykom národností mali byť informovaní o tom, že prijímacie skúšky sa skladajú v jazyku školy, ktorú navštevujú, nie v jazyku školy, na ktorú sa hlásia. Námestníčka ministra M. Vlačihová ďalej informovala o zámerne ministerstva „viac vplývať na žiakov maďarskej národnosti v smere ich nábádania o štúdiu v monotýpných študijných odboroch SOŠ a SOU s vyučovacím jazykom slovenským a pri tom väčšiu pozornosť venovať vytváraniu vhodných podmienok pre ich rýchlejšiu adaptáciu v novom prostredí.“ Nič

³⁵² Informácia o výsledku prijímacieho pokračovania na stredné a vysoké školy v SSR pre školský rok 1985/86 s osobitným zreteľom na maďarskú národnosť. Zasadnutie RVN 8. 10. 1985. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³⁵³ Správa o prijímaní žiakov maďarskej a ukrajinskej národnosti na stredné a vysoké školy. Zasadnutie RVN 10. 10. 1975. Fórum Institut - Bibliotheca Hungarica, Šamorín, fond RVN. Rada vlády SSR pre národnosti 3. 2. 1987 v snahe zmeniť nepriaznivé tendencie vo vývoji vzdelanostnej úrovne maďarskej menšiny na Slovensku odporučila, aby na maturitné odbory stredných škôl smerovalo v školskom roku 1987/88 aspoň 50 % žiakov základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Podobne odporúčala, aby sa minimálne 80 % maturantov na gymnáziách s maďarským vyučovacím jazykom hlásilo na vysoké školy. Zasadnutie RVN 3. 2. 1987. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

z uvedených bodov však nesvedčí o zámere zmeniť vyučovací jazyk na národnostných školách.³⁵⁴

Napriek tomu RVN o niekoľko mesiacov prejednávala novelu školského zákona. Komunistická moc sa pravdepodobne obávala úniku informácií a (alebo) chcela maďarskú menšinu postaviť pred hotovú vec. Preto M. Vlačíhová radu o uvedenom zámere informovala iba ústne. Aj názov uvedeného bodu programu bol natoľko neutrálny, že nevyvolával nijaké podobné podozrenia.³⁵⁵ Novela školského zákona už bola začiatkom roku 1984 pripravená na prerokovanie v pléne SNR, na poslednú chvíľu bol jej návrh stiahnutý. Bolo to spôsobené o. i. aj protestmi predstaviteľov maďarskej menšiny, vrátane Ústredného výboru Csemadoku.³⁵⁶ Skupina na ochranu maďarských škôl v ČSSR v svojom proteste predovšetkým varovala pred zákernou formuláciou o možnosti prerokovať návrh na zmenu vyučovacieho jazyka s rodičmi žiakov príslušnej školy: „Skúsenosti nás poučujú, že pod „rokovaním“ treba rozumieť skôr presvedčovanie (ako sme svedkami takéhoto prístupu napr. pred zápsmi do ZŠ). Zároveň upozornila na to, že formulácia o zmene vyučovacieho jazyka „niektorých predmetov“ môže byť interpretované ako realizácia krajnej možnosti, ktorou je zmena vyučovacieho jazyka školy, resp. zrušenie národnostných škôl.“³⁵⁷ V roku 1984 odišiel do dôchodku jeden zo zakladateľov Národnostného sekretariátu Úradu vlády SSR Jozef Gyönyör. Na požiadavku vedúceho odboru pre národnosti Úradu vlády SSR napísal v máji toho istého roku rozsiahly 15-stranový elaborát, v ktorom analyzoval situáciu v oblasti uplatňovania práv národností na Slovensku. Konštatoval, že v priebehu posledných piatich rokov sa zhoršili vzťahy medzi slovenským a maďarským obyvateľstvom, na čom sa podpísali opakované snahy o administratívnu zmenu vyučovacieho jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským, ktoré v radoch maďarskej menšiny vyvolávali obavy zo zániku národnostných škôl. Za ďalšiu príčinu označil nedôslednú realizáciu prijatých opatrení v oblasti národnostnej politiky. V oblasti školstva Gyönyör upozorňoval na klesajúci počet žiakov škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Nedostatočne rozvinutá sieť maďarských materských škôl pritom spôsobuje, že značná časť detí maďarskej národnosti navštevuje školy s vyučovacím jazykom slovenským, Tvrdil, že v priebehu niekoľkých rokov už takmer polovica detí maďarskej národnosti nebude navštevovať národnostné školy. Podobne kritizoval nedostatok stredných odborných škôl a učilíšť s maďarským vyučovacím jazykom. Učilišťa

³⁵⁴ Informácia o záujme a počte novoprijatých žiakov maďarskej a ukrajinskej národnosti na stredoškolské a vysokoškolské štúdium v školskom roku 1982/83. Zasadnutie RVN 13. 1. 1983. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

³⁵⁵ Informácia o pripravovanom školskom zákone a o návrhu zásad pre tvorbu a optimalizáciu siete stredných škôl v SSR. Zasadnutie RVN 28. 6. 1983. Pozostalosť Józsefa Gyönyöra.

³⁵⁶ Stanovy Csemadoku nejsou schváleny. Infoch, 1987, roč. 10, č. 9.

³⁵⁷ List Skupiny pre ochranu maďarských škôl v ČSSR Národnostnému sekretariátu Úradu vlády SSR. Braitslava, 21. 12. 1984. Fórum Institut - Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

dokonca označoval za prostriedok násilného odnárodňovania maďarskej mládeže. Pritom nedostatok pracovných príležitostí v národnostne zmiešaných oblastiach podľa neho spôsoboval značné migrácie za prácou do iných oblastí Slovenska, resp. Československa. Ďalej navrhoval, aby sa prijímacie skúšky na vysoké školy konali aj v jazykoch menšín, čo by viedlo k zlepšeniu výsledkov prijímacích pohovorov. Uchádzači o štúdium maďarskej a ukrajinskej národnosti by tak mali zabezpečené rovnaké možnosti na skúškach ako žiaci slovenskej národnosti. V budúcnosti navrhoval aj vytvorenie podmienok pre fakultatívne voľby prednášok a skúšok v maďarskom alebo v slovenskom jazyku na niektorých vysokých školách, napr. na Vysokej škole poľnohospodárskej v Nitre. Poukazoval aj na to, že v dôsledku negatívnej vzdelanostnej štruktúry sa málo občanov maďarskej národnosti dostáva do riadiacich funkcií, či už je to v rámci KSS, štátnej správy alebo v ekonomickej sfére, čo opäť vedie k ďalším národnostným krivdám. V oblasti kultúry kritizoval nedostatok kníh v maďarskom jazyku v knižniciach i v predajniach Slovenskej knihy. Týkalo sa to aj dovozu a distribúcie maďarských novín a časopisov. Odporúčal zabezpečiť vysielanie spravodajstva v maďarskom jazyku aj pre občanov maďarskej národnosti, ktorí žijú a pracujú mimo južného Slovenska. Kritizoval aj nedostatočný rozsah televízneho vysielania v maďarčine. Upozorňoval aj na skutočnosť, že činnosť Csemadoku je povolená iba na Slovensku, čím sa znemožňuje možnosť pestovať národnú kultúru Maďarom žijúcim v Česku. Poukázal aj na absenciu národnostných knižníc, múzeí a galérií. V oblasti používania jazyka za najväčší problém označil otázku dvojjazyčného pomenovania miest a obcí, vrátane ich používania v úradnom styku. Poukázal aj na nedôslednosť v oblasti dvojjazyčného označovania ulíc a verejných priestranstiev, resp. obchodov a iných hospodárskych inštitúcií či výstražných tabulí. Kritizoval vybavovanie podaní občanov orgánom štátnej správy iba v slovenskom jazyku. Podľa jeho slov by však dvojjazyčné rozhodnutia mali vydávať aj niektoré centrálné orgány štátnej správy, napr. Slovenský úrad dôchodkového zabezpečenia. Občania neboli vždy dôsledne upozorňovaní na možnosť používať pred súdom materinský jazyk. Nevyriešila sa ani otázka vedenia pojednávaní v jazyku národností, vrátane písania zápisníc. V zákone o národných výboroch J. Gyönyör kritizoval absenciu ustanovení o práve poslancov, resp. občanov vystupovať v materinskom jazyku. Kritizoval aj prax vydávania okresných novín formálne určených pre maďarských čitateľov, v ktorých však neraz až polovica článkov bola v slovenskom jazyku. Navrhoval aj obnovenie vydávania zákonov a iných právnych noriem v jazykoch menšín. Ďalej konštatoval postupné miznutie informačných tabulí v maďarskom a ukrajinskom jazyku, osobitne na železničných staniaciach a autobusových zastávkach. Otázku práv menšín navrhoval upraviť v osobitných zákonoch. Dotkol sa aj pôsobenia RVN. Tento orgán mal v roku 1984 28 členov, J. Gyönyör navrhoval ich redukciu najmenej na jednu tretinu. Jej členovia sa mali regrutovať nie podľa zastávanej funkcie v orgá-

noch štátnej správy alebo v jednotlivých organizáciách, ale na základe odbornosti. Podľa jeho slov v nej mali pôsobiť aj príslušníci národnosti.³⁵⁸

Po neúspešnom pokuse o zavedenie tzv. dvojazyčného vyučovania na národnostných školách bol 10. 5. 1984 opätovne zatknutý M. Duray a ŠtB vypočúvala aj jeho ďalších 8 spolupracovníkov. Bol obvinený najprv z poškodzovania záujmov republiky v cudzine a šírenia poplašných správ podľa § 112 a 119 Trestného zákona, za čo mu hrozil trest vo výške 3 rokov, resp. 6 mesiacov odňatia slobody. Tohto činu sa mal dopustiť v cudzine vydaním svojej knihy, ktorej „obsah je nepriateľsky zameraný proti socialistickému zriadeniu a tým znevažoval dobré meno republiky v cudzine.“ Ďalšie obvinenie sa týkalo rozširovania písomností v ČSSR, ktorých cieľom bolo vyvolať nepokoj medzi občanmi maďarskej národnosti.³⁵⁹ Neskôr, 29. 10. 1984, bolo obvinenie prekvalifikované na trestný čin podvracania republiky, kde bola horná hranica 10 rokov väzenia. M. Duraya prepustili na amnestiu G. Husáka 11. 5. 1985. Na obranu M. Duraya vtedy vystúpilo viacero českých i slovenských disidentov, individuálne protestné listy predsedovi vlády SSR Petrovi Colotkovi, resp. prvému tajomníkovi ÚV KSS Jozefovi Lenártovi adresovali Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Jozef Jablonický a Milan Šimečka. V liste M. Kusého sa uvádza, že „problémy, o ktorých Duray hovorí a píše, sú veľmi chúlостivé a diskutabilné: ako také by bolo treba ich predložiť našej verejnosti, prerokovať ich a vyriešiť ich. ... Je možné sa s Durayom a jeho stanoviskom priet, možno dokázať, že v tom či onom sa mylí, že to alebo ono nepremyslel do konca. V demokratickom štáte by však nemalo dôjsť k jeho uväzneniu.“ V podobnom duchu sa niesli aj ostatné listy. Predstavitelia slovenského disentu vystupovali v tomto prípade ako obhajcovia slobody slova. Tak napr. M. Šimečka vo svojom liste uvádza: „Som presvedčený, že záujem republiky v cudzine poškodzuje oveľa viacej každé uväznenie za kritický názor než existencia takého názoru. J. Jablonický svoj protest odôvodnil presvedčením, že „perzekúcia dr. Duraya neprospeje dobrým slovensko-maďarským vzťahom... umlčovať ho väzením nie je dobrým príspevkom k bilancii slovensko-maďarských vzťahov, ktoré majú pohnutú históriu. ... Podľa môjho názoru spory a problémy s postavením Maďarov na Slovensku sa majú riešiť iným spôsobom ako perzekúciou dr. Miklósa Duraya.“ Zároveň však najrazantnejšie formuloval svoj nesúhlas s Durayovými názormi. Jeho prístup k problematike postavenia maďarskej menšiny označil za jednostranný a pripomenul mu, že „existovala maďarizácia a existuje tiež slovenská menšina v Maďarsku.“³⁶⁰

³⁵⁸ Gyönyör, J.: Záznam o niektorých nedostatkoch, ktoré sa v súčasnosti vyskytujú v realizácii ústavného zákona číslo 144/1968 Zb. o postavení národností v ČSSR. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³⁵⁹ Sdělení VONS č. 375. Zatknutí Miklóse Duraya. 25. 5. 1984. Infoch, 1984, roč. 7, č. 5.

³⁶⁰ Infoch, 1984, roč. 7, červenec – srpen. Pozri aj: Maďarský výbor na obranu Miklósa Duraya se rozpustil. Infoch, 1985, roč. 8, č. 10.

V Maďarsku na podporu M. Duraya vznikol Výbor na obranu M. Duraya, ktorý sa po jeho prepustení rozpustil. Tvorili ho György Bencó, Gyula Benda, Mihály Hamburger, Bálint Nagy, Erika Törzseöková a János Varga.³⁶¹ Prepustenie M. Duraya a sústavné zmeny predmetu obvinenia komentoval VONS v správe č. 445 z 22. 5. 1985 slovami: „...trestné stíhanie Miklósa Duraya nie je vecou posudzovania a nachádzania práva, ale naopak, trestné právo je služobným nástrojom represie, ktorou majú byť takíto aktivisti umlčani alebo naopak, pokiaľ sa to javí pre politické orgány štátu potrebným, jeho pomocou môžu byť naopak prepustení na slobodu a zbavení mnohoročných útrap. Riešenie, ktorým bol Miklós Duray zbavený nespravodlivého obvinenia, ktoré rozhorčovalo rad maďarských a československých občanov a vyvolalo solidarizačné postoje v Budapešti, Bratislave a Prahe, tak spochybnilo právne základy vyjadrené československými zákonmi a ústavou.“³⁶²

Martin Kvetko, bývalý člen vedenia Demokratickej strany v rokoch 1945-1948, po 1948 v emigrácii v USA, generálny tajomník Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov a redaktor časopisu Naše snahy, adresoval v decembri 1985 otvorený list J. Čarnogurskému, M. Šimečkovi, J. Jablonickému a M. Kusému. Zhodol sa s nimi v názore, že M. Duray za svoju sťažnosť nemal byť stíhaný, hoci s ňou nestotožňoval: „Mám dojem, že Ing. Duray prekročil medze a precenil niektoré okolnosti, ktoré podľa jeho názoru ohrozujú život a rozvoj maďarskej národnosti na Slovensku, že podľa toho, ako to vyslovil vo svojom d'akovnom liste, sa skutočne dostal do rozporu so zákonmi a opatreniami v demokratickej spoločnosti aplikovateľnými na ochranu práv národnostných menšín“. Narážal tu najmä na to, že M. Duray vo svojich sťažnostiach na postavenie maďarskej menšiny považoval za príčinu daného stavu „násilnícke medzinárodné rozhodnutia, ktoré sa smutne zaslúžili o vznik tejto (maďarskej - pozn. aut.) menšiny a vôbec o vznik menšinových skupín Maďarov vo východnej časti strednej Európy. M. Kvetko na tieto výroky reagoval slovami, že M. Duray presadzuje iredentistickú politiku.“³⁶³ Na sťažnosti M. Duraya reagovali negatívne aj nacionalisticky orientované kruhy slovenskej emigrácie. V ich tlačových orgánoch sa rozpútala vlna protimaďarskej kampane. Napríklad slovenský exilový spisovateľ Imrich Kružliak obvinil Csemadok, že je „nástroj maďarského agresívneho nacionalizmu a revizionizmu“. Postoj slovenských a čiastočne aj českých disidentov vzbudil v značnej časti slovenského exilu zároveň negatívne reakcie proti Charte 77, ktorá bola obviňovaná z „protislovenského stanoviska“.³⁶⁴

Zásah proti M. Durayovi v roku 1984 vyvolal sprísnenie kontroly Csemadoku zo strany KSS. Vedenie KSS uvažovalo aj o presune jeho archívu do Ar-

³⁶¹ Maďarský výbor na obranu Miklósa Duraya se rozpustil. Infoch, 1985, roč. 8, č. 10.

³⁶² Sdělení VONS č. 445. Miklós Duray propuštěn na svobodu. Infoch, 1985, roč. 8, č. 7.

³⁶³ Hübl, M.: Češi, Slováci a jejich sousedé. Praha, Naše vojsko 1990, s. 126.

³⁶⁴ Hübl, M.: Češi, Slováci a jejich sousedé. Praha, Naše vojsko 1990, s. 129.

chívu ÚV KSS, čím by sa stal nedostupným. L. Öllös, ktorý v tom čase už pracoval v Csemadoku, za pomoci aktivistu výboru, archívára Csemadoku Józsefa Szökeho, zorganizoval vyselektovanie a uschovanie najdôležitejších dokumentov tejto organizácie.³⁶⁵

Hoci M. Duraya prepustili z väzenia, aj naďalej ostal objektom šikanovania komunistickej ŠtB. Podobne ako v prípade iných slovenských disidentov, aj v jeho prípade sa tajná polícia rozličnými spôsobmi obmedzovala jeho kontakty s príslušníkmi českého disentu. Tak napríklad 7. 12. 1986 bol vo večerných hodinách zadržaný v Prahe v blízkosti bytu Petra Uhla, ktorého predtým navštívil. V budove Verejnej bezpečnosti na Náměstí míru bol podrobený osobnej prehliadke a ponížujúcemu výsluchu, po ktorom ho polícia odvieďla na železničnú stanicu a donútila ho nasadnúť na vlak do Bratislavy.³⁶⁶ Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu v ďalších dokumentoch kritizoval postup vyšetrovacích orgánov, ktorý podľa jeho názoru neprišpieval k objektívnemu vyšetrovaniu udalostí. Išlo napríklad o zásahy Štátnej bezpečnosti proti vysokoškólakom maďarskej národnosti v Nitre v marci 1987, na ktorých vyvíjala nátlak s cieľom donútiť ich k spolupráci pod hrozbou negatívnych dôsledkov v osobnom živote a v štúdiu. Zároveň proti nim ŠtB vyvíjala nátlak, aby zanechali kultúrnu a záujmovú činnosť v klube maďarských vysokoškólakov alebo v Csemadoku. ŠtB pritom nerešpektovala ani zákonné formality, jej príslušníci sa predstavovali ako zástupcovia iných orgánov, študentov na výsluchy predvolávali pod inými zámienkami, v niektorých prípadoch vypočúvaným vysokoškólakom nedoručili nijaké predvolania k výsluchom.³⁶⁷ Po navrátení cestovného pasu po piatich rokoch bol pri cestách do Maďarska na návštevu príbuzných, napr. v júli a v auguste 1987, podrobovaný niekoľkohodinovým kontrolám vrátane telesnej prehliadky. V súvislosti s jeho cestou bola vypočúvaná aj jeho matka, žijúca v Lučenci, ktorý M. Duray navštívil na spiatocnej ceste.³⁶⁸

V januári 1987 Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny zaslal Chartu 77 pri príležitosti 10. výročia jej vzniku list, v ktorom ocenil jej činnosť a morálny kapitál. Bol to signál svedčiaci o rastúcej politizácii aktivít Výboru, ktorý dovtedy síce s Chartou 77 spolupracoval, ale nedeklaroval otvorenú podporu jej pôsobenia. M. Duray úvodne vyhlásenie Charty 77 podpísal ako jednotlivec. Výbor vo svojom liste konštatoval, že „duch Charty nie je prítomný v čl. spoločnosti.“ Zároveň vyslovil názor, že v budúcnosti by Charta mala venovať pozornosť nielen ochrane občianskych práv jednotlivcov, ale aj ochrane „kolektívnych spoločenských a politických práv.“³⁶⁹ Charta 77 spoločne

³⁶⁵ Öllös, L. - Tóth, K.: Rozhovor autora s L. Öllösom a K. Tóthom. Bratislava 12. 5. 1999.

³⁶⁶ Krátké zprávy. Infoch, 1986, roč. 9, č. 14.

³⁶⁷ Zásahy ŠtB proti vysokoškólakúm maďarské národnosti v Nitre. Infoch, 1987, roč. 10, č. 4.

³⁶⁸ Potíže Miklóse Duraya po navrátení cestovného pasu. Infoch, 1987, roč. 10, č. 12.

³⁶⁹ Dopis Výboru na ochranu práv maďarské menšiny v Československu Chartě 77 u příležitosti 10. výročí jejího vzniku. Bratislava, 7. 1. 1987. Infoch, 1987, roč. 10, č. 3.

s Výborom na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu poslala 27.3. 1987 list FZ a vláde ČSSR, v ktorom upozorňovali na práva menšín v medzinárodných dokumentoch. Toto vyhlásenie bolo motivované útokmi neznámych páchatel'ov na objekty patriace maďarským menšinovým organizáciám v Bratislave (napr. budova Csemadoku, rozbitie skleneného vehodu do budovy redakcie maďarského denníka Új Szó a požiare v priestoroch maďarského folklórneho súboru Ifjú Szivek - Mladé srdcia na Markušovej a Mostovej ulici), ktoré sa udiali v noci z 8. na 9. 3. 1987. Charta 77 odsúdila útoky proti objektom patriacim organizáciám maďarskej menšiny a označila ich za alarmujúce. Žiadala vyšetrovanie spomínaných udalostí a zabezpečenie informovania verejnosti o nich. Zároveň konštatovala aj ďalšie prejavy národostnej neznášanlivosti, napr. provokatívne nápisy a poškodzovanie maďarských objektov, inzultácie a ponížovanie občanov hovoriacich na uliciach po maďarsky a dokonca aj poškodzovanie a špinenie sochy maďarského básnika Sándora Petöfiho.³⁷⁰ Spomedzi slovenských disidentov toto vyhlásenie podporili M. Kusý a M. Šimečka. J. Čarnogurský toto vyhlásenie nepodporil, odmietal predovšetkým Durayove formulácie o šírení neonacistických nálad na Slovensku, ktoré uvádzal napríklad v liste predsedovi federálnej vlády ČSSR Lubomírovi Štrougalovi,³⁷¹ a o hrozbe, že sa vzťahy slovenského národa a maďarskej menšiny dostanú do ničivého pohybu. Odmietol názory výboru, podľa ktorého jedinou správnu verziou príčinou násilných útokov boli prejavy protimaďarskej averzie. Varoval pred tým, že takto formulované listy výboru by mohli naďalej zvyšovať väšne medzi Maďarmi a Slovákmi. J. Čarnogurský zdôraznil, že pokiaľ výbor chce vystupovať ako predstaviteľ menšiny alebo jej časti, musí si byť vedomý zodpovednosti, ktorá plynie z takého postavenia. Podľa jeho slov uvedené formulácie „sú spôsobilé vyvolávať väšne. Ak by sa aj v budúcnosti v textoch Výboru vyskytovali uvedené a podobné výzvy, nadobudol by som dojem, že Výbor má záujem na vyvolávaní väšni.“³⁷²

Na druhej strane výbor stanovisko Charty 77 uvítal. M. Duray, ktorý vyhlásenie signoval, obvinil „oficiálnu moc“ zo snahy o sociokultúrnu degradáciu maďarskej menšiny. Táto snaha podľa jeho slov spolu s protimaďarskými prejavmi zo strany súkromných osôb i skupín „upevňuje v nás presvedčenie, že v záujme ochrany menšín treba intenzívnejšie presadzovať kolektívne práva a vytvoriť inštitúciu ochrany menšín v medzinárodnom meradle.“ Zároveň konštatoval, že prejavy proti maďarskej národnej menšine v Československu „tak v minulých desaťročiach ako i dnes nie sú ani prechodné ani náhodné a nie sú podmienené len existujúcim totalitným systémom ... Preto naše obavy

³⁷⁰ Protimaďarské incidenty v Bratislave, Praha 27. 3. 1987. Infoch, 1987, roč. 10, č. 5.

³⁷¹ Korespondence mezi Chartou 77 a Výborem na ochranu práv maďarské menšiny v Československu. Infoch, 1987, roč. 10, č. 6.

³⁷² Problémy maďarské menšiny na Slovensku. Infoch, 1987, roč. 10, č. 10. Porovn: List J. Čarnogurského M. Durayovi, 10. 6. 1987. Fórum Institut – Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

sa vzťahujú aj na budúcnosť a tom v tom zmysle, že dislokácie v spožití slovenského národa s maďarskou národnou menšinou, ktorá je spirituálnou súčasťou maďarského národa, sa dostanú do ničivého pohybu.³⁷³

Charta 77 v osobitnom liste výboru, ktorý podpísali všetci traja vtedajší hovorcovia (Jan Litomiský, Libuše Šilhánová, Josef Vohryzek), odsúdila proti-maďarské incidenty v Bratislave a kultúrnu diskrimináciu maďarskej menšiny. Konštatovala pokles príležitostí získať vysokoškolské vzdelanie v maďarskom jazyku a pokles počtu základných a stredných škôl s maďarským vyučovacím jazykom, čo sa premietalo aj do vzdelanostnej a profesnej štruktúry maďarskej menšiny. S odvolaním sa na správu Rady vlády SSR pre národnosti z roku 1984 „Údaje a fakty o národnostiach žijúcich v SSR“ poukázala na najvyšší podiel robotníkov spomedzi príslušníkov jednotlivých etník práve v radoch maďarskej menšiny (46 %), na druhej strane práve maďarská menšina mala najnižší podiel vysokoškolsky vzdelaných občanov (1,6 %).³⁷⁴ V podobnom duchu sa Charta 77 vyjadřila aj v liste maďarskému samizdatovému časopisu Beszélő.³⁷⁵

Hoci aj reakcia M. Duraya nepochybne prispela k eskalácii napätia prejavujúceho sa v slovensko-maďarských vzťahoch, priebeh vyšetrovania požiarov mohol vyvolávať oprávnené obavy príslušníkov maďarskej menšiny. Výbor viackrát kritizoval postup vyšetrovacích orgánov, ktoré podľa neho v prípade požiaru v budove súboru Ifjú Szivek vyšetrovali iba členov súboru. Členovia súboru boli obviňovaní zo spoluúčasti na podpaľáčstve. Takýto názor údajne neoficiálne zastával aj ideologický tajomník ÚV KSS Ľudovít Pezlár. Bezpečnostné orgány proti vedeniu súboru nariadili hospodársky revíziu a obviňovali ho z úmyselného založenia požiaru s cieľom zakryť stopy po finančných prechmatoch. Toto podozrenie sa vzťahovalo napr. na nákup partitúr pre orchester a spevácky zbor, ktoré si súbor zaobstaral neoficiálnou cestou z Maďarska. Dôvodom takéhoto kroku bola skutočnosť, že uvedené partitúry v Československu neboli dostupné a na za ich zakúpenie v Maďarsku súbor nedostal povolenie od československých úradov.³⁷⁶ Členov súboru podrobili ich dlhodobým výsluchom, vrátane mladistvých, ktorých ŠtB vypočúvala bez prítomnosti rodičov.³⁷⁷ Hovorca Charty 77 Josef Vohryzek v liste Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v ČSSR z 13. 4. 1987 vyslovil znepokojenie z priebehu vyšetrovania a z toho, že štátne orgány riadne neinformujú verejnosť o jeho

³⁷³ Korespondencie medzi Chartou 77 a Výborem na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu. Infoch, 1987, roč. 10, č. 6.

³⁷⁴ Dopis Výboru na obranu práv maďarskej menšiny v Československu, Praha 30. 3. 1987. Infoch, 1987, roč. 10, č. 5.

³⁷⁵ Dopis nezávislému maďarskému časopisu Beszélő, Praha 30. 3. 1987. Infoch, 1987, roč. 10, č. 5.

³⁷⁶ Korespondencie medzi Chartou 77 a Výborem na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu. Infoch, 1987, roč. 10, č. 6.

³⁷⁷ Problémy maďarskej menšiny na Slovensku. Infoch, 1987, roč. 10, č. 10.

priebehu. Výroky Ľ. Pezlára označil za osobitne alarmujúce vzhľadom na to, že odznegli v dobe, keď vyšetrovanie prebieha a neboli oficiálne dementované.³⁷⁸

V období rokov 1987-1988 nastali určité zmeny v postavení národnosti v politickom systéme Československa. Vláda SSR uznesením č. 243 zo 17. 10. 1986 schválila delimitáciu národnostných zväzov do pôsobnosti Národného frontu SSR s platnosťou od 1. 1. 1987, pričom ich kultúrno-osvetovú činnosť aj naďalej usmerňovalo Ministerstvo kultúry SSR.³⁷⁹ Tento krok bol zrejme motivovaný na jednej strane vplyvom tzv. „perestrojky“ v ZSSR a z nej vyplývajúcou snahou československého komunistického režimu kozmetickými úpravami zabrániť prehlbovaniu politického napätia v krajine, na druhej strane však nemožno vylúčiť ani výsledok pôsobenia opozične orientovaných kruhov maďarskej inteligencie a oficiálnych predstaviteľov Csemadoku. Národnostné zväzy však v Národnom fronte získali marginálne postavenie, patrili do štvrtej skupiny organizácií, ktorá združovala rozličné záujmové a profesijné združenia. Aj naďalej teda nemohli mať svojho zástupcu v Predsedníctve ÚV Národného frontu a nemohli doň ani navrhovať kandidátov. Ich pozíciou zodpovedal aj nárok na poskytovanie financií zo štátneho rozpočtu. Zaradením do uvedenej kategórie národnostné zväzy mali aj obmedzené právo prijímať nových členov na základe dobrovoľnosti.

V decembri 1986 prebiehali v miestnych organizáciách tejto monopolnej kultúrnej organizácie maďarskej menšiny na Slovensku členské schôdze a voľby delegátov na pripravované valné zhromaždenie. Už ich priebeh signalizoval určité problémy. Objavovali sa prípady, že členovia odmietali zvoliť delegátov, ktorých presadzovali predstavitelia KSS. Tých potom funkcionári KSS museli presadiť dodatočne. Pôvodný termín valného zhromaždenia bol určený na 21.-22. 3. 1987. Bol odsunutý „na neurčito.“ Ministerstvo kultúry SSR v apríli 1987 zamietlo predložený návrh stanov Csemadoku.³⁸⁰ Zhromaždenie sa nakoniec konalo 11.-12. 4. 1987. Hlavnou témou diskusie bolo obmedzovanie maďarského školstva a dvojjazyčného označovania verejných budov. Delegáti vyslovili nespokojnosť s neuvádzaním maďarských názvov zmiešaných obcí v maďarskom spravodajstve ČST i na jeho celkovo obmedzený rozsah. Vzhľadom na počet Maďarov žijúcich na Slovensku by podľa názoru účastníkov zhromaždenia televízia nemala vysielat' iba 26 hodín ročne, ale približne 800 hodín. Valné zhromaždenie kritizovalo aj ťažkú dostupnosť maďarských kníh a tlače ako aj celkový úpadok kultúrnych aktivít maďarskej menšiny. Ministerstvo vnútra SSR 16. 6. opätovne zamietlo stanovky Csemadoku, schválené valným zhromaždením, pretože obsahovali ustanovenie, podľa ktorého „rozvoj

³⁷⁸ Korespondencie medzi Chartou 77 a Výborem na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu. Infoch, 1987, roč. 10, č. 6.

³⁷⁹ Zasadnutie RVN 3. 2. 1987. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

³⁸⁰ Stanovy Csemadoku nejsou schváleny. Krátké zprávy. Infoch, 1987, roč. 10, č. 9.

kultúry maďarskej menšiny prebieha ako súčasť rozvoja celej maďarskej kultúry.³⁸¹

V jarných a letných mesiacoch roku 1987 Výbor pre ochranu práv maďarskej menšiny v Československu opätovne venoval pozornosť otázke národnostného školstva. Tentoraz išlo o rozhodnutia slovenských úradov nahradiť maďarský vyučovací jazyk na dvoch stredných odborných školách jazykom slovenským. Výbor pre ochranu práv maďarskej menšiny v Československu v máji 1987 v liste Ministerstvu školstva SSR obviňoval slovenské štátne orgány z diskriminačného postupu kvôli zrušeniu maďarskej strednej poľnohospodárskej školy v Šafárikove. Jej študenti museli navštevovať podobnú školu v Rimavskej Sobotě a objavovali sa prípady, že boli vystavovaní útokom slovenských študentov.³⁸² V auguste 1987 zas protestoval proti zmene maďarského vyučovacieho jazyka na slovenský na Strednej priemyselnej škole stavebnej v Lučenci v odbore geodézia.³⁸³ Tento odbor sa prvý raz začal na tejto škole vyučovať v maďarskom jazyku v roku 1982. Podľa predstaviťelov výboru však vyučovanie v maďarčine prebiehalo v „macošských podmienkach“ pri absencii učebníc. Rodičia žiakov končiacich základné školy sa o jeho otvorení oficiálne nedozvedeli, dozvedali sa o ňom iba prostredníctvom informácií od známych. Podobne to vyzeralo aj v ďalších rokoch. Preto v roku 1982 do prvého ročníka v tomto odbore nastúpili iba štyria žiaci, ďalší dvadsiati začali tento odbor študovať po preložení z iných škôl. Neskôr na tento odbor prijímali uchádzačov z jednotlivých okresov podľa smerných čísel. Tak sa stalo, že na štúdium sa nedostali záujemcovia, ktorí prijímacie skúšky zvládli úspešne, ale pochádzali z okresov, z ktorých bolo zakázané prijímať väčší počet študentov. V roku 1986 sa uvažovalo o zlúčení maďarskej a slovenskej triedy. Hoci prijímacie pohovory na tento odbor na školský rok 1987/88 prebiehali ako na študijný odbor s maďarským vyučovacím jazykom, podľa výboru už v tom čase bolo prijaté rozhodnutie o zmene vyučovacieho jazyka, pričom by bolo umožnené fakultatívne vyučovanie maďarského jazyka, literatúry, dejepisu, občianskej náuky a matematiky, resp. slovenského a ruského jazyka v maďarčine. Podľa názoru výboru prístup úradov k študijnému odboru svedčil o tom, že jeho zriadenie bolo alibistickým krokom, slúžiacim k úprave štatistických výkazov. Zároveň výbor pripravované opatrenie interpretoval ako modifikované oživenie dávnejšej snahy školských orgánov o postupnú zmenu vyučovacieho jazyka maďarského na slovenský. V liste adresovanom ministrovi školstva SSR ho

³⁸¹ Zprávy Výboru na ochranu práv maďarské menšiny v Československu. Infoch, 1987, roč. 10, č. 12.

³⁸² Problémy maďarské menšiny na Slovensku. Infoch, 1987, roč. 10, č. 10.

³⁸³ Zprávy Výboru na ochranu práv maďarské menšiny v Československu. Infoch, 1987, roč. 10, č. 12.

dokonca charakterizoval ako protiústavné a protizákonné, v rozpore s právom príslušníkov národnostných menšín na vyučovanie v materinskom jazyku.³⁸⁴

Ďalšou udalosťou, ktorá v lete 1987 vyvolala znepokojenie medzi príslušníkmi maďarskej menšiny a na ktorú musela reagovať aj oficiálna tlač, boli udalosti na štadióne TJ Spartak Trnava počas prvotligového futbalového zápasu medzi domácim mužstvom a tímom TJ DAC Dunajská Streda, ktorého fanúšikovia boli predovšetkým príslušníci maďarskej menšiny. DAC Dunajská Streda bolo aj slovenskými priaznivcami futbalu vnímané ako maďarské mužstvo. Je preto prirodzené, že diváci na zápase, ktorý sa konal 18. 5. 1987 v rámci 25. kola prvej ligy, podporovali hráčov z Dunajskej Stredy v maďarskom jazyku a používali pritom aj vlajky v maďarských národných farbách. Priaznivci trnavského mužstva však na to reagovali krajne šovinistickými heslami (napr. „Maďari a Židia za Dunaj!“). Objavili sa aj prejavy fyzického násillia proti fanúšikom z Dunajskej Stredy. Jeden fanúšik z Dunajskej Stredy musel vlastným telom chrániť svoju dcéru pred letiacimi predmetmi zo sekcie tribúny trnavských fanúšikov. Incident nadobudol natoľko vážne rozmery, že naň reagoval aj ústredný denník ÚV KSS Pravda, ktorý však nehovoril priamo o nacionalistických prejavoch na štadióne, ale iba o prejavoch násillia.³⁸⁵ Až na konci mája 1987 Pravda priniesla názor priaznivca Spartaku Trnava, ktorý uviedol, že prestal chodiť na futbal, lebo „neznáša zaslepenosť a šovinizmus trnavských divákov.“³⁸⁶ Ostatná denná tlač však o udalostiach mlčala, vrátane denníka Új Szó. Z incidentu nevyvodili nijaké dôsledky ani orgány Československého zväzu telesnej výchovy, ani orgány činné v trestnom konaní. Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu v liste adresovanom predsedom ÚV ČSZTV a SÚV ČSZTV upozorňoval na skutočnosť, že heslá podobné tým, ktoré odzneli v Trnave, zaznieva z úst časti slovenskej mládeže čoraz častejšie. Hoci išlo o prejav kvalifikovateľný ako trestný čin aj podľa platného trestného zákona, proti podobným vystúpeniam štátne orgány nezasahovali. Výbor zároveň vyslovil požiadavku, aby sa vedenie futbalového oddielu TJ Spartak Trnava „verejne a konkrétne ospravedlnilo“ za incident „nie len Maďarom a Židom, ale všetkým tým, ktorých jeho priaznivci so svojim správaním a heslami urážali.“³⁸⁷

V súvislosti s konaním viedenskej následnej schôdzky Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe (KBSE) Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu predložil federálnej vláde ČSSR návrh na zabezpečenie práv národnostných menšín (podľa dikcie dokumentu „národných“ menšín) so žiadosťou, aby obhajovala princípy v ňom uvedené. Dokument

³⁸⁴ List Výboru pre ochranu práv maďarskej menšiny v Československu ministrovi školstva SSR. Bratislava, 13. 8. 1987. Fórum Inštitút – Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

³⁸⁵ Pravda, 20. 5. 1987.

³⁸⁶ Pravda, 27. 5. 1987.

³⁸⁷ List Výboru pre ochranu práv maďarskej menšiny v Československu predsedom ÚV ČSZTV a SÚV ČSZTV. Bratislava, 30. 6. 1987. Fórum Inštitút – Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

chápal poslanie menšín ako „vytváranie mostíkov spájajúcich jednotlivé národy.“ V oblasti osobných stykov výbor poukázal na potrebu zrušenie opatrení, ktoré bránia občanom v pravidelnom a voľnom styku s občanmi iných štátov, vrátane devízových obmedzení. Týkalo sa to aj kontaktov členov menšín s príslušníkmi totožných etnických skupín žijúcich na území materských krajín alebo na území iného štátu. To sa malo týkať aj uzatvárania sobášov, zjednocovania rodín a voľného sťahovania. Ďalšie požiadavky sa týkali voľného prúdenia a výmeny duchovných hodnôt medzi totožnými etnickými skupinami. Týkalo sa to napr. výmeny filmov, kníh, videozáznamov, novín a časopisov a možností nerušeného príjmu rozhlasového a televízneho vysielania, ale aj práva menšín slobodne vydávať knihy a periodickú tlač vo svojich jazykoch. Výbor žiadal, aby sa menšiny podieľali na vysielaní rozhlasu a televízie primerane k svojmu podielu na počtu obyvateľov. V kultúrnej oblasti výbor požadoval zakotvenie povinnosti zúčastnených štátov zabezpečiť podmienky na pestovanie materinského jazyka a národnej kultúry ako aj práva zakladať nadácie na podporu rozvoja menšinových kultúr. V školskej oblasti dokument požadoval medzinárodné zaručenie práva na získanie úplného školského vzdelania v materinskom jazyku vrátane práva navštevovať stredné a vysoké školy na území iných štátov. Zároveň sa zúčastnené strany podľa predloženého návrhu mali zaviazat' garantovať úradnú a písomnú dvojjazyčnosť v úradnom styku na území obývanom menšinou, čo sa týkalo aj zverejňovania zákonov, nariadení a rozhodnutí v jazyku národnosti. Výbor osobitne upozornil na potrebu rešpektovania dvojjazyčnosti na informačných nájsoch a v zdravotníckej propagácii. V náboženskej oblasti sa mali cirkevné organizácie zaviazat' používať jazyky menšín počas bohoslužieb, vydávania sviatostí a kázni, vrátane potrebného počtu kňazov a duchovných pochádzajúcich z radov menšín. Dokument ďalej obsahoval požiadavku zakázať všetky formy násilného a organizovaného odnárodňovania, zabezpečiť právo slobodnej voľby národnosti, používania mena a priezviska v materinskom jazyku aj v úradnom styku. Menšiny mali mať garantované právo podľa vlastných jazykových zvyklostí používať ústne a písomné názvy obcí, zemepisné názvy, pomenovania rodného kraja a okolia či mená svojich historických osobností. Dokument obsahoval požiadavky na zabezpečenie ochrany pamiatok menšinovej kultúry a nerušených osláv národných, historických a kultúrnych výročí. Za súčasť práv menšín výbor označil aj slobodu združovania. V oblasti kolektívnych práv výbor požadoval umožnenie vytvárať organizácie na ochranu menšinových práv a zaručenie možností, aby sa národnosti mohli v otázkach, ktoré sa ich dotýkajú, samé rozhodovať. V záverečnej časti dokument akceptuje princíp nenarušiteľnosti hraníc: „Vieme, že pre vžitie politické zvyky, tradície a emócie súvisiace s minulosťou, otázka národných menšín patrí v určitých oblastiach Európy medzi najcitlivejšie otázky, tak vo vnútornej politike jednotlivých štátov ako aj v medzištátnych vzťahoch. Musíme si ovšem uvedomiť, že nie poskytnuté práva ohrozujú bezpečnosť štá-

to, ale práve naopak: odňaté práva a obmedzenia práv. V Helsinkách vyjadrené želanie zúčastnených štátov o neporušiteľnosti štátnych hraníc sa môže práve tým naplniť reálnym obsahom, že štáty budú pozitívne pristupovať k náčrtnutým princípom a právam národných menšín.“ Charta 77 ústami svojich hovorcov (Stanislav Devátý, Miloš Hájek a Bohumír Janát) podporila myšlienky a princípy uvedené v tomto návrhu. Podobne ako v minulosti ani v tomto prípade Charta 77 nechcela v otázkach postavenia maďarskej menšiny oficiálne stanovisko bez preskúmania názorov príslušníkov disentu na Slovensku. Pod podporné vyhlásenie Charty 77 sa podpísali Miroslav Kusý, Milan Šimečka a prirodzene i Miklós Duray ako predstaviteľ Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu.³⁸⁸ Osobitným listom podporil návrh na zabezpečenie práv národnostných menšín aj Ján Čarnogurský. Označil ho „vyrovnaný a správny text“, obsahujúci práva a ich záruky, ktoré by mohli pomôcť národnostným menšinám pri rozvoji ich kultúry. „Zdá sa, že vládnuce komunistické strany už nemajú technické ani mocenské možnosti zabrániť občanom svojich krajín domáhať sa uplatnenia občianskych práv. Je prirodzené, že aj príslušníci národnostných menšín sa domáhajú svojich práv a je to tak správne, pretože sloboda je nedeliteľná pre príslušníkov národnostných väčšín aj menšín,“ uvádza sa v liste J. Čarnogurského.³⁸⁹

Na tento návrh však 26. 1. 1988 negatívne zareagovala Stála konferencia slovenských demokratických exulantov prostredníctvom listu svojho generálneho tajomníka a šéfredaktora časopisu Naše snahy Martina Kvetka. Požadovala, aby v každom medzinárodnom dokumente o postavení národnostných menšín bola zakotvená zásada reciprocity ako potrebná na uspokojivé usporiadanie menšinových problémov. V tejto súvislosti upozornil na postavenie slovenskej menšiny v Maďarsku a za neprijateľné označil fakt, že Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny sa tejto problematike „sústavne vyhýba.“³⁹⁰ Signatár Charty 77 Petr Uhl mu odpovedal osobným listom, v ktorom princíp reciprocity odmietol ako spôsob vytvárania rukojemníkov z príslušníkov menšín. Požiadavky maďarskej menšiny na právo byť vnímaná ako súčasť, resp. vedľajšia vetva maďarského národa označil za legitímne. Kritické postoje predstaviteľov výboru voči československému štátu a jeho inštitúciám charakterizoval ako oprávnené. Upozornil však na skutočnosť, že omnoho väčším zdrojom porušovania národnostných práv československých Maďarov leží v „neprekonanej, väčšinou iracionálnej averzii, ktorá panuje v obyvateľstve, a to oboch národností.“ Podľa jeho názoru nebude možné dospieť k pokroku v dodržiavaní práv maďarskej menšiny pokiaľ si „Slováci neuvedomia, že ich spoluobčania maďarskej národnosti sa na území, kde žijú, narodili, že ich predko-

³⁸⁸ Podpora Charty 77 návrhu na zabezpečení práv národnostných menšín, predkladaného Výborem na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu. Infoch, 1988, roč. 11, č. 2.

³⁸⁹ Ján Čarnogurský k textu o zabezpečení práv národnostných menšín. Infoch, 1988, roč. 11, č. 2.

³⁹⁰ Dopis Martina Kvetka Chartě 77. Infoch, 1988, roč. 11, č. 5.

via tam žili po stáročia, že je to ich zem, ich vlasť, v ktorej majú právo hovoriť po maďarsky, chodiť do maďarských škôl, rozvíjať maďarský kultúrny život. Pokiaľ si neuvedomia, že stojí za to svojich maďarských spoluobčanov poznávať, poznávať ich kultúru, učiť sa ich jazyk.“ Poukázal na prípady otvorenej národnostnej nevráživosti zo strany slovenských občanov. Zároveň však podotkol, že za konfliktnú situáciu je zodpovedná aj druhá strana a situácia v oblasti práv maďarskej menšiny výrazný pokrok nenastane, pokiaľ „Maďari na Slovensku budú naďalej vidieť vo svojich slovenských spoluobčanoch ľudí zaťažených dedičným hriechom Trianonského diktátu a budú naďalej vidieť korene všetkého zla v tom, že po prvej svetovej vojne ktosi na mape vytýčil „ne-citlivo hranice.““ Naopak, vyzdvihol potrebu usilovať sa, aby hranice boli čoraz priepustnejšie, bez čoho sa nedajú zabezpečiť ľudské práva vrátane práv národnostných menšín.³⁹¹ V priebehu rokov 1988 – 1989 sa v súvislosti s prípadmi oživovania iredentistických tendencií v Maďarsku ako aj kritikou postavenia maďarskej menšiny na Slovensku prezentovanou v maďarských médiách dostala otázka postavenia slovenskej menšiny v Maďarsku aj do oficiálnych slovenských médií. Súviselo to aj s oživením diskusie o postavení Slovenska v rámci československej federácie v súvislosti s prípravou novej československej ústavy. Táto diskusia bola nesporne súčasťou demokratizačného procesu a postupujúceho rozkladu totalitného režimu na Slovensku.³⁹² Otvárali ju predovšetkým kruhy blízke Matici slovenskej, ktorá sa snažila o oživenie svojej činnosti. Hoci predstavitelia režimu na tieto prejavy reagovali zdržanlivo a priamo ich nepodporovali, objektívne nahrávali v ich prospech a prispievali k diskreditácii reformných procesov prebiehajúcich v Maďarsku a k prehĺbovaniu negatívnych postojov voči politickým aktivitám maďarskej menšiny na Slovensku i voči samotnej maďarskej komunite.

Pri príležitosti blížiaceho sa 70. výročia vzniku ČSR a príprave novej ústavy Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu zaslal 23. 1. 1988 Federálnemu zhromaždeniu a vláde ČSSR text analyzujúci postavenie maďarskej menšiny. V deväťstranovom dokumente poukázal na problémy súvisiace s obmedzovaním cestovného ruchu medzi Československom a Maďarskom, motivované podľa výboru „predovšetkým snahou izolovať maďarskú menšinu od svojho materského národa a znemožniť kontakty s dnes liberálnejším Maďarskom.“ Dokument poukázal na to, že negatívne dôsledky izolovanosti maďarskej menšiny sa prejavujú najmä na poli vzdelania a kultúry. V liste sa kritizuje klesajúci dovoz kníh a tlačovín z Maďarska, obmedzovanie ich voľného predaja a neprímerane vysoké ceny. Obmedzovanie kultúrnych stykov medzi maďarskou menšinou a Maďarskom sa prejavoval aj v ne-

³⁹¹ Dopis Petra Uhla Martinu Kvetkovi. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 5.

³⁹² Pozri napr.: Žatkuliak, J. – Hlavová, V. – Sedliaková, A. – Štefanský, M. (eds.): *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 – 1990)*. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku – Historický ústav SAV 1999; Žiak, M.: *p/Sominanie 3. OS*, august 1999, č. 8, s. 43-48.

ustálo odkladaní zriadenia maďarského konzulárneho strediska na Slovensku (autori mali pravdepodobne na mysli absenciu maďarského kultúrneho strediska – pozn. aut.) a v administratívnych prekážkach kladených verejnému vystupovaniu maďarských umelcov aj na oficiálnych kultúrnych podujatiach maďarskej menšiny. Výbor vychádzal z názoru, že podmienkou zblížovania medzi národmi nie sú iba oficiálne medzištátne styky, ale aj fungovanie neoficiálnych kontaktov. Žiadal prijatie takých zákonov, ktoré budú zaručovať „plnoprávnú autonómnu existenciu menšiny“ a budú obmedzovať jej majorizáciu. Zároveň však podľa neho to, že štátna moc nezabezpečuje právo maďarskej menšiny byť členom všeobecnej pospolitosti maďarského národa tak, aby jej kultúra a vzdelanosť sa rozvíjali v integrite s maďarskou kultúrou a vzdelanosťou, paralyzuje aj jej „pragmatickú lojalitu voči štátu, na území ktorého žije.“ Výbor požadoval prijať opatrenia, ktoré by zabezpečili samosprávu menšín vo veciach, ktoré sa ich týkajú a ich ochranu proti asimilačným tendenciám. Vzťahy medzi slovenským a maďarským národom dokument charakterizoval ako permanentne napäté. Apeloval na československé štátne orgány, aby vytvorili takú politickú atmosféru, ktorá by snahy Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu podporila.

V priebehu roku 1988 maďarský dissent na Slovensku začína prekonávať úzko nacionálnu problematiku. Prirodzene, aj naďalej zostáva jeho dominantnou agendou menšinová problematika, ale zároveň začína zaujímať stanovisko aj k otázkam, ktoré s ňou bezprostredne nesúvisia. Vo februári 1988 Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu adresoval juhoslovanskému veľvyslancovi v Prahe protest proti prenasledovaniu maďarských intelektuálov v srbskej Vojvodine, ktoré vyústilo do uväznenia maďarského spisovateľa Károlya Viczeiho zo Senty za údajný trestný čin poburovania a narušovania spoložitia národov v Juhoslávii. Tohto činu sa mal Viczei dopustiť tvrdením, že maďarská menšina je vo Vojvodine národnostne diskriminovaná. Výbor požadoval, aby súd Subotici zastavil trestné stíhanie Viczeiho a prepustil ho na slobodu.³⁹³ Reagoval aj na potlačenie demonstrácie bratislavských katolíkov 25. 3. 1988. Vo svojom vyhlásení z 30. 3. 1988 označil „za obzvlášť znepokojivý fakt,“ že do zásahu proti demonštrantom bol zámerne nasadený veľký počet policajtov maďarskej národnosti. Označil to za „primitívny spôsob zasievania nedôvery a nevráživosti medzi občanov oboch národov (ostatne nie jediný a iste nie posledný).“³⁹⁴

Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu sa v rokoch 1987 – 1988 začal venovať aj otázkam československej zahraničnej politiky, najmä vzťahom medzi Československom a Maďarskom. Predmetom jeho pozornosti však bola v prvom rade menšinová problematika. Vo vyhlásení z 2.10.

³⁹³ Zpráva Výboru na ochranu maďarské menšiny v ČSSR. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 4.

³⁹⁴ Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu k bratislavským udalostiam. In: *Infoch*, 1988, roč. 11, č. 8.

1987 kriticky hodnotil disproporcie medzi písaním československej a maďarskej tlače o výsledkoch návštev ministra zahraničných vecí ČSSR Bohuslava Chňouпка a predsedu vlády ČSSR Lubomíra Štrougala v Maďarsku v letných mesiacoch roku 1987. Kritizoval najmä skreslené a nepresvedčivé údaje o stave maďarského školstva v Československu, ktoré odzneli v prejave B. Chňouпка, pričom porovnávaním počtu škôl a tried s maďarským vyučovacím jazykom, resp. počtu žiakov dokumentoval obmedzovanie vyučovania. Na druhej strane výbor kritizoval maďarskú tlač, v ktorej neboli publikované výroky L. Štrougala o „histórii spoločného súžitia v tejto časti Európy.“ Naopak, československá oficiálna tlač pozmenila zmysel slov maďarského premiéra Károlya Grószsa o nutnosti vzájomných kontaktov aj medzi občanmi oboch krajín. Jeho výroky interpretovala ako želanie rozvíjať oficiálne kontakty.³⁹⁵ Otázka postavenia maďarskej menšiny v Československu bola aj témou stanoviska výboru k stretnutiu generálneho tajomníka ÚV KSC Miloša Jakeša s generálnym tajomníkom Maďarskej socialistickej robotníckej strany Jánosom Kádárom v Budapešti. Výbor v stanovisku z 15. 4. 1988 poukázal na skutočnosť, že spoločné komuniké sice vyzdvihuje význam zabezpečenia podmienok všestranného rozvoja menšín žijúcich v oboch štátoch, ale nezmiňovalo sa o konkrétnych otázkach. Konštatoval zhoršovanie postavenia maďarskej menšiny v Československu, obmedzovanie turistických stykov a pokračovanie likvidácie maďarského školstva. Odmietol úvahy o riešení menšinových problémov v duchu reciprocity vzhľadom na nepomer v počte obyvateľov hlásiacich sa k menšinám v daných krajinách ako aj z etických dôvodov: „Ručenie ľudských a občianskych práv a kodifikovanie rovnoprávnosti a rovnocennosti národných menšín nemôže byť predmetom dohadov. Princíp reciprocity je prijateľný len vtedy, ak nie je viazaný podmienkami, ak jednotlivé strany sa vzájomne prekonávajú v zabezpečení práv a predchádzajú očakávaniam.“³⁹⁶

Po odchode M. Duraya na stáž na Indiana University of Pensylvania v USA v roku 1988 prevzal vedenie Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu historik Alexander Varga. Výbor pokračoval vo svojich aktivitách. Dňa 20. 6. 1988 adresoval Federálnemu zhromaždeniu ČSSR a vláde ČSSR protestný list proti zrušeniu Rady vlády SSR pre národnosti na základe rozhodnutia vlády SSR č. 132 z 18. 5. 1988. Označil ju za „nedokonalý, ale posledný článok v systéme štátnych orgánov, ktorý aspoň formálne dával určitú vážnosť národnostným záležitostiam a samotným menšinám.“³⁹⁷ Likvidácia Rady vlády pre národnosti znamenala zároveň aj likvidáciu Národnostného sekretariátu pri Úrade vlády SSR ako jej výkonného orgánu. Krok slovenskej vlády interpretoval ako dôkaz neobľomnej protimenšinovej politiky štátnych

³⁹⁵ Krátké zprávy. Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu informuje. Infoch, 1987, roč. 10, č. 14.

³⁹⁶ Krátké zprávy. Infoch, 1988, roč. 11, č. 12.

³⁹⁷ Krátké zprávy. Infoch, 1988, roč. 11, č. 15.

orgánov SSR a pokračovanie série negatívnych opatrení uplatňovaných voči maďarskej menšine. Podľa výboru by práve tento orgán nemal byť zrušený, ale jeho právomoci a samostatnosť by sa mali rozšíriť. Rozhodnutie slovenskej vlády bolo pravdepodobne výsledkom jej vlastnej iniciatívy, pretože v Česku Rada zostala naďalej pôsobiť, hoci problematika národnostných menšín v ČSR zohrávala vzhľadom na ich nižšiu početnosť omnoho menšiu rolu v českom politickom živote. Podľa správ, ktoré výbor získaval z neoficiálnych zdrojov, slovenské vládne kruhy veľmi pozitívne prijali zámer rumunskej vlády uskutočniť tzv. systemizáciu vidieka, t. j. zlikvidovať menšie obce, koncentrovať vidiecke obyvateľstvo do väčších sídiel a uľahčiť tak asimiláciu menšinového obyvateľstva.³⁹⁸ Podľa listu, ktorý Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny zaslal FZ, prvý tajomník ÚV KSS Ignác Janák sa neoficiálne o prístupe k maďarskej menšine vyjadroval slovami, podľa ktorých „Maďarov netreba prenasledovať, ale potichúčky priškrťovať.“ Výbor vyzval poslancov FZ, aby „vo svojej kompetencii ... preverili menšinovú politiku na Slovensku“ a „korigovali prehmaty slovenskej vlády.“ Výbor žiadal obnovenie rady a národnostného sekretariátu ako aj rozšírenie ich právomocí. Zároveň vyslovil požiadavku na obnovenie funkcie ministra, ktorý by mal vo vláde SSR na starosti národnostnú problematiku.³⁹⁹ Uvedené rozhodnutie vlády pravdepodobne nebolo dostatočne pripravené. Zrejme aj preniknutie spomínaných výrokov I. Janáka a prejavy nespokojnosti predstaviteľov maďarskej menšiny sa podieľali na tom, že vláda SSR svoje rozhodnutie o zrušení RVN po krátkom čase revidovala. Uznesenie vlády č. 132 z mája 1988 počítalo aj so zrušením odboru pre národnosti. Jeho činnosť sa v podobe sekretariátu RVN obnovila, ale ako sa uvádzalo v Memorande 33, „svojou terajšou úrovňou organizovanosti a kompetencie sa stala táto inštitúcia poľutovaniahodným, formálnym výkladovým úradom.“⁴⁰⁰

Hoci M. Duray patril medzi signatárov Charty 77, samotná Charta zaujímala k problematike maďarskej menšiny na Slovensku zdržanlivý postoj. V oficiálnych dokumentoch sa k národnostnej otázke nevyjadrovala, ale odsudzovala konkrétne prípady porušovania ľudských práv, resp. prejavy národnostnej neznášanlivosti, ako sa to stalo napr. v prípade útokov proti maďarským kultúrnym ustanovizniám v marci 1987. Charta 77 sa odmietala bez pozitívneho stanoviska slovenského disentu zaoberať problematikou maďarskej menšiny na južnom Slovensku, ako aj otázkami súvisiacimi s výstavbou sústavy vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros na Dunaji.⁴⁰¹

³⁹⁸ Oficiálna slovenská tlač vrátane ústredného denníka ÚV KSS Pravda však na zámyry vodcu rumunských komunistov Nicolae Ceaucesca reagovala zdržanlivo a opatrne ho spochybňovala.

³⁹⁹ List Výboru na ochranu maďarskej menšiny v Československu FZ ČSSR a federálnej vláde ČSSR o zrušení Rady pre národnosti pri vláde SSR. Bratislava, 20. 6. 1988. Fórum Inštitút – Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

⁴⁰⁰ Memorandum 33. Fórum Inštitút – Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

⁴⁰¹ Duray, M.: Rozhovor autora s M. Durayom. Bratislava, 16. 2. 1999.

Na druhej strane však Charta 77 ešte v septembri 1985 zverejnila v Československu výzvu maďarskej organizácie Dunajský kruh, protestujúcej proti výstavbe vodného diela Nagymaros, československej verejnosti a rozbor ekologickej situácie. Aj v ďalších dokumentoch sa k výstavbe vodných diel na Dunaji vyjadrovala značne kriticky. Vo vyhlásení „Aby se tady dalo dýchať“ z 30. 4. 1987 žiadala preskúmanie rozhodnutia o ich výstavbe v odbornej diskusii. Časť signatárov Charty 77, resp. priaznivcov ďalších nezávislých iniciatív, však svoj názor vyjadrila v liste adresovanom Federálnemu zhromaždeniu ČSSR z 26. 9. 1988. Projekt v ňom označili za pochybný z ekologického hľadiska a podporili požiadavky na upustenie od výstavby stupňa Nagymaros a prehodnotenie koncepcie elektrárne v Gabčíkove. K 25 signatárom tohto listu patrili o. i. aj takí významní predstavitelia Charty 77, akými boli Jiří Dienstbier, Václav Havel, Rudolf Battěk, Stanislav Devátý, Saša Vondra atď. Dokument však podpísali ako nezávislí jednotlivci, nie ako signatári, resp. súčasní či bývalí hovorcovia Charty 77. Aj v ďalších dokumentoch vydaných napr. v marci 1989 sa Charta 77 opierala o názory odborníkov z Československej akadémie vied, resp. zo Slovenskej akadémie vied a o text „Dunajského vyhlásenia“ bratislavskej mestskej organizácie Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny, v ktorých sa požadovalo prehodnotenie projektu a ustúpenie od výstavby stupňa Nagymaros.

Ku koncu 80. rokov sa začína v maďarskom disente presadzovať skupina liberálne orientovaných mladých intelektuálov, ktorá končila vysokoškolské štúdium v prvej polovici 80. rokov okolo K. Tótha a L. Öllösa. Viaceré nezávislé aktivity sa realizovali napr. na pôde vydavateľstva Madách, kde K. Tóth od roku 1987 pracoval. Týkalo sa to napr. verejnej petície proti plánom rumunského komunistického diktátora Nicolae Ceaucesca na likvidáciu vidieka, v rámci ktorého mali byť v prvom rade postihnuté dediny obývané príslušníkmi maďarskej menšiny. V júni 1988 z iniciatívy K. Tótha vznikol z niekdajších členov literárnej skupiny mladých maďarských autorov Iródia PEN Klub maďarských spisovateľov na Slovensku. Maďarskí spisovatelia totiž odmietli vstúpiť do oficiálneho slovenského PEN klubu, ktorého vznik iniciovali oficiálne politické kruhy, aby zabránili opozičnej aktivizácii slovenských spisovateľov. Členmi maďarského PEN Klubu sa stali okrem K. Tótha napr. L. Öllös, Zoltán Hizsnay, Tivadár Krausz, Gyula Hodossy, ale aj autori, nepovažovaní za členov neoficiálnych štruktúr, akými boli v tom čase napr. Lajos Grendel a Kálmán Balla. Prvé vyhlásenie PEN Klubu sa týkalo požiadavky na prepustenie uväznených českých spisovateľov.⁴⁰²

Zároveň výbor sa usiloval vystúpiť z ilegality a nadviazať kontakty s ostatnými príslušníkmi maďarskej inteligencie. Prvou takouto akciou bolo Memorandum 1988, napísané pri príležitosti 70. výročia vzniku Českosloven-

⁴⁰² Öllös, L. - Tóth, K.: Rozhovor autora s L. Öllösom a K. Tóthom. Bratislava 12. 5. 1999.

skej republiky (ČSR).⁴⁰³ Medzi jeho iniciátorov patril K. Tóth. Práce na jeho príprave sa začali v júli 1988. Signatári sa prihlásili k demokratickým tradíciám prvej ČSR. Prvý raz na Slovensku sa v ňom otvorene hovorilo o potrebe uskutočniť zmenu politického systému namiesto jeho reformy, t. j. o vytvorení zastupiteľského systému založeného na demokratických voľbách. Za nedostatok československej národnostnej politiky označili absenciu ustanovení o kolektívnych právach a vykonávacích zákonov k ústavnému zákonu o postavení národnosti. Memorandum kritizovalo zrušenie postu ministra pre menšinové otázky v roku 1971, zrušenie výboru SNR pre národnosti ako aj snahy o zrušenie Rady vlády pre národnosti a národnostného sekretariátu Úradu vlády. Predmetom kritiky signatárov memoranda bolo administratívne obmedzovanie individuálnych a spoločenských stykov s materskou krajinou, obmedzené možnosti organizovania sa maďarskej menšiny, ale aj obmedzené možnosti používania historických geografických a miestnych názvov, resp. mien a priezvisk v maďarskom jazyku. Memorandum požadovalo prehodnotenie menšinovej politiky uplynulých 70, ale najmä posledných 20 rokov, rozlíšenie občianskych a kolektívnych menšinových práv, prijatie jazykového zákona, ktorý by upravil používanie jazykov, ale aj zakotvenie práva menšín samostatne rozhodovať o vlastných veciach, napr. v otázkach školstva, kultúry, vedeckého života, činnosti nadácií a združení. Zároveň žiadalo zákonom zakázať organizovanú asimiláciu, zapojenie predstaviteľov národnostných menšín do prípravy novej ústavy, v ktorej by mala byť menšinovým právam venovaná samostatná kapitola a garantované právo menšín na národnú integritu a udržiavanie kontaktov s ich národnou kultúrou. Podľa signatárov sa mal zákonom zabezpečiť zákaz majorizácie menšín v zastupiteľských zboroch v záležitostiach, ktoré sa ich týkajú, právo „národných menšín“ (táto formulácia sa v dokumente strieda s pojmom „národnostné menšiny“ – pozn. aut.) stavať vlastných nezávislých kandidátov v miestnych a parlamentných voľbách. Pri určovaní hraníc správnych celkov sa malo brať do úvahy aj etnické zloženie obyvateľstva. Okrem národnostných požiadaviek však dokument obsahuje aj konkrétne požiadavky všeobecno-demokratického charakteru, akými sú napr. prijatie zákona o referende, prijatie nového, demokratického zákona o združovaní a zakotvenie princípu „administratívnej autonómie“ v celorepublikovom meradle, ktorá by umožnila obciam a väčším správny celkom samostatne rozhodovať o vlastných záležitostiach. Zároveň memorandum privítalo začiatok procesu európskej integrácie a jeho signatári vyhlásili, že Československo sa do tohto procesu musí zapojiť. Celkovo ho podpísalo 266 ľudí. Boli medzi ni-

⁴⁰³ Memorandum Maďarov v Československu 1988. 20. 10. 1988. Dokument č. 34. In: Žatkuliak, J. - Hlavová, V. - Sedliaková, A. - Štefanský, M. (eds.): November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 - 1990). Bratislava, Nadácia Milana Šimečku - Historický ústav SAV 1999, s. 254 - 256.

mi viacerí maďarskí intelektuáli žijúci na Slovensku, ako napr. Lajos Grendel, Kálmán Balla či Zsigmond Zalabai, ktorí pôsobili aj na oficiálnej scéne.

Iniciátori Memoranda 1988 zároveň podpísali druhé memorandum, vypracované maďarskými intelektuálmi a politikmi, ktorí sa angažovali v reformnom procese v roku 1968 (napr. László Dobos, Rezső Szabó a i.). Tento dokument nespochybňoval mocenský monopol komunistickej strany. Dôvodom bolo neumožniť oficiálnym kruhom rozdelenie maďarskej inteligencie na Slovensku. Toto memorandum sa označuje ako Memorandum 33⁴⁰⁴ podľa počtu jeho signatárov. V tomto dokumente sa pozitívne zmena národnostnej politiky KŠC po roku 1948, ktorá priniesla zrovnoprávnenie občanov maďarskej národnosti s ostatnými občanmi Československa. Konštatuje sa v ňom však, že „nerozvíjali sa k tomu primerane inštitucionálne rámce politickej praxe.“ Memorandum kritizovalo skutočnosť, že ústavný zákon o postavení národností v ČSSR č. 144/1968 Zb. nebol konkretizovaný ďalšími zákonmi, ktoré by umožnili jeho vykonateľnosť: „Nezrodili sa tie inštitúcie štátnej správy, ktorých existencia sa považovala za prirodzený dôsledok prijatého zákona, ba inštitúcie, vytvorené v tom čase, boli medzitým zrušené.“ Konštatovali, že rozvoj národnostných inštitúcií sa v 70. rokoch spomalil, resp. zastavil, pričom stagnačné tendencie pretrvávali až do roku 1989. Ich zrušenie, resp. degradovanie označili za „dôkaz nezodpovedného podceňovania národnostnej otázky.“ Žiadali obnovenie tých menšinových inštitúcií, ktoré boli v priebehu 70. a 80. rokov zrušené.

Dokument ďalej negatívne hodnotil častú frekvenciu programov v rozhlasoch a televízii, ktoré „historickú rolu Maďarov zovšeobecňujúco stavajú do negatívneho svetla... a pre tých, ktorí teraz žijú v národnostnom postavení, sú tie zábery dehonestujúce.“ Toto sa podľa signatárov memoranda nedá vyvážiť jednou polhodinovou televíznou reláciou v maďarskom jazyku za týždeň. V slovenskom, resp. českom jazyku televízia spravdila o národnostiach hovorila len v súvislosti s hudobnými programami, v dokumentaristike im nevenovala nijakú pozornosť. Na pracoviskách i v školách sa objavovali prejavy „nevšímavosti voči národnostiam, ich zastrašovanie a dehonestácia.“ Podľa signatárov „tieto existujúce, ale ťažko dokázateľné prípady zhustia vo vedomí Maďarov a prejavujú sa ako neistota, strach a tým sa dosiahla od prirodzenej asimilácie omnoho rýchlejšie pôsobiaca násilná asimilácia.“

Memorandum 33 obsahovalo celý rad požiadaviek v oblasti národnostnej politiky. V oblasti používania maďarského jazyka žiadalo vybavovanie maďarsky písaných podaní a sťažností v maďarskom jazyku, vydávanie najdôležitejších všeobecne záväzných právnych predpisov v jazyku národností žijúcich v Československu, úradné používanie názvov miest a obcí v maďarčine, zaručenie zásady dvojazyčného označovania ulíc a verejných priestranstiev v oblastiach obývaných maďarskou menšinou, hospodárskych a obchodných orga-

⁴⁰⁴ Memorandum 33 bolo publikované 6. 2. 1989, preto sa označuje aj ako Memorandum 1989.

nizácií, družstiev a inštitúcií, zabezpečenie dvojazyčného používania názvov, mien a označení v učebniciach zemepisu a dejepisu a pod. Navrhli zabezpečiť používanie jazyka „národnej menšiny“ právnou formou. Uvedený „jazykový zákon“ mal deklarovať rovnoprávnosť jazykov menšín, ochranu materinského jazyka, zásadu viacjazyčnosti ako aj presné vymedzenie rozsahu, spôsobu a oblastí používania menšinových jazykov. V súvislosti s klesajúcim počtom obyvateľov maďarskej národnosti na Slovensku, jeho nižším prirodzeným prírastkom, vysokým počtom migrácií z oblastí obývaných maďarskou menšinou signatári žiadali uskutočniť prieskum demografických, sociálnych a urbanistických životných podmienok maďarského etnika, žijúceho na Slovensku za účasti odborníkov z radov maďarskej menšiny.

Autori memoranda poukázali na to, že hoci československá školská politika venovala značnú pozornosť budovaniu a rozvíjaniu škôl maďarskej menšiny, od školského roku 1970/71 do roku 1987 sa na Slovensku z pôvodného počtu 494 základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským zrušilo 246, t. j. 49,8 %, zaniklo 30,1 % tried a o 27,9 % sa znížil počet žiakov v maďarských školách. Celkovo podľa tohto dokumentu teda zaniklo 40 % škôl s vyučovacím jazykom maďarským, otvorených v roku 1950. Táto prax bola jednak výsledkom integrácie školských zariadení, ale rovnako aj dôsledkom podceňovania spoločenskej a vzdelávacej úlohy materinského jazyka. V tejto súvislosti signatári memoranda tlmočili svoje obavy z možného zániku maďarského školstva v časovom horizonte necelých dvadsiatich rokov. Memorandum odmietlo pokusy o zavedenie vyučovania prírodovedných predmetov v slovenskom jazyku na národnostných školách, ktoré chápalo ako vedomé umŕtvovanie maďarských škôl. Ako alternatívu navrhovalo skvalitnenie vyučovania slovenského jazyka na menšinových školách nahradením zastaralých vyučovacích metód modernými. Zvýšiť počet vysokoškolákov maďarskej národnosti malo podľa signatárov memoranda zavedenie prijímacích pohovorov na vysoké školy v maďarskom jazyku. Memorandum kritizovalo aj situáciu v oblasti materských škôl, stredných odborných škôl a stredných odborných učilíšť v maďarskom jazyku. Na školách s vyučovacím jazykom maďarským jeho autori žiadali zavedenie vyučovania maďarskej histórie a dejín maďarskej menšiny v Československu. Vyslovovali sa za obnovenie maďarského oddelenia na Pedagogickej fakulte v Nitre. Na výchovu učiteliek národnostných materských škôl, vychovávateľov, učiteľov a odborníkov pre všetky ostatné oblasti kultúrneho života navrhovali zriadenie vysokoškolskej inštitúcie. Národnostné oddelenie Ministerstva školstva SSR malo získať právomoc inšpekčnú, kontrolnú a riadiacu. Adekvátne tomu sa mali zabezpečiť aj organizačné formy pre dozor, kontrolu a riadenie národnostného školstva na úrovni národných výborov v okresoch so zmiešaným obyvateľstvom. Za spoluúčasti rodičov a pedagógov memorandum navrhovalo zriadenie pedagogickej rady národností Slovenska,

ktorá by sa zúčastňovala na vypracovaní koncepčných a rozvojových úloh národnostného školstva a vykonávala by dozor nad realizáciou vytýčených cieľov a prijatých uznesení.

V oblasti vedy a výskumu Memorandum 33 kritizovalo absenciu výskumného pracoviska, ktoré by sa zaoberalo výskumom národnostnej problematiky. V tejto súvislosti jeho autori poukázali na absenciu publikácií venovaných dejinám maďarskej menšiny v Československu, dejinám maďarskej literatúry v Československu, ale aj na medzery v etnografickom výskume maďarskej menšiny, neexistenciu sociologického výskumu menšinovej problematiky a vedeckých programov pre metodiku vyučovania na národnostných školách. Navrhli zriadenie národnostného výskumného ústavu s pracovnými oddeleniami pre uvedené vedné disciplíny, vytvorenie pracovnej skupiny pre hungarológiu pri Katedre maďarského jazyka a literatúry na Univerzite Komenského. Popri existujúcej sieti vlastivedných domov a národopisných výstav, resp. národnostných oddelení okresných múzeí navrhovali vybudovanie centrálného národopisného a historického múzea pre maďarskú menšinu. V oblasti knižnic zas memorandum navrhovalo zriadenie samostatnej národnostnej knižnice, v rámci ktorej by pôsobilo dokumentačné a informačné oddelenie maďarskej menšiny. Vydavateľstvo Madách malo dostať oprávnenie vydávať popri beletrii aj ostatné druhy literatúry. Košickú scénu Maďarského oblastného divadla Thália memorandum žiadalo zmeniť na samostatné divadlo s vlastným súborom. Žiadalo aj skvalitnenie systému maďarskej periodickej tlače a týždenného spravodajského vysielania televízie v maďarskom jazyku, pri ktorom sa malo vytvoriť aj štúdio dokumentárnych filmov. Problematike kultúry a spoločenského života mal venovať pozornosť nový týždenník.

V súvislosti s prípravou novej československej ústavy autori memoranda žiadali, aby tézy týkajúce sa postavenia národností vypracovala osobitná pracovná skupina za účasti odborníkov a predstaviteľov menšín. Rovnoprávnosť občanov rozličných národností v novej ústave mala byť zakotvená prostredníctvom formulácie, že Československo je „federatívnym štátom dvoch bratských národov, Čechov a Slovákov, ako aj maďarskej, nemeckej, poľskej a ukrajinskej (rusínskej) národností, žijúcej v ČSSR, v ktorej národy a národnosti sú rovnoprávne.“ Nová ústava mala zároveň deklarovať zásadu národnostnej samosprávy, podľa ktorej by národnosti mali mať možnosť v organizačnej forme vyjadrujúcej kolektívitu sami rozhodovať o otázkach, ktoré sa ich týkajú, v oblasti štátnej správy, územného rozvoja, školstva a kultúry. Národnosti mala podľa tohto dokumentu reprezentovať národnostná rada vzišlá z volieb. Nová ústava mala podľa autorov memoranda zakotvovať rovnoprávne používanie jazyka národností v národnostne zmiešaných oblastiach, pomerné zastúpenie národností v zastupiteľských zboroch a výkonných orgánoch, právo na vzdelanie, všestranný kultúrny rozvoj a právo na informáciu v jazyku národností ako aj zákaz diskriminácie na základe národnostnej príslušnosti. Existencia národ-

nostných (resp. podľa dokumentu „národných“) menšín mala byť zabezpečená nielen na úrovni občianskych, ale aj kolektívnych práv. Zároveň mala zakotvovať aj zásady zodpovednosti zo strany národností, spočívajúce v rešpektovaní ústavy a ostatných zákonov ako aj v plnení občianskych a kolektívnych povinností a úloh vyplývajúcich zo zákonov. Súčasťou novej ústavy malo byť aj vyhlásenie zásady rovnoprávnosti jazykov menšín, uznanie práva menšín na udržiavanie vzťahov so svojou národnou kultúrou, resp. s krajinami, kde žije ich národ. Pri vytváraní nových územnosprávnych celkov signatári memoranda žiadali usilovať sa o vytváranie etnických správnych jednotiek s prihliadnutím na hospodárske hľadiská. Memorandum v závere obsahovalo aj požiadavku demokratizácie verejného života a prestavby systému politických inštitúcií vytvorením spoločnosti budovanej zdola, v ktorej bude výkon a kontrola moci realizovaná prostredníctvom demokraticky zvolených zastupiteľských orgánov. Vyslovilo presvedčenie, že „vytváraním demokracie a socialistického pluralizmu zlepšuje sa aj postavenie národností.“⁴⁰⁵ Tento dokument možno z hľadiska obsahu národnostných požiadaviek označiť za najďalej idúci a najdeailnejší, predovšetkým pokiaľ ide o realizáciu princípu kolektívnych práv a formy politickej reprezentácie národností. Predchádzajúce dokumenty napr. nespomínali otázku národnostných rád.

Príslušníci mladšej generácie členov a aktivistov Výboru na obranu práv maďarskej menšiny v Československu nadviazali intenzívne kontakty s Československou demokratickou iniciatívou, pôsobiacou v Čechách (hlavne s Bohumilom Doležalom). Práve postoje vedúcich predstaviteľov tejto liberálnej a mäsarykovsky orientovanej skupiny, ktorá považovala činnosť Charty 77 za už v daných podmienkach neadekvátnu, ich motivovali k úvahám o založení nezávislej politickej organizácie. Od roku 1986 dochádzalo k bližším kontaktom medzi príslušníkmi maďarského a slovenského disentu i s Chartou 77. Rokovania sa týkali predovšetkým vypracovania spoločného dokumentu o problematike maďarskej menšiny na Slovensku. K dohode o texte dokumentu však nedošlo. Nedošlo k dohode ani o predložení alternatívneho textu k oficiálnemu návrhu novej československej ústavy, napriek tomu, že v rokoch 1988-1989 prebiehali rokovania medzi slovenskými a maďarskými disidentmi v tejto záležitosti. V lete 1989 sa K. Tóth angažoval aj pri získavaní podpisov pod petíciu Niekoľko viet. K. Tóth, Eleonóra Sándor a L. Öllös vydali vyhlásenie, v ktorom protestovali proti zatknutiu členov tzv. bratislavskej päťky (Miroslav Kusý, Ján Čarnogurský, Hana Ponická, Vladimír Maňák a Anton Selecký).⁴⁰⁶ V byte K. Tótha v Šali sa po prepustení M. Kusého z väzenia začiatkom októbra 1989 uskutočnilo stretnutie slovenských a maďarských disidentov, na ktorom boli prítomní M. Kusý, Ján Bycko (zastupoval J. Čarnogurského), Milan

⁴⁰⁵ Memorandum 33. Fórum Institut – Bibliotheca Hungarica, Šamorín.

⁴⁰⁶ Proces s tzv. bratislavskou päťkou. Dokumenty a záznamy vysielania rozhlasovej stanice Rádio Slobodná Európa. Osobný archív Vladimíra Maňáka ml.

Šimečka, jeho syn Martin Milan Šimečka, Ján Langoš, László Nagy, K. Balla a manželka K. Tótha Eleonóra Sándor. Účastníci stretnutia diskutovali o spoločnom postupe slovenskej opozície a o svojich predstavách o ďalšom politickom vývoji v Československu. V tom čase sa zároveň medzi príslušníkmi mladšej generácie maďarských disidentov zrodila myšlienka vytvoriť maďarskú politickú organizáciu na Slovensku. Organizácia vznikla 18. 11. 1989 počas osláv päťdesiatky zakladateľa mládežníckeho klubového hnutia Csemadoku Lajosa Tótha v Šali, na ktorej sa zúčastnili takmer všetci maďarskí aktivisti, stojaci v tichej alebo otvorenej opozícii voči komunistickému režimu. Na túto akciu sa upriamila pozornosť štátnej bezpečnosti. Večer z oslavy odišla skupina približne 20 ľudí, ktorí sa zišli v byte K. Tótha. Medzi nimi boli napr. L. Grendel, L. Öllös, K. Balla, Zoltán Hizsnyai, E. Sándor, L. Nagy a László Gyurovsky. Po dlhej diskusii organizácia prijala názov Maďarská nezávislá iniciatíva (MNI). Deklarovala sa ako liberálne orientovaná organizácia, hoci časť jej zakladateľov (napr. L. Öllös) uvažovala aj o sociálnodemokratickej orientácii.⁴⁰⁷ Zhodou okolností práve MNI sa stala prvou verejne pôsobiacou opozičnou organizáciou na Slovensku.

Názor o útlaku maďarskej menšiny na Slovensku v 70. a 80. rokoch 20. storočia⁴⁰⁸ síce môže vyvolávať konfrontácie a negatívne reakcie (obzvlášť sa to týka formulácií o etnocídnych úmysloch a pod.), ale v podmienkach absencie slobodnej výmeny názorov a najmä v podmienkach neochoty predstaviteľov oficiálnych štruktúr viesť dialóg o akýchkoľvek závažných otázkach, vrátane národnostnej problematiky, nebolo možné pomenovať reálne potreby maďarskej komunity na Slovensku, čo sa prejavovalo aj v nespokojnosti časti príslušníkov tejto menšiny.

Možno súhlasiť s názorom, že vo vyhláseniach Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu, najmä v rokoch 1987-1988 boli prítomné aj radikalistické prvky. Radikalistické momenty sa netýkali ani tak obsahovej roviny vznášajúcich požiadaviek, ako skôr interpretácie úrovne vzťahov medzi maďarskou menšinou a majoritným obyvateľstvom, resp. celkového postavenia maďarskej menšiny na Slovensku. V dokumentoch a analýzach z proveniencie niektorých predstaviteľov maďarskej menšiny sa občas objavuje precitlivé reagovanie na potrebu používania slovenského jazyka a to aj v prípadoch, keď prispievala k slovensko-maďarským vzťahom pozitívne, ako napr. v prípade dvojazyčného vydávania okresných novín. Tento tón bol motivovaný aj obavami z možnej prirodzenej asimilácie menšín. Miestami preexponovaný jazyk niektorých dokumentov výboru však prispieval

⁴⁰⁷ Öllös, L. - Tóth, K.: Rozhovor autora s L. Öllösom a K. Tóthom. Bratislava 12. 5. 1999.

⁴⁰⁸ Duray, M. (ed.): Kettős Elnyomásban. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság helyzetéről és jogvédelméről 1978-1989. Bratislava, Madách-Posonium 1993 (2. rozšírené vydanie).

k negatívnym reakciám zo strany príslušníkov slovenského národa. Tieto radikalistické momenty sú však príznačné pre spoločnosť, v ktorej dlhodobo absentuje, resp. absentovala možnosť slobodnej výmeny názorov a predovšetkým ochota zúčastnených strán o nahromadených problémoch diskutovať a riešiť ich. Výbor v niektorých svojich dokumentoch nacionalizoval aj také problémy, ktoré nevyplývali z menšinového postavenia maďarskej komunity na Slovensku alebo z úmyslu československých úradov obmedzovať práva maďarskej menšiny, ale ich príčina spočívala v totalitnom charaktere komunistického režimu, v absencii demokratických práv a slobôd či v snahe vydávať komunistické vízie za realitu. Nedostatok slobody slova, zhromažďovania, cestovania a združovania československí občania pociťovali negatívne bez ohľadu na to, k akej národnosti sa hlásili. Ich získanie nesúviselo s uznaním kolektívnych práv menšín, ale s rešpektovaním, resp. nerešpektovaním individuálnych práv jednotlivcov zo strany režimu. Konfrontácie mohli vyvolávať konfrontácie pomerne nejasné formulácie o kolektívnych právach menšín, o. i. aj vzhľadom na to, že medzinárodne uznávané normy v oblasti ľudských a menšinových práv vychádzajú z princípu práv jednotlivcov. Podobne napr. obmedzovanie možnosti cestovania občanov Československa do Maďarska sa týkalo všetkých občanov krajiny bez ohľadu na ich národnosť a s najväčšou pravdepodobnosťou reštriktívne kroky v tejto oblasti boli motivované v prvom rade ekonomicky. Čo sa týka požiadaviek vznášajúcich predstaviteľmi maďarskej menšiny, je otázne, do akej miery by k zlepšeniu slovensko-maďarských vzťahov prispelo napr. vytváranie etnických správnych jednotiek či realizácia tej formy samosprávneho zastúpenia maďarskej menšiny, aká bola navrhovaná v Memorande 33. Je možné, že realizácia týchto krokov by naopak prispela k prehĺbeniu vzájomnej izolovanosti slovenskej a maďarskej komunity a ku zhoršeniu vzájomnej komunikácie. Na druhej strane nijaký známy dokument protirežimových aktivistov z radov maďarskej menšiny na Slovensku, aj napriek miestami preexponovanému výpočtu „národnostných krívd“⁴⁰⁹ nespochybnil územnú integritu Československa, resp. Slovenska.

Pravdou však zostáva aj to, že väčšina požiadaviek zahrnutých v dokumentoch Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu patrí medzi nerealizované zámery z obdobia konca 60. a začiatku 70. rokov, so splnením ktorých v uvedenom čase súhlasili aj predstavitelia slovenských, resp. československých komunistických mocenských špičiek. Možno teda konštatovať, že väčšina požiadaviek teda mala oprávnený charakter. Čiastočne vyplývali z absencie legislatívnych noriem, ktoré by umožnili praktickú realizáciu ústavného zákona o postavení národností v ČSSR č. 144/1968 Zb., čiastočne z reálnej neochoty slovenských politických elít akceptovať požiadavky a potreby nielen maďarskej, ale aj ukrajinskej a ďalších menšín žijúcich na Sloven-

⁴⁰⁹ Gyönyör, J.: Stav riešenia národnostnej otázky v SSR (aktuálne problémy). Vnútnomy materiál RNV, nedatovaný. Pozostalosť Józsefa Gyönyőra.

sku. Týka sa to najmä otázok súvisiacich s dodržiavaním zásady dvojazyčnosti a práva používať jazyk menšín v úradnom styku na národnostne zmiešaných územiach, ale aj otázky písania mien a priezvisk v rodnom jazyku či označovania miest, obcí a iných geografických názvov. Destabilizačným prvkom bola aj nižšia vzdelanostná úroveň príslušníkov menšín v porovnaní s majoritnou populáciou. Výbor oprávnené poukazyval aj na prejavy narastajúcej averzie voči príslušníkom maďarskej menšiny v druhej polovici 80. rokov zo strany časti majoritného obyvateľstva. Jej prítomnosť potvrdzuje nielen osobná skúsenosť autora z uvedeného obdobia, ale aj neskorší politický vývoj na Slovensku v 90. rokoch 20. storočia. Na druhej strane značným problémom bola nedostatočná znalosť slovenského jazyka u príslušníkov maďarskej menšiny, pričom osobitné problémy v tejto súvislosti vznikali u absolventov základných a stredných škôl s maďarským vyučovacím jazykom. Na druhej strane rovnako možno hovoriť o minimálnom záujme zo strany Slovákov o poznanie sociálno-psychologických črt maďarskej (ale rovnako aj rómskej, ukrajinskej či nemeckej) komunity na Slovensku, čo sa prejavovalo napr. aj v zanedbávaní výskumu národností. Napriek oficiálne deklarovaným priateľským vzťahom s Maďarskom sa na Slovensku nevytvárali predpoklady pre spoznávanie maďarskej kultúry. Na rozdiel od Poľska, Bulharska a NDR v Bratislave neexistovalo maďarské kultúrne stredisko alebo inštitút, neexistovala ani možnosť vysokoškolského štúdia hungaristiky pre záujemcov slovenskej národnosti, pre ktorých bol maďarský jazyk cudzím jazykom. Aj nevnímanie špecifických potrieb obyvateľov slovenskej národnosti, ktorí sa v niektorých regiónoch južného Slovenska ocitli v menšinovom postavení, prispievalo k vzájomným prejavom národnostnej averzie a k oslabovaniu vzájomnej komunikácie medzi maďarskou menšinou a slovenskou majoritou. Zrušenie spolkovkej činnosti Matice slovenskej začiatkom 70. rokov takisto prispievalo k tomu, že oproti príslušníkom maďarskej menšiny sa obyvatelia slovenskej národnosti žijúcej v zmiešaných oblastiach cítili diskriminovaní. Spolková činnosť Matice slovenskej začala ožívať až na konci 80. rokov, čoskoro však v nej prevládli konfrontačné tendencie. K negatívnym tendenciám v slovensko-maďarských vzťahoch prispievali aj vzťahy a opatrenia vyplývajúce z klientelizmu a familiarizmu na jednotlivých stupňoch verejnej správy, osobitne silné v prevažne rurálnom prostredí, akým boli aj etnicky zmiešané slovensko-maďarské oblasti, ktoré v konkrétnom regióne znevýhodňovali tých, ktorí prístup k mocenským privilégiám nemali. Preto je pravdepodobné, že analýza situácie slovenskej populácie žijúcej v národnostne zmiešaných oblastiach, najmä v mestách a obciach, v ktorých prevažuje maďarské etnikum, by priniesla odlišný pohľad na situáciu na južnom Slovensku. Uskutočnenie tejto analýzy v súčasnosti komplikuje nielen nedostupnosť najdôležitejších archívnych materiálov, ale aj absencia organizácií, ktoré by mohli združovať občanov slovenskej národnosti na národnostne zmiešaných územiach v normalizačnom období. Na jej realizáciu teda nebudú po-

stačovať klasické metódy historického výskumu a práce s archívnymi prameňmi, bolo by pri nej nevyhnutné využiť metodologické prístupy používané v etnológii, sociológii či pri výskume tzv. histórie všedného dňa.

Nezávislé iniciatívy maďarskej menšiny na Slovensku prešli v období 70. a 80. rokov značným vývinom. Kým spočiatku v tomto okruhu opozície voči režimu dominovala úzko nacionálna problematika, ku koncu 80. rokov začali v jeho radoch prebiehať diferenciacné procesy. V jeho radoch pôsobilo viacero generačných vrstiev. Jeho protagonisti začínali prekračovať rámec menšinovej problematiky, postupne sa začínali čoraz viac vyjadrovať aj k ostatným, najmä všeobecnodemokratickým otázkam. Maďarský dissent na Slovensku začal prekonávať svoju izolovanosť na Slovensku a nadväzovať kontakty s ostatnými opozične orientovanými okruhmi na Slovensku. Fenomén jeho izolovanosti v rámci nezávislých iniciatív na Slovensku v období konca 70. a prvej polovice 80. rokov však nemožno považovať výlučne za dôsledok komplikovaného dedičstva slovensko-maďarských vzťahov, ale aj za dôsledok celkovej atomizácie slovenskej spoločnosti po nástupe normalizačného režimu. Uvedená atomizácia sa odzrkadlila aj na slabej komunikácii medzi rozličnými prúdmi politickej opozície na Slovensku, resp. medzi prepoliticky orientovanými nezávislými iniciatívami. Klasickým príkladom môže byť napr. absencia kontaktov medzi bratislavským a košickým okruhom umeleckého undergroundu, ktoré nezávisle od seba udržiavali kontakty s okruhom alternatívnej kultúry v Prahe.⁴¹⁰ Preto maďarský dissent možno považovať za integrálnu súčasť politickej opozície voči normalizačnému režimu v Československu.

Relatívne tolerantná prax voči menšinám v ČSSR, najmä v porovnaní s inými komunistickými štátmi, nebola výsledkom intencionalnej politiky vedenia KSC a KSS, ale bola pravdepodobne motivovaná najmä obavami z toho, že prípadný otvorený konflikt režimu s maďarskou menšinou by mohol ohroziť vnútropolitickú stabilitu krajiny i jej medzinárodné postavenie. Do určitej miery zrejme bola aj výsledkom aktivít oficiálnej i neoficiálnej reprezentácie maďarskej menšiny. Táto menšina sa vyznačuje vysokou mierou národného uvedomenia. V zásadných otázkach súvisiacich s postavením maďarskej menšiny na Slovensku spravidla predstavitelia oficiálneho Csemadoku a opozičného Výboru na ochranu maďarskej menšiny v Československu zastávali blízke pozície, aj keď z pochopiteľných dôvodov sotva možno hovoriť o ich spolupráci. Na druhej strane možno hovoriť o blízkych neformálnych kontaktoch medzi pracovníkmi Csemadoku, resp. Národnostného sekretariátu Úradu vlády SSR s príslušníkmi maďarského dissentu, ktorý vďaka nim disponoval solídnymi informáciami o zámeroch mocenských špičiek v oblasti národnostnej politiky.

To však neznamená, že maďarská menšina netvorila aj v normalizačnom období vnútorne diferencovanú komunitu. Predstavitelia normalizačného reži-

⁴¹⁰ Pozri: Strýko, M.: Za vlastný život. Nadácia Slavomíra Stračára, Košice 1996.

mu, vrátane funkcionárov pochádzajúcich z radov maďarskej menšiny, presadzovali najmä v aparáte KSS do dôležitých pozícií ľudí nekvalifikovaných, ktorí v záujme získania „autority“ a vo vyslovenej sebaobrane boli sami iniciátormi administratívnych opatrení proti nekonformným prejavom príslušníkov maďarskej menšiny. Často dezorientovali aj predstavitel'ov aparátu ÚV KSS. Pritom mladší a vzdelanejší predstavitelia maďarskej inteligencie, ktorí sa uplatnili na niektorých úsekoch komunistickej moci, najmä na pôde Csemadoku a denníka Új Szó svojim zmyšľaním a postojmi vytvárali ovzdušie solidarity s opozičnými aktivitami a s prenasledovanými príslušníkmi disentu. Otvorenou zostáva otázka, do akej miery bola relatívne vysoká podpora maďarskej menšinovej kultúry zo strany československého štátu a pomerne rozsiahla sieť národnostných škôl, resp. ich zachovanie aj výsledkom aktivít politických špičiek vtedajšej Maďarskej ľudovej republiky. Situácia niektorých iných národnostných menšín, napr. ukrajinskej (rusínskej), poľskej alebo nemeckej (v Česku) bola odlišná, u nich asimilačné procesy pôsobili omnoho intenzívnejšie a často aj s podporou komunistickej moci. Platí to najmä, ale nielen, v prípade nemeckej menšiny.

Potrebu tolerantnej politiky voči národnostným menšinám komunistický režim v období normalizácie vnímal predovšetkým ako praktickú nutnosť. Zároveň však hľadal možnosti, ako pristúpiť k redukcii existujúcej úrovne ochrany národnostných menšín. Už spomínaný relatívne vysoký stupeň ochrany menšinových práv (v porovnaní s viacerými susednými krajinami, napr. s Maďarskom, Poľskom alebo ZSSR) sa preto podarilo zachovať aj napriek existencii normalizačného režimu, ktorý sa zamýšľané kroky v oblasti redukcie menšinových práv nikdy neodvážil uskutočniť. Komunistický režim sa v prvom rade usiloval začlenenie menšín do českého, resp. slovenského duchovného kontextu a redukovať tak národnostnú problematiku na jazykové a kultúrne rozdiely. Usiloval sa zároveň, aby sa maďarská menšina identifikovala so slovenským kultúrnym priestorom. Aj preto sa usiloval o redukovanie vyučovania na národnostných školách v maďarskom vyučovacom jazyku, čo by však v konečnom dôsledku viedlo k marginalizovaniu používania menšinového jazyka vo verejnom živote.

Komunistický režim nebol schopný akceptovať národnostné menšiny, vrátane maďarskej, ako osobitné komunity s vlastným politickým a kultúrnym diskurzom, v rámci ktorých sa chcú ich príslušníci realizovať. Zároveň nebol schopný a ani ochotný pristupovať k menšinovej problematike z hľadiska naplňania demokratických práv. Preto sa v chápaní slovenskej verejnosti, vrátane politických elít ešte aj v období po roku 1989 udomácnil názor o údajných „nadprávach,“ poskytovaných národnostným menšinám. Charakteristická preň bola snaha podceňovať, ba až úplne minimalizovať silu kultúrnych, politických, ekonomických, sociálnych, ale neraz aj personálnych kontaktov menšín s krajinami, v ktorých má ich etnikum dominantné postavenie. V rozličných

obdobíach existencie komunistického režimu sa k tejto pretrvávajúcej snahe pridružovali aj obavy z prenikania „nepriateľských názorov“ z jednotlivých susedných krajín, ktoré sa negatívne prejavovali nielen na bilaterálnych kontaktoch medzi jednotlivými štátmi, ale mali osobitný dopad aj na situáciu menšín.

Komunistický režim národnostné menšiny nevnímal ako osobitnú politickú a sociálnu entitu so svojimi špecifickými požiadavkami nielen v oblasti národnostného školstva, ale aj v oblasti vnútornej politiky, samosprávy, kultúry, vedy a sociálno-ekonomických otázkach. Tendencia vtesnávať menšinovú problematiku do komunistických doktrín a historicky zdedené zužovanie menšinovej problematiky výlučne na oblasť kultúry neumožňovalo maďarskej menšine zohrávať adekvátnu úlohu v politickom živote Slovenska, resp. Československa.

*/ Ján Mlynárik: Rozdvojené dejepisectvo. In Príloha, Slovenské rozhľad-
dy. Praha, r. 2, 1995, č.5, 227 s.

/ Všetky nasledujúce citácie v texte a číslovanie stránok sú uvedené v sú-
lade s uvedenou Prílohou Slovenských rozhľadov. Autor ich uvádza ako prvot-
ný, hoci menej dostupný zdroj informácií, aj napriek tomu, že medzitým Ján
Mlynárik vydal rozšírenejšiu verziu svojich textov knižne, ktorú obohatil o
svoje ďalšie články, štúdie a recenzie neuvedené predtým v Rozdvojenom de-
jepisectve a nekoncentroval sa tam už tak dominantne iba na kritiku a intepre-
táciu slovenskej normalizačnej historiografie. Dodnes ani táto monografia si
nenašla širšiu analyticko-kritickú pozornosť na Slovensku i v zahraničí. Ne-
priamo na ňu paradoxne reagoval iba jeden z autorov, ktorého Mlynárik publi-
kovanie v normalizácii podrobil zdrvivúcej kritike a odmietnutiu - Ivan Kame-
nec v časopise Dilema:

Ján Mlynárik: Diaspora historiografie. Štúdie, články a dokumenty k de-
jinám československej historiografie v rokoch 1969 - 1989. Praha, Vydavateľ-
stvo Ipeľ 1998. 565 s./

Obsah

Úvodom	3
<i>Prof. PhDr. Jan Škaloud, Csc.</i> : Rozdiely v priebehu normalizácie v Českej a Slovenskej republike a dopady po jej skončení na samostatné štáty	6
<i>Jan Rychlík</i> : Normalizační podoba československé federace	8
<i>Jan Pešek</i> : Normalizácia a štátna bezpečnosť	47
<i>JUDr. Katarína Zavacká</i> : Odraz normalizácie v práve	60
<i>Raisa Kopsová</i> : Strach z normalizácie a normalizácia strachu	68
<i>Vladimír Bakoš</i> : Normalizačný hon na štrukturalizmus	77
<i>Daniel Toth</i> : Politická teologie a politické náboženství v době normalizace	106
<i>Mojmír Benža</i> : Slovenská etnológia v 70. rokoch 20. storočia	128
<i>Ján Mlynárik</i> : Osudy slovenskej historiografie a historikov za normalizácie 1969-1989	137
<i>Jozef Jablonický</i> : Historiografia za normalizácie (1969-1989)	148
<i>Michal Gáfrík</i> : O normalizačnej praxi v literatúre a v literárnej vede	152
<i>Antónia Štefániková</i> : Ekonomické aspekty normalizácie /1969 - 1989/	184
<i>Peter Salner</i> : Bratislava a normalizácia	201
<i>Petr Blažek</i> : Výbor na obranu Ivana Polanského	206
<i>Juraj Marušiak</i> : Maďarská menšina v slovenskej politike v rokoch normalizácie	222
<i>Norbert Kmeť</i> : Disent	280
<i>Viliam Jablonický</i> : Mlynárikova kritika normalizačnej historiografie	288

Slovensko a režim normalizácie

Pre ÚPV SAV vydalo
Vydavateľstvo Michala Vaška
Nám. Kráľovnej pokoja 3
080 01 Prešov
tel./fax: 051/77 11 407, 051/77 10 097
e-mail: vmv@ntp.sk

Vydanie prvé

ISBN 80-7165-390-X